

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**ORTA ASYA ÜLKELERİNDE TERÖR TEHDİDİ: “EL-KAİDE”
TERÖR ÖRGÜTÜNÜN BÖLGESEL OLUŞUMU VE TEHDİT
BOYUTU**

BAIAN ASANOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ELŞAN İZZETGİL

TEMMUZ - 2023

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Bağlan ASANOVA

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ASYA ÜLKELERİNDE TERÖR TEHDİDİ: “EL-KAİDE” TERÖR ÖRGÜTÜNÜN BÖLGESEL OLUŞUMU VE TEHDİT BOYUTU

BAIAN ASANOVA

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESİ ELŞAN İZZETGİL

Bu tez, Orta Asya ülkelerindeki terör tehdidi üzerine odaklanmaktadır, özellikle de El-Kaide terör örgütünün bölgesel oluşumu ve tehdit boyutunu ele almaktadır. Orta Asya, coğrafi konumu nedeniyle jeopolitik açıdan önemli bir bölgedir ve terörizm bu ülkeler için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır.

El-Kaide, 1980’lerin sonlarında kurulan ve 1990’larda küresel bir terör tehdidi haline gelen bir terör örgütüdür. Bu tezde, El-Kaide’nin Orta Asya’daki bölgesel oluşumu incelenmektedir. Orta Asya ülkeleri, özellikle Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkeler, El-Kaide’nin bölgedeki faaliyetleri ve örgütlenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Bu tez ayrıca El-Kaide’nin Orta Asya ülkelerine yönelik tehdit boyutunu ele almaktadır. El-Kaide, bölgedeki istikrarsızlık, yoksulluk, aşırılık yanlısı ideolojiler ve diğer faktörlerden faydalanarak Orta Asya ülkelerinde etkinlik göstermektedir. Bu terör örgütü, bölgede radikalizasyonu teşvik etmekte, militanları eğitmekte ve terör saldırıları düzenlemektedir.

Tezde, El-Kaide’nin Orta Asya ülkelerindeki varlığı ve tehdit boyutunun analizine dayalı olarak, bu tehdidin nasıl ele alınabileceği ve önleyici önlemlerin nasıl alınabileceği üzerinde de durulmaktadır. Bölgesel işbirliği, istihbarat paylaşımı, güvenlik güçlerinin kapasitesinin artırılması ve sosyal ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi gibi önlemler önerilmektedir. Bu tez, Orta Asya ülkelerindeki terör tehdidi konusunda bir farkındalık oluşturmayı ve politika yapıcıları, akademisyenleri ve ilgili tarafları bu alanda daha fazla çalışmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. El-Kaide’nin bölgesel oluşumu ve tehdit boyutunun anlaşılması, Orta Asya’nın güvenlik durumunun iyileştirilmesine ve terörizmle mücadelede daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

ANAHTAR KELİMELER: Orta Asya, El-Kaide, Terör Tehdidi, Terörle Mücadele, Güvenlik Politikaları.

Temmuz 2023, 153 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****TERRORIST THREAT IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES: REGIONAL
FORMATION AND THREAT DIMENSION OF THE TERRORIST
ORGANIZATION “AL-QAEDA”****BAIAN ASANOVA****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
INTERNATIONAL RELATIONS DEPARTMENT
SUPERVISOR:ASSIST. PROF. DR. ELŞAN İZZETGİL**

This thesis examines the regional formation and threat dimension of the Al-Qaeda terrorist organization in Central Asian countries. Central Asia holds significant geopolitical importance due to its geographical location, making it vulnerable to terrorism and posing a serious security threat to the region. Al-Qaeda, founded in the late 1980s, emerged as a global terrorist organization in the 1990s. This study investigates the regional dynamics of Al-Qaeda's presence in Central Asia, with a particular focus on Tajikistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Kazakhstan, where these countries play crucial roles in facilitating Al-Qaeda's activities and organizational structure.

Furthermore, this thesis addresses the specific threat dimension posed by Al-Qaeda to Central Asian countries. Exploiting factors such as instability, poverty, and extremist ideologies prevalent in the region, Al-Qaeda has actively operated in Central Asia. The organization promotes radicalization, trains militants, and conducts terrorist attacks, presenting a significant challenge to the security of these nations.

Based on the analysis of Al-Qaeda's presence and threat dimension in Central Asia, the thesis proposes measures to address this threat and implement preventive strategies. Recommendations include fostering regional cooperation, sharing intelligence, enhancing the capacity of security forces, and promoting socio-economic development. By raising awareness about the terrorist threat in Central Asian countries, this study aims to stimulate policymakers, academics, and interested parties to further engage in this area. Understanding the regional formation and threat dimension of Al-Qaeda is pivotal in improving the security situation and developing more effective counterterrorism strategies in Central Asia.

KEYWORDS: Central Asia, Al-Qaeda, terrorism, radicalization, security policy.

July 2023, 153 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmamın tamamlanmasında bana rehberlik eden ve desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım, Dr. Öğr. Elşan İZZETGİL'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin bilgeliği, tecrübesi ve özverili çalışması sayesinde, bu tez çalışması boyunca kritik öneme sahip değerli rehberlikler aldım. Ayrıca, Uluslararası İlişkiler Bölümünde dersler veren ve akademik süreçte rehberlik eden bölümdeki tüm hocalarıma teşekkür etmek istiyorum. Bu tez çalışması ayrıca, bana verdiği cesaret, teşvik ve motivasyonu için annem Klara KALİEVA'ya ve sevdiklerime teşekkür etmek istiyorum. Sabırları ve sürekli destekleri olmadan bu çalışmayı tamamlamak mümkün olmazdı. Bu çalışma, emeği geçen herkesin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Her birinizin desteği için minnettarım.

BAIAN ASANOVA

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGELEr VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.2 Literatür Taraması	3
1.3 Araştırma Sorusu.....	5
1.4 Teori ve Metodoloji.....	6
1.5 Ana Argüman	7
1.6 Sınırlılıklar.....	8
1.7 İçerik.....	9
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1 Kavram Olarak Terörizm	11
2.1.1 Terör, Terörist ve Terörizm Kavramları	13
2.1.2 Terörizmin Amaç, Yöntem ve Türleri	16
2.1.3 Uluslararası Terörizm	19
2.2 Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Teorilerinde Terörizm.....	23
2.3 Terörizm Üzerine Yapılan Sözleşmeler	32
2.4 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Terörizm.....	36
3. ORTA ASYA’DA TERÖRİZM VE TERÖR TEHDİDİ	41
3.1 Orta Asya Ülkelerinde Uluslararası Terörizmin Kökenleri ve Koşulları	41
3.2 El-Kaide Terör Örgütü ve Orta Asya’daki Faaliyetleri	57
3.2.1 El-Kaide Terör Örgütü.....	57
3.2.2 El-Kaide’in Orta Asya Faaliyetleri	59
3.2.3 Horasan Emirliği ve Tehdit Boyutu.....	63
3.3 Orta Asya’da Terörizmi Besleyen Faktörler	65
3.3.1 Jeopolitik Faktörler	65
3.3.2 Sosyo-Psikolojik Faktörler	70
3.3.3 Ekonomik Faktörler	75
3.3.4 İdeolojik Faktör.....	78
4. ORTA ASYA ÜLKELERİNİN TERÖRE KARŞI GÜVENLİK POLİTİKALARI.....	81
4.1 Orta Asya Ülkelerinin Terörizmle Mücadele Yöntem ve Yetkinlikleri.....	81
4.1.1 Orta Asya Ülkelerinde Terörle Mücadele Eden Devlet Kurumları	83
4.1.2 Orta Asya Ülkelerinin Terörizme Karşı Yasal Düzenlemeleri	90
4.1.3 Orta Asya’da Terörizmin Finansmanına Karşı Mücadele Yöntemleri	94
4.2 Orta Asya’daki Terörizme Karşı Bölgesel İşbirliği Girişimleri.....	96

4.2.1	İkili İşbirliği Girişimleri.....	97
4.2.2	Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri.....	119
4.3	Terörizm Sorununun Çözümünde Küresel ve Bölgesel Güçlerin Etkisi...	128
4.4	Gelecek Öngörüler	133
5. SONUÇ		135
KAYNAKLAR		138

TABLolar DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 2.1 Uluslararası ilişkiler kuramlarında terörizmin tanımı.....	31
Tablo 3.1 Fragile States Index göstergeleri 2022	66
Tablo 3.2 Infographics, Orta Asya ülkelerindeki aşırılık yanlıları hangi sosyal ağları kullanmaktadır.....	74
Tablo 3.3 Şiddet içeren aşırıcılık çağrılarına en çok hangi vatandaş grubu yanıt veriyor	75
Tablo 3.4 Orta Asya ülkelerinde işsizlik oranı.	76
Tablo 4.1 Orta Asya ülkelerine çeşitli alanlarda mali yardım	129

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
CIA	: Central Intelligence Agency
ÇHK	: Çin Halk Cumhuriyeti
DEAŞ	: ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham
DGK	: Devlet Güvenlik Komitesi
FATF	: Financial Action Task Force – Malî Eylem Görev Gücü
FGS	: Federal Güvenlik Servisi
INTERPOL	: International Criminal Police Organization Uluslararası Kriminal Polis Teşkilâtı
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
ISI	: Inter Service Intelligence
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KHTK	: KGAÖ Kolektif Hızlı Tepki Kuvvetleri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MMİK	: Müslüman Manevi İdaresi
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
ÖİH	: Özbekistan İslami Hareketini
TİRP	: Tacikistan İslami Rönesans Partisinden
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan - Kürdistan İşçi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
UNDP	: UN Development Program - BM Kalkınma Programı
UGDK	: Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi

1. GİRİŞ

Terörizm, dünyanın birçok ülke ve bölgesinin güvenlik ve istikrarını tehdit eden, çağımızın en acil ve çözülmesi gereken karmaşık sorunlarından biridir.

Günümüzde terörizmle mücadele alanında birçok araştırma ve çalışma yapılmasına rağmen, yeni mücadele stratejilerinin geliştirilememesi ve aksine geleneksel yöntemlerin devam etmesi sorun oluşturan bir durumdur. Bu bağlamda terörizm kavramıyla ilgili uluslararası kamuoyunda ortak bir tanımın olmaması da gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeni, devletlerin terörizme karşı farklı bakış açıları ve yaklaşımlarıdır. Bu durum, kavramın çeşitli şekillerde değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Beş eski Sovyet Cumhuriyetinden oluşan Orta Asya bölgesi, yüzyıllardır çeşitli etnik grupların ve dinlerin erime potası olmuştur. İslam, inancı bölgenin tarihi ve kültürü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve pek çok taraftar ılımlı İslam dinini uygulamaktadır. Ancak aşırılık yanlısı grupların yükselişiyle birlikte bölge radikalleşmeye karşı savunmasız hale gelmiştir. Bu durum, çalışmada analiz edilecek olan ekonomik, sosyal, ideolojik ve coğrafi nitelikteki çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Orta Asya'daki uluslararası terörizm sorunlarının incelenmesinin önemi, modern siyasi süreçlerin dünya toplumuna küreselleşmenin olumsuz fenomenlerinden biri olarak uluslararası terörizmin yayılmasının sonuçlarını göstermesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Yoğunlaşmasının neden olduğu zorluklar ve tehditler, dünya ve bölgesel güvenliğin korunmasında en acil konular arasındadır. Terörizm günümüz dünyasının başlıca güvenlik tehditlerinden biri olduğu için bu konu son derece güncel ve önemlidir. Bu durum özellikle El-Kaide de dahil olmak üzere çeşitli terör örgütlerinin faaliyet gösterdiği Afganistan ile sınırı olan Orta Asya ülkeleri için geçerlidir.

Tezde ayrıca El-Kaide'nin Orta Asya ve daha geniş anlamda uluslararası toplum için oluşturduğu terör tehdidinin boyutu da değerlendirilecektir. Bölge, El-Kaide'nin

merkez liderliğinin uzun yıllar boyunca üslendiği Afganistan ve Pakistan’a gidip gelen teröristler için bir geçiş noktası olarak hizmet etmişti. El-Kaide’nin merkezi liderliğinin çöküşüyle birlikte, örgüt dünya çapında saldırılar gerçekleştirmek için Orta Asya’dakiler de dahil olmak üzere bölgesel bağlı kuruluşlarına daha fazla ihtiyaç duymaya başlamıştır.

1.1 Çalışmanın Kapsamı

Terörizm, toplumda terör, panik ve belirsizlik yaratmak ve siyasi, dini veya ideolojik hedeflere ulaşmak için şiddet içeren ve aşırı nitelikteki eylemlerdir.

Bu çalışmada Orta Asya bölgesine bakılacaktır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu dönem, ulusal kimlik arayışları, ekonomik reformlar ve istikrar ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik zorlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Orta Asya, coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Bölge petrol, gaz, uranyum ve diğer doğal kaynaklar bakımından zengindir. Ayrıca Orta Asya farklı kültürlerin, dinlerin ve etnik grupların kesiştiği bir bölgedir. Günümüzdeki Orta Asya, ekonomik kalkınma, terörizm, uyuşturucu ve aşırıcilikle mücadele ve küreselleşme bağlamında ulusal kimliğin korunması gibi zorluklarla karşı karşıyadır.

Tez, Orta Asya ülkelerinde terör tehdidinin odak noktası olan El-Kaide terör örgütünün bölgesel oluşumu ve tehdit boyutunu ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma 1991’den sonraki süreci kapsamaktadır. Afganistan’daki savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından El-Kaide dönüşmeye ve faaliyetlerini genişletmeye başlamıştır. Örgüt, başta ABD ve müttefikleri olmak üzere Batılı ülkelere karşı savaşmayı amaçlayan küresel hedefler geliştirmiştir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından siyasi ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmış ve bu da dinin radikalleşmesine ve yayılmasına elverişli koşullar yaratmıştır. El-Kaide bu ortamı bölgedeki etkisini güçlendirmek ve yeni destekçiler kazanmak için kullanmıştır.

Bu tez, Orta Asya coğrafyasındaki ülkeleri kapsayacak şekilde geniş bir bakış açısı sunacak ve El-Kaide’nin bölgede nasıl ortaya çıktığı, nasıl örgütlendiği ve hangi

etkileri yarattığı konularına odaklanacaktır. Ayrıca terör örgütünün bölge ülkeleri üzerindeki tehdit boyutu incelenecek ve bu tehdidin yerel, bölgesel ve uluslararası güvenlik açısından ne anlama geldiği tartışılacaktır.

Çalışma, bölgedeki terörizmin kökenlerini, El-Kaide'nin ideolojik temellerini ve örgütlenme yapılarını analiz ederek başlayacak. Ardından, bölge ülkelerindeki El-Kaide bağlantılı faaliyetlerin tarihçesi, önemli olaylar ve terör saldırıları üzerinde durulacak. Bu saldırıların etkileri ve ülkelerin terörle mücadele çabaları da ele alınacaktır. Ayrıca, El-Kaide'nin Orta Asya'daki etkisi ve bölgedeki diğer terör gruplarıyla ilişkisi incelenecektir. Terör örgütünün bölge ülkelerinde nasıl destekçiler bulduğu, yerel ağlar kurduğu ve radikalleşmeyi nasıl yaydığı gibi konular da ele alınacaktır.

Son olarak tez, Orta Asya ülkelerinin terör tehdidine karşı aldıkları önlemleri, güvenlik politikalarını ve uluslararası işbirliği çabalarını inceleyerek sonuçlanacaktır. Bu önlemlerin etkinliği, bölgenin gelecekteki terör tehdidiyle nasıl başa çıkabileceği konusunda bir değerlendirme sunacaktır.

Bu tezin hazırlanmasındaki amaç, Orta Asya ülkeleri için önemli bir güvenlik sorunu olan terör tehdidini anlamak ve bu tehditle etkin bir şekilde mücadele etmek için bir temel sağlayacaktır. Ayrıca, bölgedeki terörizmle mücadele konusunda uluslararası işbirliğinin önemini vurgulayarak, politika yapıcıları ve araştırmacıları bilgilendirecektir.

1.2 Literatür Taraması

“Orta Asya Ülkelerinde Terör Tehdidi: “El-Kaide” Terör Örgütünün Bölgesel Oluşumu ve Tehdit Boyutu” başlıklı çalışmada gerçekleştirilecek olan literatür, terörizm ve terör örgütü konularına odaklanacaktır. Güncel araştırma makaleleri, akademik kitaplar, dergi yayınları, konferans bildirileri ve diğer ilgili kaynakları içerecektir. Aşağıda, bu çalışmada istifade edilecek temel kaynaklardan bir kaçına vurgu yapılacaktır.

Terörizmin incelenmesi ve bununla mücadelede birleşik bir yaklaşımın olmaması, terörizmin bir bütün olarak tezahürünü anlama sürecini zorlaştıran acil sorunlardan biridir. Orta Asyalı ve diğer araştırmacıların çalışmalarında örneğin M. Tuleev¹, S.Absametov², A.Nurullaev³, terörizm çeşitli konumlardan analiz etmişlerdir. Sosyo-ekonomik, felsefi, yasal, tarihsel, politik ve diğerleri, terörist faaliyetlerin alanları, türlerini ele almaktadırlar.

Terörizm olgusunu anlamak için uluslararası ilişkilerin teorileri üzerine yapılan çalışmaları incelenecektir. Terör araştırmacısı Yuri Avdeev “Terrorizm kak socialno-politicheskoe yavlenie. Sovremennyyj terrorism: sostoyanie i perspektivy”⁴ adlı kitabında, bilimsel çevrelerde “terörizm” tanımıyla ilgili başlıca iki yaklaşım söz konusu olduğunu belirtmiştir. İnsanın belirli bir “şiddetli” doğasıyla, başkalarının çıkarlarını tehdit ederek ve hedeflerine ulaşmak için mevcut her türlü aracı kullanma “doğal” arzusuyla açıklanan biyolojik bir yaklaşım olarak belirtilmiştir. Diğer terörle mücadele konusunda tanınmış bir uzman olan E. Arechaga, terörizmi, kendi içinde sıradan suçların geleneksel biçimleri olan, ancak toplumda korku, düzensizlik ve kamu düzenine kaos getirmek amacıyla kasıtlı olarak işlenen eylemler olarak tanımlamaktadır.⁵

Igor Karpets’in “Prestupleniya mezhdunarodnogo kharaktera”⁶ adlı eserinde, terörizmi uluslararası bir fenomen olarak değerlendirerek, iki veya daha fazla devleti kapsayan, cinayetlerin işlenmesi ve cinayete teşebbüs için özel örgütler ve gruplar oluşturmayı amaçlayan örgütsel ve diğer faaliyetlerde bulunması, ağır bedensel zarara neden olması, insanları fidye için rehin alması, zorla insanların özgürlüklerinin ellerinden alınması, kişilik haklarına tecavüz ile birlikte işkence, şantaj vb. eylemler içeren bir fenomen olarak tanımlamıştır.

¹ Murat Tuleev, “Mezhdunarodnyi terrorism kak ugroza bezopasnosti stran Tsentralnoi Azii”, **Vestnik KRSU Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:2, Bishkek, 2015, ss.117-120

² Slem Absametov, **Sovremennyyj terrorism: narastayushaya ugroza chelovechestvu**, Almaty, 2004, s.164

³ Abdul Nurullaev, Aleksandr Nurullaev, “Religiozno-politicheskij ekstremizm”, **Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov**, Seriya Politologiya, Sayı: 4, 2000, s. 83

⁴ Yuri Avdeev, **Terrorizm kak socialno-politicheskoe yavlenie. Sovremennyyj terrorism: sostoyanie i perspektivy**, (Ed: E.I. Stepanova), URSS Yayınevi, Moskva, 2000, ss. 40–41

⁵ Yuri Gorbunov, “Ugolovno-pravovaya kvalifikatsiya terrorizma: istoriya, teoriya i praktika”, **Zhurnal rossijskogo prava Dergisi**, Cilt V, Sayı: 12, Moskva, 2006, s.104

⁶ Igor Karpets, **Prestupleniya mezhdunarodnogo kharaktera**, Yuridicheskaya literatura Yayınevi, Moskva, 1979,s. 264

G. Deniker'in "Terörizmle Mücadele Stratejisi: Terörizmle Mücadelede Yeni Yollar" adlı kitabında, modern kapitalist toplumda terörizm meselesine odaklanmıştır. Uzman, terörizmin sosyal, ekonomik ve siyasi köklerine bakarak kapitalist sistemin terörizmin gelişimi üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Yazar, çeşitli siyasi, hukuki ve askeri önlemlerin etkinliğini incelemekte ve terörizmle mücadele için yenilikçi stratejiler önermektedir. Ayrıca bu alanda farklı ülkeler ve uluslararası örgütler arasında işbirliğinin önemini tartışmaktadır.

1.3 Araştırma Sorusu

Bu çalışmanın odak noktası, Orta Asya ülkelerindeki terör tehdidinin özellikleri ve El-Kaide terör örgütünün bölgesel oluşumu ile ilgilidir. Bu bağlamda, çalışmanın temel araştırma sorusu aşağıdaki soruların net bir şekilde cevaplanması gerekmektedir;

Araştırmanın temel sorusu, Orta Asya ülkelerinde El-Kaide terör örgütünün bölgesel oluşumunu ve bu örgütün temsil ettiği terör tehdidinin boyutlarını anlamaktır.

1. Terör tehdidinin oluşumunu ve yayılmasını etkileyen faktörler nelerdir?
2. El-Kaide ve Horasan Emirliği örgütlerini tehdit boyutları nelerdir?
3. El-Kaidenin bölgesel oluşumunu Horasan Emirliği ilgili bağlantısı nedir?
4. Orta Asya ülkelerinin terörizmle mücadele politikaları nelerdir?
5. Rusya Federasyonu başta olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin bölgede terörizm tehdidini Orta Asya ülkelerinin dış ve iç politikalarına müdahalede araç olarak kullanıyor mu?

Bu soruların cevapları, Orta Asya ülkelerindeki terör tehdidinin anlaşılması ve etkili önlemlerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

1.4 Teori ve Metodoloji

Terörizm, uluslararası ilişkilerde önemli bir konudur ve çeşitli teoriler üzerinden incelenmektedir. Uluslararası ilişkiler teorisindeki realist yaklaşım terörizmi devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki güç ve nüfuz mücadelesinin bir sonucu olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre, terörist gruplar siyasi veya dini hedeflerine ulaşmak için eylemlerinde şiddet ve korku kullanmaktadır.

Realistler, terörizmin uluslararası politikanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve belirli aktörlerin çıkar ve hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanılabileceğini savunmaktadır. Terörizmi, devlet dışı grupların ve aktörlerin güçlerini göstermelerinin, sorunlarına dikkat çekmelerinin ve devletleri etkilemelerinin bir yolu olarak görürler.⁷ Bu mantıkta, terör yöntemlerini kullanan gruplar hedeflerine ulaşmak için istikrarsızlık yaratmaya ve devlet yapılarını ve halklarını tehdit etmeye çalışmaktadır.

Realist yaklaşım, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin kendi çıkarları için faydalı olduğunu düşündükleri takdirde terörist yöntemlere başvuracaklarını varsayar. Örneğin, terör eylemleri siyasi rakiplerin güvenliğini sarsmak, toplumda panik ve korku yaratmak ve devletin otoritesini ve durumu kontrol etme kabiliyetini zayıflatmak için kullanılabilir.

Ancak realist yaklaşım terörizmi aklamaz ya da desteklemez. Sadece uluslararası ilişkiler bağlamında analiz eder ve ortaya çıkışını ve kullanımını güç ve nüfuz mücadelesinin bir parçası olarak açıklar.

Tez, vaka çalışmaları (devletlerin terörizme yaklaşımıyla ilgili araştırma materyalleri, yasal çerçeveler, çeşitli devlet ve kuruluşların açık kaynaklarında konuyla ilgili bilgiler) dahil olmak üzere nitel bir araştırma metodolojisi kullanacaktır. Orta Asya’da terörizm ve terörle mücadeleye ilişkin mevcut literatür üzerine inşa edilecek ve El-

⁷ Anna Kadtsyna, “*Izuchenie terrorizma kak socialno- skonstruirovannogo yavleniya*”, Ural Federal Üniversitesi Sosyal ve Siyasal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ekaterinburg, 2016, s.140

Kaide'nin bölgede ortaya çıkışı ve oluşturduğu tehdide ilişkin yeni kavrayışlar sunulacaktır.

Çalışmanın ampirik temeli, aşağıdaki gruplara ayrılabilir belge ve materyallerden oluşmuştur:

- Orta Asya ülkelerinin terörizmle mücadele ilişkin kanunları, yasal ve düzenleyici işlemleri;
- Terörizmin önlenmesine yönelik uluslararası örgütlerin normatif belgeleri;
- Terörle mücadelede işbirliğine ilişkin kavramlar ve anlaşmalar;
- Orta Asya'da bölgesel güvenlik ve terörizm üzerinde uzman incelemeleri ve raporları;
- Akademik dergilerdeki makaleler ve yerel başyazılar, medya materyalleri.

1.5 Ana Argüman

Günümüzde terör eylemlerinde bir miktar azalma olmasına rağmen, terörist grupların gölgede kaldığı yanılsamasına kapılmamalıyız. Aslında terörizm bugün her zamankinden daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Çalışmalarımızdaki temel argümanımız da budur.

Bölgedeki ülkelerin coğrafi konumları bu argümanımızı güçlendirmektedir. Bu ülkelerin, şu anda iktidarın Taliban'ın elinde olduğu Afganistan ile ortak sınırlara sahip olması özel bir kırılganlık yaratmaktadır. Afganistan, El-Kaide gibi tehlikeli örgütler de dahil olmak üzere yüzlerce terörist hücre için bir sığınak haline gelmiştir. Horasan Emirliği ve DAESH/İŞİD arasındaki bağlantılar ve farklı bölgelere yönelik saldırıları da içeren zengin terör faaliyetleri geçmişleri göz önüne alındığında, Horasan Emirliği'nin nüfusunu Orta Asya'ya da yaymaya çalıştığını görmekteyiz.

Orta Asya bölgesi terörist gruplar için birkaç nedenden ötürü caziptir. Birincisi, coğrafi konumu onu savaşçıların hareketi ve kaçakçılık için uygun bir geçiş güzergahı haline getirmektedir. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgenin bağımsızlığa giden yolculuğuna çeşitli sosyal ve siyasi sorunlar ile karşılaşmıştır. Ekonomik istikrarın olmaması, yüksek işsizlik ve kaynakların eşitsiz dağılımı,

radikalleşme ve terörist gruplara yeni üyelerin katılması için verimli bir zemin yaratmaktadır.

1.6 Sınırlılıklar

Orta Asya Ülkelerinde Terör Tehdidi: “El-Kaide Terör Örgütünün Bölgesel Oluşumu ve Tehdit Boyutu” adlı tezi yazarken aşağıdaki kısıtlamalarla karşılaşabilmektedir. İlk olarak, araştırma için seçilen zaman aralığı 1990’lardır. Bu sınırlama, çalışmanın analizinin bu tarihten sonra meydana gelen olaylara odaklanacağını ve daha önceki dönemleri içermeyeceğini göstermektedir.

İkinci olarak, coğrafi bir sınırlama söz konusudur. Bu çalışma Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkeleri içeren Orta Asya bölgesini ele alacaktır.

Üçüncü olarak, Afganistan, son yıllarda terörizmin merkezi haline gelmiş ve çeşitli terör örgütleri bu ülkede aktif olarak faaliyet göstermektedir. Ancak, güvenlik endişeleri sebebiyle, bu terör örgütlerinin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler kamuya açıklanmamaktadır. Çalışmada Afganistan’da terör örgütünün faaliyetleri hakkında geniş çapta bilgi verilmeyeceği ifade edilebilir. Aynı zamanda, Afganistan devletinin sunacağı verilere ulaşma konusunda zorluklar yaşanabilir. Bu durumda, terör örgütünün Afganistan’daki faaliyetleriyle ilgili tam bir resim sunmak zor olabilir.

Dördüncü olarak, Orta Asya’daki devlet kurumlarının terörle mücadeledeki faaliyetlerine ilişkin bilgilerin çeşitli nedenlerle sınırlı olabileceğine dikkat etmek gerekmektedir. Gizli operasyonlarla ilgili bazı veriler ve gerçekler ya da bazı hassas bilgiler kamuoyuna açık olmayabilir. Bunun nedeni güvenliğin sağlanması ve ulusal çıkarların korunması ihtiyacıdır.

Diğer taraftan, terör örgütlerinin yapıları gereği, bazı bilgilere ulaşamama olasılığı bulunmaktadır. El-Kaide örgütün faaliyetleri ve bölgedeki varlığı hakkındaki bilgiler sınırlı olabilir ya da araştırma için yeterince mevcut olmayabilir. Bu nedenle, çalışmada bu örgütlerin iç yapıları, hiyerarşisi, finansman kaynakları ve gizli operasyonları gibi ayrıntılı bilgilere tam olarak erişilemeyebilir. Verilere erişimdeki

bu kısıtlamalar çalışmanın ilerleyişi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu sebeple, bu çalışmada kamuya açık olan veya literatürde yer alan bilgilere atıfta bulunacaktır.

Bazı veriler güvenilir değildir veya yanıltıcı olabilir. Doğrulama zorluğu veya manipülasyon olasılığı gibi nedenlerle, elde ettiğimiz verilerin doğruluğunu garanti edemeyebiliriz. Bu durumda, hatalı bilgilere ulaşarak yanlış bilgiler elde edebilme riski taşırız.

Makalenin yazarı tarafından sunulan veriler ve sonuçlar sübjektif olabilir. Her yazarın kendi bakış açısı ve yorumları vardır. Bu nedenle, makalenin içeriği ve sonuçları yorumlarken, yazarın sübjektif yaklaşımını göz önünde bulundurmak önemlidir. Örneğin Ozhegov'un sözlüğünde terör, "Siyasi muhaliflere karşı fiziksel yıkıma kadar varan şiddet şeklinde" tanımına ulaşmaktayız.⁸ Böyle bir tanım, terör mağdurlarının yalnızca siyasi muhalifler olarak anılması halinde terörizm kavramını daraltmaktadır. Başka bir deyişle, sıradan vatandaşlara karşı terör eylemi gerçekleştiren bir kişi terörizm olarak nitelendirilmeyecektir. Ozhegov'un bu teorisi siyasetten büyük ölçüde etkilenmiş olmasına ve oluşturulduğu siyasi bağlam göz önünde bulundurularak kaleme alınmış olması ihtimali görülmektedir.

Sonuç olarak, bilgiye erişim sınırlılıkları, veri güvenilirliği ve yazarın sübjektifliği gibi faktörler, bilgi analizimizi etkileyebilir. Bu nedenle, her zaman eleştirel bir düşünceyle yaklaşmak ve çeşitli kaynakları karşılaştırmak önemlidir.

1.7 İçerik

Orta Asya Ülkelerinde Terör Tehdidi: El-Kaide Terör Örgütünün Bölgesel Oluşumu ve Tehdit Boyutu isimli tez çalışması, 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş kısmıdır. Bu bölümde çalışmanın kapsamı, literatür incelemesi ve metodolojisi, araştırma sorusu, çalışmanın kuramı, ana argüman, sınırlılıklar ve tezin yapısı kısımlarına yer verilmiştir.

⁸ Sergey Ozhegov, *Slovar russkogo yazika*, Moskva, 1953, ss. 735–736

İkinci bölümünde, “terör”, “terörizm”, “uluslararası terörizm” kavramının temel kavramsal ve teorik temellerini ele alacağız. Terörizm kavramının yorumlanmasında ana kaynaklar Rus yazarlar I. Ozhegov, V. Dal, Ch. Dvoretzky ve diğer yabancı yazarların normatif sözlükleri kullandı. Buna ek olarak, teröristlerin ana hedefleri, terörist saldırıların türleri ve yöntemleri incelenecektir. Uluslararası terörizmle mücadele bağlamında BM Güvenlik Konseyi’nin çalışmalarının önemi ve anlamı incelenecektir.

Tezin üçüncü bölümünde, 1990’larda bölgede ortaya çıkan uluslararası terör örgütü El-Kaide incelenecektir. Bu bölüm, El-Kaide’nin bölgesel biriminin oluşumunu ve Orta Asya’da kurulmasına yol açan faktörleri araştırılacak. Ayrıca örgütün bölgedeki amacı ve hedefleri, çalışma şekli ve bölgedeki diğer terör örgütleriyle ilişkileri de analiz edilecektir.

Orta Asya ülkelerinin uluslararası terörizmle mücadelede yasal çerçevesi ve yetkili devlet organları dördüncü bölümde ele alınacaktır. Önemli olan, küresel ve bölgesel kilit oyuncuların bölgedeki çıkarları bağlamında terörizm sorununun çözümünde yer almalarıdır. Son olarak, değişen koşullarda olayların sonucuna ilişkin kendi görüşlerini özetleyen önümüzdeki döneme ilişkin tahminler verilecektir.

Beşinci ve son bölümü ise sonuç kısmından oluşmuştur. Tezin sonucunda, Orta Asya’da artan terör tehdidinin incelendiği ve bu tehditle mücadele için fırsatlar tanımlandığı belirtilmektedir. Bölgedeki terörizm sorununun karmaşık ve çok yönlü olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, koordineli bir bölgesel yaklaşım ve uluslararası aktörler arasında daha yakın işbirliği gerektiği vurgulanmaktadır. Orta Asya’daki terör tehdidinin etkili bir şekilde yönetilmesi için sürekli çabalara ve uzun vadeli taahhütlere ihtiyaç duyulmaktadır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Kavram Olarak Terörizm

Terör, terörizm ve terörist kavramları sıklıkla şiddet, korku ve siyasi veya sosyal karışıklık bağlamında kullanılan terimlerdir. Tarih boyunca farklı şekilde kullanılmışlar ve tanımları zaman içinde gelişmiştir. Farklı dönemlerde ve farklı ülkelerde terörizm, din ve milliyetçilikten sol ve sağcılığa kadar çeşitli hedeflere ulaşmanın bir aracı olmuştur. Bu bağlamda, terörist faaliyetler hiçbir şekilde yalnızca İslami köktendincilerin faaliyeti olarak kabul edilemez, tıpkı dini aşırılıkçılığın yalnızca radikalizm bir fenomeni olması gibi.

“Terör” kelimesinin kökenleri Latince’ye dayanmakta ve iki anlamı vardır. Birincisi “korku”, ikincisi “korkunun nesnesi”, “korkutucu durum”. İkincisinden ifadeler oluşturulmuştur: “korkuya getirmek”; “ölüm korkusu”, “korkmak”; “başkalarını korkutmak”; “dış düşmanın neden olduğu korku”.⁹

“Terör”, “terörizm”, “terörist eylem” kavramları klasik Yunan kaynaklarına kadar eskiye götürülebilse de “uluslararası terörizm”, “uluslararası nitelikteki terör eylemi”, “devlet terörü” ve “ulusötesi terörizm” gibi kavramlar 20. yüzyılın ikinci yarısında literatüre dahil edilmiştir. V.I. Dal’ın açıklayıcı sözlüğünde terörizmin odak noktasının “ölümle, şiddetle korkutmak” olarak ifade edilmiştir.¹⁰ Diğer bir sözlükte: terör, siyasi muhaliflere karşı fiziksel yıkıma kadar varan şiddet şeklinde anlatımını bulmuştur.¹¹ Böyle bir tanım, terör mağdurlarının yalnızca siyasi muhalifler olarak anılması halinde terörizm kavramını daraltmaktadır. Başka bir deyişle, sıradan vatandaşlara karşı terör eylemi gerçekleştiren bir kişi terörizm olarak nitelendirilmeyecektir.

Yabancı kelimeler sözlüğündeki terör kavramı, düşmanın fiziksel imhasına kadar şiddet olarak tanımlanmaktadır. Terörize etmek – zulüm, korkutma ve hatta olası tamamen fiziksel eliminasyonlarını içeren bir eylem olarak açıklanmaktadır. Terrolog

⁹ İosif Dvoretzkiy, *Latinsko-russkiy slovar, Russkiy yazık*, (Çev: I. Kronberg), Moskva, 1976, ss. 1009 - 1011

¹⁰ Vladimir Dal, *Tolkoviy slovar zhivogo velikorusskogo yazıka*, Cilt: IV, Moskva 1955, s.401.

¹¹ Sergey Ozhegov, *Slovar russkogo yazıka*, Moskva, 1953, ss. 735–736

K.N. Salimov’a göre, analiz edilenlerin V.I. Dahl’ın yorumu en doğru ve eksiksizdir.¹² Ozhegov’un teorisinin siyasetten büyük ölçüde etkilenmiş olması ve oluşturulduğu siyasi bağlam göz önünde bulundurularak kaleme alınmış olması ihtimali vardır.

Hükümet yetkilileri, terör uzmanları ve sivil toplum kuruluşlarının 1990’ların başından itibaren iki yüzden fazla tanım geliştirilmiş olmasına rağmen dünya’da ulusal ve uluslararası terörizmle ilgili kabul görmüş evrensel bir tanımlama mevcut değildir. Maalesef, bugün bile, terörizmin çok sayıdaki tanımından hiçbirinin onun özünü, özelliklerini ve motivasyonlarını, biçimlerini ve yöntemlerini bütünüyle yorumlayamamaktadır. Bununla birlikte, yorumların her birinin var olma hakkı vardır, çünkü terörizmin belirli önemli özelliklerini yansıtmaktadırlar. Tanınmış terör araştırmacısı Yu.I.Avdeev, bilimsel çevrelerde “terörizm” tanımıyla ilgili başlıca iki yaklaşım söz konusu olduğunu belirtmiştir.¹³ Bunlardan ilki, insanın belirli bir “şiddetli” doğası ile, insanların başkalarının çıkarlarını tehdit ederek ve hedeflerine ulaşmak için mevcut her türlü aracı kullanma “doğal” arzusuyla açıklanan biyolojik bir yaklaşımdır. İkinci yaklaşım, sosyal süreçlerin belirleyici değerine dayanır, ancak terörist faaliyetlere yol açan belirli sosyal faktörlerin rolü ve etki mekanizmasının çok çeşitli değerlendirmeleri ile karakterize edilir. Sosyal yaklaşım, terörizm kavramlarının doğasını ve biçimini tanımlamaya yönelik diğer yaklaşımlar arasında önemlidir. V.V. Ustinov’un terörizm sorunları üzerine yaptığı analitik çalışmasında, “terörizmin bir siyasi şiddet biçimi olarak temel özelliğinin, hukuk ve ahlak normlarının kasıtlı olarak göz ardı edilmesi”¹⁴ olduğunu, yani terörizm sosyo-politik bir fenomen olarak uluslararası hukukun temel ilke ve normlarını ihlal eden şiddetli siyasi mücadele biçimlerinden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Bu nedenle, terörizm, sistematik, saldırgan ve kitlesel taktiklerin kullanılmasıyla ve öngörülemeyen saldırıların düzenlenmesi yoluyla korku yaymayı amaçlayan, çeşitli eylem biçimleriyle karakterize edilen bir şiddet türüdür. Terörle mücadele konusunda tanınmış bir uzman olan E. Arechaga, terörizmi, kendi içinde sıradan suçların geleneksel biçimleri olan, ancak toplumda korku, düzensizlik ve kamu düzenine kaos getirmek amacıyla kasıtlı olarak işlenen eylemler olarak tanımlamaktadır. Meslektaş

¹² Kyamil Nazim oğly Salimov, **Sovremennyye problemi terrorizma**, Shchit-M Yayınevi, Moskva, 1999, s. 9.

¹³ Yuri Gavrilin, Leonid Smirnov, **Sovremennyye terrorizm: Sushchnost i tipologiya**, Knizhnyj Mir Yayınevi, Moskva, 2003, s.10

¹⁴ Vladimir Ustinov, **Obvinyatsya terrorizm**, OLMA-PRESS Yayınevi, Moskva, 2002. s. 35

¹⁵ Ustinov, a.g.e, s. 8

R. Aron, psikolojik etkisinin diğer fiziksel sonuçlarıyla ters orantılı olduğu durumlarda, bu tür şiddet eylemlerinin terörist olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.¹⁶

“Terörizm” teriminin içeriği Alman kriminolog Pfahl-Traughber tarafından ortaya çıkarıldı. Terörizmin zorunlu unsurlarının şunlar olduğuna inanıyor: siyasi bir hedefin varlığı, korkutma için kasıtlı şiddet kullanımı, organizasyon yapısının varlığı ve terörist faaliyetlerin öznelerinin izolasyonu.¹⁷

2.1.1 Terör, Terörist ve Terörizm Kavramları

Terörizm, uzun bir geçmişi olan ve kamusal yaşamda dinamik olarak gelişen, dini, bölgesel ve ulusal özellikleri etkileyen karmaşık bir olgudur. Bu fenomenle mücadele etmek için, toplumun kurumlarının tüm yapılarından kapsamlı bir yanıt almak gerekir. Terörizm hakkındaki bilgi ne kadar derin olursa, karşı eylemler hem devlet hem de uluslararası düzeyde etkili olacaktır.

Bugüne kadar, “bölgelerin özellikleri, ulusal ve tarihi gelenekler, demokrasi seviyesi, belirli bir ülkedeki siyasi durumun istikrar derecesi ile açıklanan terörizmin tanımına yaklaşımların çeşitliliği göz önünde bulundurulmaktadır.”¹⁸ Terörizm konusunda G.V. Ovchinnikova’ya göre, “terörizmin tanımı ve onunla mücadele için tutarlı bir uluslararası tepki geliştirme konusunda birleşik bir yaklaşımın engellenmesindeki ana faktör - aşırı siyasallaşmadır.”¹⁹

“Terör” ve “terörizm” kelimeleri latince “terror” kelimesinden geliyor – “korku, dehşet” ve her zamanki gibi, yıldırma politikasına, siyasi muhaliflerin şiddetli önlemlerle bastırılmasına atfediliyor.²⁰ Siyasi sözlükte “terör”, ortadan kaldırılmasına kadar fiziksel şiddet kullanılarak düşmana yönelik bir yıldırma politikası olarak

¹⁶ Yurii Gorbunov, a.g.e., s.104

¹⁷ Armin Pfahl-Traughber, “*Potential Risks of Politically Motivated Violence - A Comparative Analysis Old and New Terrorism*”, **Siak-Journal for Police Science and Practice**, International Edition, Cilt:I,Austria, 2011, ss.79-87

¹⁸ Yakov Vishnyakov, Gennadij Bondarenko, Sergey Vasin, Evgennii Gratsiansky, **Osnovy protivodeistviya terrorizmu**, “Akademiya” Yayınevi, Moskva, 2006, s.240

¹⁹ Galina Ovchinnikova, **Terrorizm:Sovremennyye standarty v ugolovnom prave i ugolovnom protsesse**, OCR Yayınevi, Moskva, 1998, s.36

²⁰ **Slovar inostrannykh slov**, (Ed.: V.V. Pchelkina), Baskı:14, Moskva,1987

yorumlanmakta ve “terörizm” terimi terör politikası ve pratiğini ifade etmektedir.²¹ Sıradan yaşamda vatandaşlar bu iki terimi ayırt etmez ve eş anlamlı olarak kullanırlar, ancak akademik çevrelerde onları ayırt etmek gelenekseldir. Bilimsel araştırmacılar, “terörizm” zayıf olandan güçlüye anlamına geldiğinde, “terörünün” güçlü olanın zayıflar için geçerli olduğuna inanmaktadır. İşte bu yüzden “terörizm” kavramı, devlet dışı aktörler tarafından kullanılan siyasi güdümlü şiddet olarak benimsenmiştir.

“Terörist”, terörizme katılan veya terörizmi destekleyen kişidir. Terim genellikle siyasi veya ideolojik hedeflerine ulaşmak için şiddet veya şiddet tehdidi kullanan devlet dışı aktörleri ifade etmek için kullanılır. Bu, bireyleri, grupları veya kuruluşları içerebilir. Teröristler, genellikle eylemlerini algılanan adaletsizliğe veya baskıya bir tepki olarak haklı çıkarırlar ve şiddeti hedeflerine ulaşmak için meşru bir araç olarak görürler. Orta Asya ülkelerinin “Terörle Mücadele” üzerine yasama çerçevesi “terörist” ve “terörizm” tanımlarını içerir. Kırgızistan Cumhuriyeti hukukunda, “terörist, bir terör eylemi gerçekleştiren veya herhangi bir biçimde bir terör suçunun işlenmesinde yer alan bir bireydir”²² ve “terörizm, şiddetin ideolojisi ve devlet ve yerel özyönetim organlarının karar alma süreçlerini etkileme pratiğidir...”. Özbekistan yasalarında, “terörist, terör faaliyetlerin uygulanmasına katılan ve ayrıca terör faaliyetlere katılmak için yurtdışına seyahat eden veya Özbekistan Cumhuriyeti topraklarından geçen bir kişidir”.²³ Böylece, “teröristlerin” terör eyleminin aktörleri olduğu, şiddeti hedeflerine ulaşmak, etkilemek ve korkutmak için bir araç olarak kullandıkları sonucuna varılabilir.

Bazı araştırmacılar genellikle mevcut durumla ilgili olarak “terörizm” ve “teröristler” terimlerini kullanmanın makul olduğundan şüphe ediyorlar: Bu kavramların belirsiz olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bazı yazarlar “terörist” kelimesini tamamen bir kenara bırakmayı ve “şiddet yanlısı devlet dışı aktör veya özne”²⁴ kavramıyla değiştirmeyi önermektedir. Bununla birlikte, bu terim terörizm olgusu ile ilgili olarak

²¹ Sergey Ozhegov, Nataliya Shvedova, **Tolkovyi slovar russkogo yazyka**, (Yayına hazırlayan:M.V. Konnik), “Az” Yayınevi, Moskva, 1995, s.221

²² “04.07.2022 tarihli ve 55 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112387?cl=ru-ru> Erişim tarihi: 25.05.2023

²³ “15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, **Özbekistan ulusal yasama veri tabanı**, Taşkent, 2000, (Çevrimici) <https://lex.uz/docs/19015> Erişim tarihi: 25.05.2023

²⁴ Barnidge, Robert P. Jr., **Non-State Actors and Terrorism: Applying the Law of State Responsibility and the Due Diligence Principle**, The Hague ,2008, s.41

tamamen uyuşmamaktadır. Bu tanım, hem şiddet eylemlerini ideolojik (siyasi veya dini) bir temele dayandıran öznelere hem de esas olarak maddi kazanç nedenleriyle şiddet uygulayan yapıları veya kişileri (organize suç grupları) kapsamaktadır. Bu nedenle, “şiddet yanlısı devlet dışı aktör” kavramı, terörizmin özelliklerini bir fenomen olarak tam olarak dikkate almayan, çok geniş görünmektedir.

Bununla birlikte, amerikalı araştırmacı R.P. Barnidge göre, terör eyleminin ana kişisini belirlerken, “terörist” ve “özgürlük savaşçısı” kavramları arasındaki ilişkide bir sorun ortaya çıkmaktadır.²⁵ Araştırmacı, bu kavramlar arasında ayırım yapmak için bir başlangıç noktası olarak, bu belirli devlet dışı şiddet aktörlerin özgürlük savaşçıları olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini sormayı önermektedir. Bu nedenle, İslam İşbirliği Teşkilatı’nın bazı üye devletleri, ulusal kurtuluş mücadelesine katılanların faaliyetlerini meşrulaştırma pozisyonuna bağlı kalmakta ve bu da amaçlarının kendilerine göre herhangi bir aracı haklı çıkarmaktadır.²⁶

İrlandalı siyaset bilimci Louise Richardson’un terörizmi tanımlarken işaret ettiği gibi, herhangi bir terörist grup tarafından izlenen hedeflerin ahlaki yönlerini görmezden gelmek gerekir. Ona göre, siyasi hedeflere ulaşmak için şiddet kullanan kişi ne isyancı ne de özgürlük savaşçısı değildir, çünkü “bir terörist bir teröristtir ve hedeflerine ya da değiştirmek istediği hükümete nasıl davrandığınız önemli değildir.”²⁷ Bu nedenle, terörizm kavramının tanımlanmasında, özel dikkat “şiddet yöntemlerine” kaydırılmalıdır. Tüm farklılıklara rağmen, bilim adamları terörizmin acil ve çözilemeyen siyasi, sosyal, ekonomik ve diğer sorunlara bir tepki olduğu konusunda hemfikirdir. Ayrıca, bilimsel topluluk da terörizmin siyasi hedeflere ulaşmanın bir yöntemi olarak kabul edilemezliği ile hemfikirdir. Terörizmle mücadele alanında uluslararası işbirliği, genel kabul görmüş tanımının yokluğunda bu fikir üzerine inşa edilmiştir.

²⁵ Rahamim Emanuilov, Andrey Jaszlawski, **Terror vo imya very: religiya i politicheskoe nasilie**, Geshtarim Yayınevi, İerusalim, 2011, s.344

²⁶ Wil D. Verwey, “*The International Hostages Convention and National Liberation Movements*”, **American Journal of International Law**, Cilt:75, Sayı:1, Ocak 1981, ss.69-92

²⁷ Louise Richardson, **What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat**, Random House Trade Paperbacks, New York, 2007, s.30

2.1.2 Terörizmin Amaç, Yöntem ve Türleri

Terörizmin incelenmesi ve bununla mücadelede birleşik bir yaklaşımın olmaması, terörizmin bir bütün olarak tezahürünü anlama sürecini zorlaştıran acil sorunlardan biridir. Orta Asyalı ve diğer araştırmacıların çalışmalarında terörizm çeşitli konumlardan analiz edilmektedir: sosyo-ekonomik, felsefi, yasal, tarihsel, politik ve diğerleri, terörist faaliyetlerin alanları, türleri verilmiştir, ancak ait oldukları sınıflandırma serileri her zaman açıkça gösterilmemiş veya verilen sistematizasyonun gerekçeleri açıkça belirtilmemiştir.²⁸

Terörizmin çeşitliliğini gruplaştırmaya yönelik ilk girişimlerden biri, 1934'te Madrid'de, Ceza Hukukunun Birleştirilmesine İlişkin Beşinci Konferans'ta terörizmin siyasi ve sosyal tezahürleri ele alınmıştır. Kısa bir süre sonra, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, terörle mücadele üzerine yaptığı bir çalışmada, siyasi ve ideolojik amaçlı terör eylemlerini tanımlamıştır.²⁹

Terörizmin tanınmış araştırmacısı İngiliz sosyolog Paul Wilkinson, terörist faaliyet pratiğini özetleyerek, terörizm'in üç türünü tanımladı: devrimci, alt-devrimci ve baskıcı. Bu tipolojiye dayanarak, yurttaşı A. Sloan, devrimci terörizmi "siyasi sistemde tam bir değişime, alt-devrimci mevcut sistem içinde değişiklik yapmayı amaçlamaya yönelik faaliyetler ve baskıcı terörizm devletin hem başka bir devlete hem de muhalefete karşı faaliyeti" olarak tanımlamıştır.³⁰

Alman araştırmacıların I. Fetcher, H. Mümckler ve H. Ludwig "terörizmin üç türünü" tanımladıklarını belirtmektedir:

1) kültürel ve siyasi özerklik arayan ezilen etnik azınlıkların terörizmi ("irredantizm" olarak adlandırılır);

²⁸ Murat Tuleev, "Mezhdunarodnyi terrorizm kak ugroza bezopasnosti stran Tsentralnoi Azii", "Vestnik KRSU" Dergisi, Cilt: XII, Sayı:2, Bishkek, 2015, s.117-120

²⁹ Salman Dikaev, **Terror, terörizm i prestupleniya terroristicheskogo kharaktera**, Yuridicheskii tsentr Press Yayınevi, Sankt-Peterburg, 2006, s.65

³⁰ G. Deniker, "Strategiya antiterrora: Novye puti borby s terrorizmom", **Terrorizm v sovremennom kapitalisticheskoy obshchestve** Dergisi, Baskı:2, Moskva, s.75

2) üçüncü dünya ülkelerindeki kurtuluş hareketlerinin terörizmi. Örnek olarak, gerillayı gösteriyorlar;

3) siyasi saiklerden kaynaklanan ve siyasi ve toplumsal düzeni değiştirmeye çalışan birey ve grupların terörizmi.³¹

Böylece, terörizmin faaliyetleri altında, bir kişinin veya insan grubunun siyasi veya sosyal düzende düzenlemeler yapma arzusu olduğu görülmektedir.

Terörizmin temel özelliğinin (ulusal sınırları aşma) dikkate alınması gerektiğini öne süren ilk yabancı araştırmacılardan biri G. Daniker'dir. Daniker, üç tür terörizm tanımlamıştır: 1) Yurtiçi, bir devletin vatandaşları tarafından kendi toprakları içinde yurttaşlarına karşı gerçekleştirilen eylemler; 2) ulusötesi, bir devletin vatandaşlarının kendi yurttaşlarına karşı ancak başka bir devletin topraklarında gerçekleştirdikleri eylemler; 3) uluslararası, karışık veya ulusal olarak homojen terörist gruplarının başka bir ülkede gerçekleştirdikleri eylemler.³²

Bölge akademisyen V.I. Vasilenko, terörizmin sınıflandırılmasını incelerken aşağıdaki hedef türlerini vurgulamaktadır: “İktidar mücadelesi, bölgesel ayrılma hakkı (siyasi terörizm); diğer milliyetlerin yerinden edilmesi (milliyetçi); dininin önde gelen bir devlet ideolojisi olarak tanınması (dini); maddi kazançlar elde etmek, ticari ve diğer rakipleri bencil amaçlarla (suçlu) bastırmak ve yok etmek.”³³

Terörizmin amaçları genellikle politik, sosyal veya dini hedeflere yöneliktir. Bu hedefler genellikle şunları içermektedir:

Siyasi amaçlarla yapılan terörizm, bir ülke ya da bölgedeki hükümeti veya toplumu baskı altına almak, politik ya da ideolojik amaçları gerçekleştirmek için şiddet eylemleri ve saldırılar düzenleme eylemidir. Bu amaçlar genellikle hükümetleri devirmeyi, yeni bir hükümet kurmayı veya hükümet politikalarını değiştirmeyi içerir. Örneğin, Kürdistan İşçi Partisi (PKK): Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürt nüfusun

³¹ Yuri Gorbunov, “*K voprosu o klassifikatsii terrorizma*”, **Moskovskii zhurnal mezhdunarodnogo prava Dergisi**, Baskı:1, Moskva, 1993, ss. 51 - 66

³² G. Denicker a.g.m., ss. 76-80.

³³ Vladimir Vasilenko, “*Mezhdunarodnyi terrorizm v usloviyakh globalnogo razvitiya*”, **Rossiyskaya Akademiya Gosudarstvennoj sluzhby**, Doktora tez çalışması, Moskva, 2003, s.66.

haklarını savunmak için kurulduğunu iddia eden bir örgüttür. PKK, 1984'ten beri Türk hükümetine ve sivillere karşı şiddet eylemleri gerçekleştirmektedir. ABD, Avrupa ülkelerini, Kanada, Avustralya başta olmakla birçok ülke Türkiye gibi PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmekte ve terör listelerinde yer almaktadır.

Sosyal amaçlar, eşitlik veya adalet gibi sosyal konular için savaşmayı içerir. Örneğin, "Weather Underground Organization", 1960'lar ve 1970'lerde ABD'de Vietnam Savaşı'na ve algılanan diğer adaletsizliklere karşı bombalama ve diğer saldırılar gerçekleştiren radikal sol bir gruptur.

Terörizm, belirli bir dini amaç için de kullanılabilir. Örneğin, bazı terörist gruplar, belli bir dini grubun öğretilerini yaymak veya diğer dinlere karşı mücadele etmek için eylemler yaparlar.

Bazı terörist gruplar, para kazanmak için kaçırma, rehin alma veya diğer yasadışı faaliyetler gibi eylemler yaparlar. Bu da ekonomik amaçlar çerçevesinde belitilebilir.³⁴

Vasilenko tarafından oluşturulan terörizm yöntemleri: bombalamalar ve patlamalar; adam kaçırma; toplu katliam; sosyal ve askeri tesislerin tahrip edilmesi; kimyasal, biyolojik veya radyolojik saldırılar; siber saldırıları içermektedir.³⁵ M.N. Shakhov tarafından daha kapsamlı bir metodoloji sunulmuştur³⁶: fiziksel şiddet kullanımıyla terörizm; maddi nesnelerin yok edilmesi yoluyla terörizm; ahlaki ve psikolojik etkinin kullanımıyla terörizm; ekonomik; politik; etno-ulusal; manevi yaşam alanında terörizm. Son yıllarda, terörist eylemleri gerçekleştirmek için araçların (transport) silah olarak kullanılmasının yanı sıra, patlayıcıları teslim etmek veya gözetim yapmak için dronların ve diğer insansız araçların kullanımında bir artış olmuştur. Terörizm yöntemlerini anlamak, terörizmle mücadele etmek ve gelecekteki saldırıları önlemek için etkili stratejiler geliştirmek için önemlidir.

³⁴ Michael Freeman, "The Sources of Terrorist Financing: Theory and Typology", **Studies in Conflict and Terrorism**, Cilt: XXXIV, Sayı:6, London, 2011, ss. 461-475

³⁵ Vladimir Vasilenko, a.g.m., s.66

³⁶ Mihail Shakhov, **Teoreticheskie problemy sovremennogo terrorizma**, İBPİT Yayın evi, Moskva, 2003, ss. 36-40

Terörizm türleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Dini terörizm - dini ideoloji adına gerçekleştirilir. Bu tür terörizm dini ideolojiler tarafından motive edilir ve din temelli bir siyasi sistem kurmayı amaçlamaktadır. Dini terörizmin destekçileri, dini hedeflerine ulaşmak için şiddet kullanmaya inanan “El-Kaide” ve IŞİD gibi aşırılık yanlısı gruplar olabilir;
2. Milliyetçi terörizm. Bu tür terörizm, belirli bir ulus veya etnik grup için bağımsızlık, özerklik elde etme arzusuyla motive edilir. Milliyetçi terörizmin destekçileri, belirli bir devletin yönetimini devirmek isteyen ayrılıkçı hareketleri veya grupları içerebilir;
3. İdeolojik terörizm – bu tür terörizm, anarşizm, komünizm veya faşizm gibi belirli bir ideoloji tarafından motive edilir. İdeolojik terörizmin destekçileri, belirli bir ideolojiye sıkı sıkıya bağlı aşırılık yanlısı grupların veya bireylerin üyeleri olabilir;
4. Devlet terörizmi - devlet veya devlet adına hareket eden ajanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu tür terörizm, siyasi hedeflere ulaşmak için bir hükümet veya devlet tarafından şiddet kullanılmasını içerir. Devlet destekli terörizmin destekçileri, terörist faaliyetlere izin veren veya finanse eden siyasi liderler veya yetkililer olabilir;
5. Narkoterörizm - uyuşturucu kaçakçılığı yapan örgütlerle ilişkilidir;
7. Siber terörizm - terörist eylemlerde teknolojinin kullanılması.³⁷

2.1.3 Uluslararası Terörizm

Birçok araştırmacı, terörizm teriminin tam olarak açıklanmadığını ve yerel bir siyasi nitelikte olduğunu yazmaktadır, ancak terörizmin uzun zamandır uluslararası bir ölçek kazandığı unutmamak gerekir. Asıl tehlikesi, bir terör eyleminin gerçek “organizatörünün” adaletin erişiminin ötesinde kalması gerçeğinde yatmaktadır.

³⁷ Vyacheslav Emelyanov, **Terrorizm i prestupleniya terroristicheskoy napravlenosti**, Rubikon Yayın evi, Moskva, 1997, s.174

Modern terörizm, öncekilerden daha büyük ölçüde, çağımızın özelliklerinden kaynaklanan uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Yuli Oganisyan, “Uluslararası İlişkilerde bir Faktör ve Sorun olarak Terörizm” başlıklı makalesinde, iki kutuplu dünyanın ortadan kalkması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana uluslararası ilişkilerdeki çelişkilerin ortadan kalkmadığına dikkat çekiyor. Farklı toplumsal sistemlere sahip devletler arasındaki ideolojik ve psikolojik savaş geçmişte kalsa da bunların yerini milliyetçilik, şovenizm, ırkçılık gibi ideolojilerin aldığını ifade etmiştir.³⁸

Terörizmin tanımları, bilimsel kaynaklarda, fenomenin temel özelliklerini vurgulayarak genel bir tanım verme girişimlerini temsil etmektedir. Örneğin, I.I. Karpets’in terörizmi uluslararası bir fenomen olarak değerlendirerek, yani iki veya daha fazla devleti kapsayan, cinayetlerin işlenmesi ve cinayete teşebbüs için özel örgütler ve gruplar oluşturmayı amaçlayan örgütsel ve diğer faaliyetlerde bulunması, ağır bedensel zarara neden olması, insanları fidye için rehin alması, zorla insanların özgürlüklerinin ellerinden alınması, kişilik haklarına tecavüz ile birlikte işkence, şantaj vb. eylemler içeren bir fenomen olarak tanımlamıştır. Bu suça, kural olarak, binaların, konutların ve diğer nesnelerin tahrip edilmesi ve soyulması eşlik eder.³⁹

E.G. Lyakhov, uluslararası terörizmin temel özelliğinin, sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası hukuk tarafından da korunan belirli evrensel değerlerin ihlaline odaklanması olduğuna işaret etmektedir.⁴⁰

Modern uluslararası terörizmin kökleri, dünyanın çeşitli yerlerinde bir dizi radikal grubun ortaya çıkmaya başladığı 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarına kadar geri götürülebilir. Bu gruplar genellikle marksist veya sömürgecilik karşıtı ideolojilere bağlılık göstermiş ve özellikle Avrupa, Latin Amerika ve Orta Doğu’da aktiftir.

1980’lerde ve 1990’larda terörizm yeni ve büyük ölçekli bir uluslararası karakter kazanmaya başladı. Teröristler farklı ülkeler ve kıtalar arasında kolaylıkla hareket

³⁸ Yurii Oganisyan, “*Terrorizm kak faktor i problema mezhdunarodnykh otnoshenii*”, **Vestnik Moskovskogo universiteta Dergisi**, Baskı: III, Moskva, 2005

³⁹ Igor Karpets, **Prestupleniya mezhdunarodnogo kharaktera**, Yuridicheskaya literatura Yayın evi, Moskva, 1979, s. 264

⁴⁰ Evgenii Lyakhov, **Terrorizm i mezhdunarodnyye otnosheniya**, Mezhdunarodnyye otnosheniya Yayın evi, Moskva, 1991, s.213

etmeye başlamış ve farklı ülkelerdeki terörist grupları tek bir bayrak altında birleştiren yeni örgütler ortaya çıkmıştır. Bu durum terörizmle mücadelede yeni zorluklar yaratmakta ve uluslararası toplumun ortak çabalarını gerektirmektedir. Örneğin, 1975 yılında Viyana'daki OPEC zirvesi katılımcılarının Alman ve Filistinli teröristler tarafından yakalanması. Ya da başka bir örnek, Afganistan'da Peştunlar, özbekler, uygurlar ve diğerlerinden oluşan ortak silahlı grupların eylemi. Bunlar, terörist enternasyonalizmin pratikte tezahürünün en çarpıcı örnekleridir. Radikalizme vurgu yapan yeni bir uluslararası terörizm dalgasıyla birlikte, “El-Kaide”, “Hamis” ve “Hizbullah” gibi gruplar tipik isimler haline geldi ve dünyanın dört bir yanındaki sivil ve askeri tesislere çok sayıda saldırı düzenlemişlerdir.

Terörizmle mücadele alanında önde gelen Amerikalı uzmanlardan biri olan A. Rapoport, “ El-Kaide” tarafından sergilenen terörizm türüne dini motiflerden esinlenmiş bir “dördüncü dalga” (önceki üçü imparatorlukların çöküşü, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması ve Batı karşıtı sol ideolojinin yarattığı terörizme atıfta bulunuyor) olarak tanımlamıştır.⁴¹ “El-Kaide” teröristlerinin uçakları kaçıarak Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a 11 Eylül 2001 saldırıları, uluslararası terörizmle mücadelede bir dönüm noktası olmuştur.

11 Eylül’den sonraki yıllarda, 2005’teki Londra bombalamaları, 2008’deki Mumbai terör saldırıları ve 2015’teki Paris saldırıları da dahil olmak üzere birçok büyük terörist saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırıların sayısı son yıllarda biraz azalmış olsa da, terörizm dünyanın birçok yerinde ciddi bir tehdit olmaya devam ediyor.

Uluslararası terörizmle mücadeledeki en büyük zorluklardan biri, genellikle izlenmesi zor olan küçük gruplar tarafından yürütülmesidir. Bu gruplar genellikle iletişim kurmak ve saldırıları planlamak için sosyal ağlar ve şifreli mesajlaşma uygulamaları gibi modern teknolojileri kullanırlar.⁴² Bu gruplarının gelişim süreci, bugüne kadar oluşturulan finansal işlemlerin küresel niteliği, iletişim araçlarının gelişmesi ve ulaşım taşımacılığının büyümesi, teröristlerin serbest dolaşımı, gelişmiş ülkelerde “üçüncü

⁴¹ Denis Proshin, “Volny na melkovode: Kritika volnovoi teorii transformatsii terrorizma”, **Tavrisheskii natsionalnyi universitet imeni V.I. Vernadskogo**, Cilt: XXVII, Sayı:2, Dnepropetrovsk, 2014

⁴² Catherine Bott, Robertson Dickens, Rosemary Lark, George Thompson, “The Internet as a terrorist tool for recruitment and radicalization of youth”, **White Paper Publishing**, (Çevrimiçi) http://www.homelandsecurity.org/docs/reports/Internet_Radicalization.pdf/ Erişim tarihi:08.05.2023

dünya” ülkelerinden büyük etnik toplulukların oluşumu vb. ile büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, terörle mücadele için davet edilen devlet kurumlarının, başta kolluk kuvvetleri ve istihbarat teşkilatları olmak üzere, bu süreçlere zamanında uyum sağlama ve işlerinde gerekli ayarlamaları yapma konusunda zamana sahip olmadıklarına da dikkat edilmelidir.

Bir diğer sorun da birçok terörist grubun doğrudan veya dolaylı olarak devletin yönetimi tarafından desteklenmesidir. Bu, uluslararası terörizm gerçeğini ortaya koymayı zorlaştırır, çünkü bir terör eyleminin devlet resmi organları veya yetkilileri tarafından göz yumulması, yardımı veya hatta organize edilmesi ile gerçekleştirildiğini kanıtlamak genellikle neredeyse imkansızdır, çünkü bu davalarda terör eyleminin gerçek failleri resmi olarak devlet adına hareket etmeyen bireyler veya grupları olarak kalır. Sorun, birçok ülkenin deneyimlerinin kanıtladığı gibi, teröristlerin eylemlerini değerlendirmede ve onlara siyasi sığınma sağlamada çifte standartların bulunmasıdır. Örneğin, İran “Hizbullah’ı”, Pakistan ise “Taliban” hareketini desteklemekte suçlanmışlardır.⁴³ Bu da uluslararası toplumun terörist grupları izole etmesini ve yenmesini zorlaştırıyor, çünkü devlet desteği onlara faaliyet göstermeleri için ihtiyaç duydukları kaynakları ve korumayı sağlayabilir.

Bu zorluklara rağmen, uluslararası terörizmle mücadelede bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. “El-Kaide” lideri Usame bin Ladin’in 2011’de ölümü büyük bir zaferdi ve “DEAŞ” 2017’de Irak ve Suriye’deki askeri yenilgisi, terörle mücadelede bir başka dönüm noktası oldu.

İleriye dönük olarak, uluslararası terörizmin önümüzdeki yıllarda ana tehdit olmaya devam etmesi muhtemeldir. Bununla birlikte, ülkeler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun devam etmesi ve terörizmin temel nedenlerini ortadan kaldırmaya odaklanmasıyla, saldırıların sayısını azaltmak ve masum siviller üzerindeki etkilerini en aza indirmek mümkündür.

⁴³ Yuliya Samovich, “O ponyatii “Mezhdunarodnyi terrorizm”, Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta Dergisi, Sayı:361, Moskva, 2012, ss.120-123

2.2 Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Teorilerinde Terörizm

Uluslararası ilişkilerde güvenlik teorisi, devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin güvenliğine yönelik çeşitli tehditlerin incelenmesini ve bu tehditlere nasıl tepki verdiklerini ifade eder. Devletlerin ve uluslararası sistemin diğer aktörlerinin güvenliklerini sağlamak ve istikrarı korumak için nasıl etkileşime girdiklerini açıklamaya çalışan Uluslararası ilişkilerin alanıdır. Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı zaman içinde gelişmiştir ve bugün ekonomik güvenlik, çevre güvenliği, insan güvenliği ve siber güvenlik gibi geleneksel askeri güvenliğin ötesinde çok çeşitli konuları kapsamaktadır.

Güvenlik her zaman uluslararası ilişkiler teori ve pratiğinin merkezinde yer almıştır. Uluslararası güvenlik sorunlarının incelenmesine önemli katkıda bulunan ana teorik yönlerden biri siyasi realizm yönüdür. Thucydides, Machiavelli, Hobbes'un görüşlerine, Ratzel, Mackinder ve Spijckman'ın jeopolitik teorilerine dayanır ve son olarak Morgenthau ve takipçilerinin çalışmalarında şekillenmiştir. Siyasi realizm, devletin egoist doğasını vurgulamıştır, devletler arasında şiddet ve askeri-politik çatışma ve sorunların yaşanma olasılığının yüksek olduğunu ve bunların çözümünde gücün belirleyici rol oynadığını varsaymıştır. Realizmin savunucularından biri R. Aron, terörizmin güç ve kaynaklar için verilen siyasi mücadelenin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmaktadır. Aron, bilimsel çalışmalarında “terörist dünya”yı “her biri diğerini yok etme yeteneğine sahip siyasi birlikler arasında hüküm süren bir dünya” olarak tanımlamaktadır.⁴⁴

Uluslararası ilişkilerde realizm teorisi uzun süre baskındır. Realizm, egemen devletleri dünya sahnesinde güvenliklerini sağlamaya, ulusal çıkarlarını korumaya ve nüfuzlarını artırmaya çalışan başlıca aktörler olarak görür.⁴⁵ Dolayısıyla devletler, kendi güvenliğin korumak için terör örgütlerine karşı güç kullanarak bu yaklaşımı benimserler.

⁴⁴ Hajmo Khofmaister, “*Teoriya terroristicheskoi voyny*”, Seriya “Mysliteli, Homo philosophans, **Anthropology Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:2, Sankt-Peterburg, 2002, ss. 439-452

⁴⁵ Daniel Nelson, “*Great powers and world peace*”, **World security: Challenges for a new Century**, Baskı: III, New York, 1994, s.56

Realist teori içerisinde farklı kavramlar formüle edilmiştir. Bunlar arasında neo-realist ve neo-klasik realist kavramlar öne çıkmaktadır. Neorealist kavramlar, uluslararası işbirliğinin doğası ve beklentileri, devletler arasında ittifak olasılığı ve çatışma ve savaş ihtimali gibi uluslararası ortamın olası senaryolarını analiz eder. Neoklasik realizm ise devletlerin dış politika stratejilerini inceler.⁴⁶

Taliafferro, silahlanmayı artırarak güvenliğini sağlamaya çalışan bir devletin, bu eylemleri sonucunda beklenmedik bir şekilde kendi güvenliğini tehdit eden olaylar zincirini tetiklemesi halinde bir güvenlik ikilemiyle karşı karşıya kalacağına inanmaktadır.⁴⁷

C. Waltz, D. Copeland, R. Jervis, B. Miller, S. Walt gibi “savunmacı” realizmin temsilcileri, mutlak güç üstünlüğünden ziyade göreceli güç üstünlüğü için çaba göstermenin uygun olduğunu düşünmektedir.⁴⁸

Araştırmacılara göre, güvenlik ikileminin varlığı uluslararası ilişkilerde mutlaka çatışmanın artmasına yol açmaz. Tehdit denge teorisi, devletlerin uzun vadede çıkarlarını tehdit edebilecek güçlü bir devlete karşı değil, bugün veya yakın gelecekte tehdit oluşturan bir devlete karşı koalisyon kurma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Güvenlik tehdidi altında devletlerin terörle mücadelede birleşmesi gerektiği söylenebilir.

Aynı kavram, bir devlet içindeki siyasi durumun o devletin dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Uzun uluslararası istikrar dönemleri, devlet liderlerinin tehlikeli durumlarda kaynakları harekete geçirme kabiliyet ve isteklerini zayıflatır. S. Walt, “savunmanın saldırıdan daha kolay olduğu kanıtlandığında, güvenliğin daha olası hale geldiğini, bunun da yeni bölgeleri işgal etme güdüsünü azalttığını ve işbirliği için bir temel oluşturduğunu belirtmektedir”.⁵⁰

⁴⁶ Jeffrey Taliaferro, “Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited”, **International security Dergisi**, Cilt:XXV,Sayı:3, 2000/2001, s.128

⁴⁷ Taliaferro, a.g.m, s. 136

⁴⁸ Valerii Konyshchev, **Amerikanskii neorealizm o prirode voyny: evolyutsiya politicheskoi teorii**, Nauka Yayın evi, Sankt-Peterburg, 2004, ss.68-88

⁴⁹ Stephen Walt, “International relations: one world, many theories”, **Foreign Policy Dergisi**, Özel baskı, Sayı:110, Washington, 1998, ss.29-32

⁵⁰ Walt, a.g.m, s. 35

R. Gilpin, J. Kulgar, R. Schweller, F. Zakaria, W. Wohlforth gibi “saldırgan” realizmin temsilcileri, anarşinin bölgesel genişleme için sürekli bir teşvik olduğunu ve bu nedenle devletlerin diğer devletlere göre güçlerini artırmaya çalıştıklarını ve bu tür politikaların faydaları maliyetlerini aştığında genişlemeye başvurduklarını savunmaktadır. Bu koşullar altında, devletler anarşi ve belirsizlik karşısında güvenliklerini sağlamak için askeri yapılanmaya, tek taraflı diplomasiye, izolasyonist ekonomi politikalarına ve genişlemeye başvurmaktadır.

“Saldırgan” realizm, “savunmacı” realizmden temel ilkeleri ve prensipleri bakımından farklılık gösterir. “Saldırgan” realizmin savunucuları, farklı devletlerin çıkarlarının birbiriyle örtüşmeyeceğine ve aralarında her zaman bir çatışma olduğuna ve her devletin temel amacının farklı kaynaklara erişim sağlamak olduğuna inanır. Çıkarlarını korumak ve bu erişimi güvence altına almak için bir devlet, bunu yapmak kazançlı olduğu sürece güç kullanır. Uluslararası ilişkilerde istikrar, güçlü bir devletin varlığı ve hegemonya arayışıyla sağlanır, çünkü kimse daha güçlü ve etkili bir rakibe açıkça karşı çıkmayacaktır. Bu pozisyonu destekleyen “saldırgan” realizm savunucuları, başarılı bir uluslararası işbirliği olasılığını reddetmekte ve istikrarlı bir barış durumunun pratikte ulaşılamaz olduğuna inanmaktadır. Güvenliği, devletler arasında sürekli rekabet yoluyla elde edilen mutlak bir kavram olarak görürler.

Uluslararası güvenliğe jeopolitik yaklaşım da dikkate alınmalıdır. Amerikan jeopolitiğinin temsilcileri Z.Brzezinski ve S.Huntington, ABD’nin hegemonyasını istikrar ve barışın temeli olarak görmektedir. ABD’nin medeniyetler çatışmasındaki baskın konumu istikrarın garantisidir ve bu konumun kaybedilmesinin uluslararası ilişkileri istikrarsızlaştıracağına inanmaktadırlar.⁵¹ Bölge siyaset bilimciler ise tam tersine “çok kutuplu bir dünya” oluşumundan bahsetmekte ve dünyadaki güvenlik ve istikrarın temelini etkileşim politikasında görmektedir. Güvenliğin farklı yönlerini ele alırken, enerji güvenliğini vurgulayarak bunu ulusal düzeyden küresel düzeye taşımaktadırlar.⁵²

⁵¹ Zbigniew Brzezinski, **Velikaya shakhmatnaya doska**, (Çev: Yuliya Uralskaya), Mezhdunarodnye otnosheniya Yayın evi, Moskva, 1999, s.21

⁵² Vladimir Kulagin, **Mezhdunarodnaya bezopasnost**, “Aspekt Press” Yayın evi, Moskva, 2006, s.10

Liberal yaklaşım H. Grotius, I. Kant ve diğerleri gibi düşünürlerle ilişkilendirilir. Bu görüşün temsilcileri, uluslararası ilişkilerin gelişiminin evrensel değerlere ve ortak çıkarlara dayalı, evrensel olarak kabul gören bir düzen ve kuralların oluşturulmasında yattığını düşünmektedir. Liberal teorisyenler, daha sonra Milletler Cemiyeti ve bir dizi uluslararası güvenlik kurumunun kurulmasıyla somutlaşan dünya hükümeti fikrini ve kolektif güvenlik kavramını ortaya atmışlardır.

Kolektif güvenlik, devletlerin birbirlerine karşı güç kullanmaktan vazgeçmesini ve dış saldırılara karşı koymak için katılımcı devletler arasındaki karşılıklı yükümlülükleri içerir. Kolektif güvenlik kavramı, devletlerin sadece ittifaklar ve birlikler içinde birbirlerine karşı değil, aynı zamanda tüm uluslararası topluma karşı sorumlu olmaları gerektiği anlamına gelir. Bu da böyle bir sistemin karmaşıklığıdır. V.Petrowski kolektif güvenlik teorisiyle ilgili temel sorunun üye devletlerin saldırganlığa karşılık vermesi gerektiği olduğunu, ancak bunun gerçekte ne olduğunu açıklamadığını savunmaktadır. Petrowski ayrıca kolektif güvenlik sisteminin ortak eylemleri koordine etmek ve kararlar almak için zaman harcama ihtiyacı gibi eksikliklerini de tartışmaktadır.⁵³

Araştırmacılar uluslararası ilişkilerin, özellikle de uluslararası güvenliğin sorunlarını incelemişlerdir. Dikkatlerini askeri güç kullanımı kadar önemli olabilen ekonomik faktörlere yöneltmişlerdir. Bazı liberaller ekonomik kalkınma ve sosyal istikrarın terörizmi azaltabileceğine inanmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki çatışmalar güç kullanımı yerine “yumuşak güç” kullanılarak, yani zorlama yerine ikna yoluyla çözülebilir. Devletler, farklı ülkelerin ulusal çıkarlarını uzlaştırmaya yardımcı olan uluslararası kurumlar aracılığıyla etkili bir şekilde birlikte çalışabilirler.⁵⁴

Ekonomik, bilimsel, kültürel ve bilgi bağlantılarının gelişmesinin yanı sıra insanların göç etmesi ve ekoloji, demografi, kitle imha silahları, açlık, yoksulluk ve tehlikeli enfeksiyonların yayılması gibi küresel sorunların ortaya çıkması “küresel güvenlik” fikrini doğurmuştur. Bu, neoliberal akım içerisinde aktif olarak tartışılan bir kavramdır. Varsayım, küresel tehditlerin aynı düzeyde güvenlik gerektirdiği ve tek tek

⁵³ Vladimir Petrovskii, “*Rol politiko-diplomaticheskikh sredstv v obespechenii Evraziiskoi bezopasnosti*”, **Bezopasnost Evrazii Dergisi**, Baskı: IV, Moskva, 2004, s.135

⁵⁴ Robert Keohane- Joseph Nye, **Power and Interdependence**, Harper Collins Publishers, New York, 1989, s.216

ulus-devletlerin bu yöndeki eylemlerinin yeterince etkili olamayacağı yönündedir. Küresel işbirliğinin ve bilgi paylaşımının arttırılması terör tehditlerine karşı mücadeleyi etkin kılacaktır.

M. Doyle, B. Russett ve J. Ray, demokratik ülkeler arasındaki ilişkilerin demokratik olmayan ülkelere kıyasla uzlaşmaya dayalı olduğunu öne süren bir “demokratik barış teorisi” önermişlerdir. Bu nedenle, dünyada demokrasinin yayılması uluslararası ilişkilerde daha fazla güvenliğe katkıda bulunmalıdır. Üçüncü demokratikleşme dalgasının barış ve güvenlik üzerinde bir etkisi olmalıdır çünkü demokratik ülkeler arasındaki çatışmalar arabuluculuk veya mahkeme yoluyla çözülebilir.⁵⁵

“Demokratik barış teorisi” neoliberal akım çerçevesinde geliştirilmiştir, ancak neorealizm taraftarları neoliberallerin iyimserliğini paylaşmamakta ve mevcut uluslararası ilişkiler pratiğinin bu sonuçları desteklemediğine inanmaktadır. K. Waltz, demokratikleşmenin dünyanın anarşik yapısını ve uluslararası ilişkilerin tarzını önemli ölçüde değiştiremeyeceğini, çünkü “hiçbir devletin bugünkü dostlarının yarınki düşmanları olmayacağından emin olamayacağını” belirtmektedir.⁵⁶

“Demokratik barış teorisi” son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri’nin dış politika stratejisini oluşturmak için kullanılmaktadır. Bu, Büyük Ortadoğu’nun demokratikleştirilmesi konseptidir. Bu konseptin özü, Orta Doğu bölgesindeki askeri çatışma ve terörizm tehlikesinin, bu bölgedeki ülkelerde demokratik rejimlerin bulunmamasıyla doğrudan ilişkili olduğudur. Dolayısıyla Amerikalı uzmanlar, bölgede demokrasinin yerleşmesi halinde bu ülkelerin uluslararası güvenlik için bir tehdit kaynağı olmayacağı sonucuna varmışlardır.⁵⁷

Bu konseptin uygulanmasına yönelik ilk adımlar ABD’nin Afganistan ve Irak’taki askeri operasyonları oldu. Ancak bildiğimiz kadarıyla bu ülkelerdeki durum demokrasi ideallerinden çok uzaktır. Komşu ülkelerde nihayetinde demokratik rejimler kurulsa bile, demokratik barış teorisini destekleyenlerin umutları

⁵⁵ Terry Karl-Phillippe Schmitter, “*Democratization around the globe: opportunities and risks*”, **World security: challenges for a new century**, Baskı: II, New York, 1994, ss.49-57

⁵⁶ Kenneth Waltz, “*Structural realism after the cold war*”, **International security Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı:1, 2000, s.10

⁵⁷ Andrey Tsygankov -Pavel Tsygankov, **Sotsiologiya mezhdunarodnykh otnoshenii: Analiz rossiiskikh i zapadnykh teoriï**, “Aspekt Press” Yayın evi, Moskva, 2006, ss.162-163

gerçekleşemeyebilir. Basit bir örnek: Irak'ta iç savaşın ve uluslararası terörizmle mücadelenin küllerinden demokratik yollarla seçilmiş bir rejim doğarsa, bu rejimin barışçıl olacağının garantisi nerede?

Demokratik barış teorisi'nin önemli bir eksikliği, Batı'da ortaya çıkmış olması ve bu nedenle Batı medeniyeti dışındaki ülkelerin ve halkların özelliklerini tam olarak dikkate almamasıdır. Yazarlar, demokratik barış teorisi'nin genel iddialarının, kültürel benmerkezciliğini ve barış ve demokrasi anlayışını evrensel olarak anlamlı görme arzusunu gizlediğine işaret etmektedir. Savaş, barış ve iç siyasi koşullar toplumsal faktörlere bağlıdır ve demokratik barış teorisi'ni geliştirmek için savunucuları sosyo-kültürel bağlamı ciddi bir şekilde incelemelidir. Realistlerin eleştirilerine gelince, haklı noktalara değinmekle birlikte, yine de tek taraflıdırlar. Realistler, demokratik barış teorisyenlerinin hükümet rejimi tipi temelinde genelleme yapma eğilimini reddetmekte, ancak askeri güç faktörler hakkında geniş genellemeler yapmaktadır. Realistler bu faktörlerin evrenselliği konusunda ısrarcıdırlar, ancak bu açıdan kültürel-tarihsel ve siyasi faktörlere yeterince önem vermeyen demokratik barış teorisi savunucularına benzemektedirler.⁵⁸

Sosyolojik yaklaşım, uluslararası ilişkiler teorisinde, özellikle de güvenlik tartışmalarında önemli hale gelmiştir. Araştırmacılar dünya siyasetine toplumsal değerler, normlar, kurallar, kimlik, kültür ve sosyalleşme prizmasından bakmaktadır. Devlete odaklanmak yerine odak noktası topluma kaymaktadır. Sosyolojik yaklaşımın yazarlarından A. Wendt, devletlerin uluslararası ilişkiler çalışmalarında ana analiz nesneleri olduğunu ve çıkarlarının esas olarak sosyal yapılar tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır.⁵⁹

“Güvenlik ikilemi'ne” sosyolojik yaklaşım, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamaya çalışırken diğer devletlerin askeri zafiyetlerini desteklemeye çalıştıkları yönündedir. Böyle bir “güvenlik topluluğu” içinde devletler birbirlerine güvenir ve

⁵⁸ Andrey Tsygankov -Pavel Tsygankov, a.g.e., s.163

⁵⁹ Alexandr Wendt, “*Anarchy is What States Make of It*”, **International Organization Dergisi**, Cilt: XLVI, Sayı: 2, 1992, ss.391-425

anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözerler.⁶⁰ Rusya Federasyonu ile Orta Asya devletleri arasındaki askeri işbirliği buna iyi bir örnektir.

Postmodernist eğilim, güvenliğin tanımına ve uluslararası ilişkilerde güvenliğin sağlanmasına ilişkin sorunlara yönelik geleneksel yaklaşımları eleştirmektedir. S.Weber, S.Delby, D.Campbell ve R.Walker gibi postmodernist akademisyenler, tehdit kaynaklarının genişlediğini ve güvenliği çevre ve insan hakları kaygılarından ayırmanın imkansızlığını vurgulayarak uluslararası güvenlik kavramlarını yeniden düşünmektedir. Eleştirel teorisi, güvenliğin ister bir devlet ister uluslararası bir örgüt olsun tek bir yerle sınırlandırılmayacağını, birden fazla yerde ve birden fazla düzeyde yaratılması gerektiğini savunmaktadır. Postmodernistler güvenlik kavramlarının çoğulluğunu desteklemekte ve bölgesel güvenlik sistemlerinin, yayılmayı önleme rejimlerinin ve kolektif yaklaşım da dahil olmak üzere güvenliğin farklı örgütsel biçimlerinin önemini kabul etmektedir.⁶¹

Güvenlik konularının postmodernist yorumu, ulus devletlerin dünya siyasetindeki rolüne yönelik eleştirel bir bakış açısına dayanmaktadır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, siyasi güç insanları belli bir bölgede birleştirmiş ve sivil toplum, devlet ve ulus arasında bir kimlik ortaya çıkmıştır. Daha önceki güvenlik anlayışı, iç ve özellikle dış tehditlerle başa çıkarken birey, toplum ve devletin çıkarlarının önemli ölçüde farklı olmadığı fikrine dayanıyordu. Postmodernistler, bölgesel toplulukların yerini, ortak çıkarlar ve değerler temelinde var olan ve hareket eden ve katılımcılarının bölgeselliğine bağlı olmayan ağ topluluklarının aldığına inanmaktadır. Dini aidiyet, ekonomik çıkarlar veya siyasi dayanışma gibi faktörler devlete olan sivil-siyasi bağlılığın önüne geçebilir. Dahası, postmodernistler devletin kendisinin geleneksel anlamda güvenlik sağlamaktan aciz olmakla kalmayıp aynı zamanda toplum ve birey için bir tehdit kaynağı haline geldiğine işaret etmektedir. Bazı araştırmacılara göre kişisel güvenlik, güvenlik kavramlarının temel unsurlarından biri olmalıdır.⁶²

⁶⁰ Brian Frederking, "Resolving security dilemmas: a constructivist explanation of the Cold War", **International politics, McGraw-Hill Companies Publisher**, Baskı: II, New York, 1998, s.212

⁶¹ R.B.J. Walker, **One world, many worlds: Struggle for a just world peace**, Lynne Rienner Publishers, London 1998, s.120

⁶² Dmitrii Baluev, "Sovremennaya mirovaya politika i problemy lichnostnoi bezopasnosti", **Nizhegorodskii gosudarstvennyi universitet im. N. I. Lobachevskogo**, Doktora tezi, Nizhnii Novgorod, 2002, ss.118-119

Uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarının postmodern akımında, toplumsal cinsiyet boyutunu da ekleyen feminist bir akım da bulunmaktadır. Güç ve saldırganlık kavramlarına dayanan geleneksel erkek dünya algısı, güvenliği öncelikle siyasi-askeri bağlamda görme eğilimindedir. Ancak feministler, bu perspektifi reddetmemekle birlikte, “gerçek güvenliğin hiyerarşik sosyal ilişkilerin üstesinden gelmek ve tüm insanları güvenliklerine dahil etmekle ilgili olması gerektiğine inanmaktadır”.⁶³ Feminist araştırmalara göre, askeri gücünü aktif olarak artıran, büyük ordulara sahip olan ve askeri faaliyetlerde bulunan devletlerde, hem devlet içinde hem de asker ailelerinde şiddet düzeyi normal ailelere göre istatistiksel olarak daha yüksektir.

Günümüzde, güvenliğin geleneksel askeri ve politik-askeri boyutlarına paralel olarak, çeşitli “yeni”, “alternatif” güvenlik türleri vurgulanmaktadır. Bunlar arasında ekonomik güvenlik, çevre güvenliği, enerji güvenliği, bilgi güvenliği, gıda güvenliği ve etno-kültürel güvenlik sayılabilir. A. Neklessa, toplumun gelişimi ve teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasi yapı ve kurumlarının karmaşıklığı ile bağlantılı olarak güvenliğe yönelik modern tehditlere işaret etmektedir. Bu tehditler arasında küresel mali ve ekonomik kriz, terörizm, dünyadaki sosyal eşitsizliğin artması, yeni ideolojik yapıların ortaya çıkma olasılığı, çatışmaların değişen coğrafyası ve kaynaklar için rekabet, bazı nükleer güçlerin mevcut normları terk etmesi, askeri araçların kullanımının artması, kitle imha silahlarının ortaya çıkması ve bunların kullanım tehdidi, bölgesel nükleer çatışma olasılığı, sosyal ve suç yapılarının uluslararasılaşması ve küreselleşmesi ve uluslararası toplumun merkezileşmesi yer almaktadır.⁶⁴

⁶³ Ann Tickner, **International relations theory today**, (Ed.: K. Booth, S. Smith), Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1995, s.193

⁶⁴ Aleksandr Neklesa, “*Upravlyaemy khaos: dvizhenie k nestandartnoi sisteme mirovykh otnoshenii*”, **Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya Dergisi**, Sayı: 9, Moskova, 2002, s.108

Tablo 2.1 Uluslararası ilişkiler kuramlarında terörizmin tanımı

	Neorealizm	Neoliberalizm	Konstrüktivizm
Terörizm	Devletin ulusal çıkarlarına ve güvenliğine yönelik tehdit; dünya kötülüğü ve devlete karşı suç	Dünya toplumunu ve liberal demokrasinin ideallerini tehdit edebilecek demokratik olmayan devletler ve oluşumlar; insanlığa karşı suç	Bu toplumsal bir sorun ve toplumsal bir tehdittir; insanlar tarafından politik ve diğer nedenlerle yaratılmış ve inşa edilmiştir.
Terörist	Devlete, hükümet yapısına karşı çıkanlar ve devletin güvenliğini, bütünlüğünü ve çıkarlarını tehdit edenler	Demokratik olmayan değerlere bağlı kalanlar, küresel pazarın ve dünya kurumlarının gelişimini engelleyenler; insan haklarının ihlali	İnsanlara karşı şiddet içeren eylemlerinden dolayı terörist olarak adlandırılanlar
Terörle mücadele	Güç kullanma, savaş yürütme ve ittifak kurma yöntemleri	Demokratik olmayan devletlerin demokratik devletlere dönüştürülmesi (içişlerine müdahale); uluslararası işbirliği	İdeolojilerin, kültürel özelliklerin, insanların tutum ve algılarının incelenmesi; Devletlerin “kişisel” deneyimleri terörle mücadele yöntemlerini açıklar, terörle mücadelenin tek bir doğru yolu yoktur

Kaynak: Elizaveta Dybovskaia, “*Different Interpretations of Terrorism in International Relations Theory: Approaches of Turkey and Russia to the concept of Terrorism and ISIS Case*”, **Marmara Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021.

2.3 Terörizm Üzerine Yapılan Sözleşmeler

Terörizmle mücadeleyle ilişkin uluslararası sözleşmeler, dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin terör eylemlerini önlemek ve bunlara yanıt vermek için birlikte çalışmaları için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu sözleşmeler, terörist faaliyetlerin tespit edilmesi ve önlenmesi, terörizmin finansmanının bastırılması ve terör eylemlerinden sorumlu olanların adalete teslim edilmesi çabalarını koordine etmeyi amaçlamaktadır.

Terörizmle ilgili ilk uluslararası sözleşme “Terörizmi Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi” 1937’de Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiştir.⁶⁵ Sözleşme, bombaların ve diğer patlayıcı cihazların suç amaçlı kullanılmasını önlemeyi amaçlıyordu. Bununla birlikte, 1970’lerde terörizmin yaygın ve kalıcı bir sorun haline geldiği zaman uluslararası toplumun terörizm konusunda daha kapsamlı sözleşmeler hazırlamaya başlamıştır. Terörle mücadele alanında uluslararası işbirliği aktif hale gelmeye başlamıştır: “Nükleer maddelerin fiziksel korunması”⁶⁶ ve “Rehine alınmasına karşı”⁶⁷ hakkında sözleşmeler imzalanmıştır.

Sözleşmelerden en önemlisi, 1999’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme’dir”. Sözleşme, tüm devletlerin terörizmin finansmanını suç saymalarını, terörist varlıklarını dondurmalarını ve terörizmin finansmanını önlemek ve bunlarla mücadele etmek için birbirleriyle işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Sözleşme ayrıca, terörist faaliyetlerin finansmanında yer alan bireylerin ve grupların kovuşturulması için yasal bir çerçeve oluşturmaktadır.⁶⁸

⁶⁵ John Dugard, “*International Terrorism: Problems of Definition*”, **International Affairs Dergisi**, Cilt: L, Sayı:1, England,1974, s. 67-81

⁶⁶International Atomic Energy Agency, A/RES/42/37, 30.11.1987 “*Convention on the Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Installations*” (Çevrimiçi) <https://www.iaea.org/publications/documents/conventions/convention-physical-protection-nuclear-material-and-its-amendment#:~:text=The%20CPPNM%20establishes%20legal%20obligations,theft%2C%20robbery%20or%20any%20other> Erişim tarihi: 11.05.2023

⁶⁷ UN General Assembly, A/RES/34/146, 17.12.1979 “*International Convention Against the Taking of Hostages*”, (Çevrimiçi) https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostages.shtml Erişim tarihi: 11.05.2023

⁶⁸ UN General Assembly, A/RES/54/109, 09.12.1999 “*International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism*”, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/law/cod/finterr.htm> Erişim tarihi: 11.05.2023

1997’de kabul edilen “Terörist Bombalamaların Önlenmesine dair Sözleşme”⁶⁹, devletlerin bombaların ve diğer patlayıcı cihazların terörist amaçlar için kullanılmasını suç saymalarını ve bu tür eylemlerin önlenmesi ve bastırılmasında birbirleriyle işbirliği yapmalarını gerektirmektedir.

Bu sözleşmeler, terörle mücadelede uluslararası işbirliği için yasal çerçeve sağlamaktadır. Devletlerin terör eylemlerini önlemek ve cezalandırmak için etkili önlemler almalarını ve terör eylemlerinin faillerinin soruşturulması ve kovuşturulmasında birbirleriyle işbirliği yapmalarını talep ederler.

Bu sözleşmelerin en önemli yönlerinden biri, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün korunmasına vurgu yapmalarıdır. Devletlerin, terörizme karıştığından şüphelenilenler de dahil olmak üzere tüm kişilerin haklarına saygı göstermelerini gerektirir. Ayrıca, terörle mücadele için alınan önlemlerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olmasını ve ırk, din veya diğer özelliklere dayalı ayrımcılık yapılmamasını sağlarlar.

1980’lerden bu yana, BM Genel Kurulu 6. Komitesi, uluslararası terörizmin bir tanımını geliştirmek için çaba sarf etmekte ve bu amaçla uluslararası bir konferans düzenlemeyi önermiştir. Ancak bu fikir genel bir destek bulamadığı için ve konferans düzenleme konusu sonunda gündemden çıkarılmıştır. BM Genel Kurulu, 9 Aralık 1993 tarihli ve 48/411 sayılı kararı kabul ederek, tekrarlanan ve etkisiz kararların benimsenmesi uygulamasına son verme ve pratik önlemlere yönelme niyetini göstererek terörle mücadeleye yeni bir ivme kazandırmıştır. BM Genel Kurulu, 1993 yılından bu yana her yıl oturumlarında “Uluslararası terörizmi ortadan kaldırmaya yönelik önlemler” konusunu tartışmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından 1994’te kabul edilen Uluslararası Terörizmi Ortadan Kaldırmaya Yönelik Önlemler Bildirgesi’nde, uluslararası terörizmle mücadelede siyasi açıklamalardan pratik işbirliğine geçiş teyit edilmiştir.⁷⁰

⁶⁹ UN General Assembly, A/RES/52/164, 16.12.1997, “*International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings*”, (Çevrimiçi) https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bombing.shtml, Erişim tarihi: 11.05.2023

⁷⁰ UN General Assembly, A/RES/48/411, 09.12.1993 “*Measures to eliminate international terrorism*”, (Çevrimiçi) https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dot/dot_ph_e.pdf Erişim tarihi: 11.05.2023

Sözleşmelere ek olarak, BM Küresel “Terörle Mücadele Stratejisi” ve Mali Eylem Görev Gücü gibi terörizmle mücadeleye yönelik başka uluslararası girişimler de bulunmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından 2006 yılında 60/288 sayılı kararla kabul edilen Strateji, terörizme karşı koordineli ve çok taraflı bir mukabele öngören kapsamlı bir eylem planıdır. Strateji dört ana ilkeye dayanmaktadır: terörizme yol açan koşulların ele alınması, terörizmin önlenmesi, devletlerin terörizmi önleme kapasitesinin geliştirilmesi ve terörle mücadele ederken insan haklarına saygının sağlanması.⁷¹ Bu BM stratejisine “Terörist Bombalamaların Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme” ve “Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme” de dahil olmak üzere çok sayıda uluslararası anlaşma ve sözleşme eşlik etmiştir.

“Nükleer Terörizmin Eylemlerinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme”, 2005 yılında kabul edilen bu sözleşme, nükleer maddenin terörist amaçlarla kullanımı, tehdit edilmesi veya bulundurulması için cezai sorumluluk öngörmekte ve devletlerin bu tür eylemlerin önlenmesi ve kovuşturulmasında işbirliği yapmasını gerektirmektedir. Sözleşme ayrıca nükleer terörizme karışan kişilerin iadesini öngörmekte ve bu tür eylemlerin soruşturulması ve önlenmesinde uluslararası işbirliği için bir çerçeve oluşturmaktadır.⁷²

BM çerçevesindeki sözleşmelere ek olarak, bölgesel örgütler terörle mücadelede uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Avrupa Birliği (AB), terörizmi önlemek ve terörle mücadele etmek için AB Terörizm Durum ve Eğilimler Raporu⁷³ ve AB Terörle Mücadele Stratejisi⁷⁴ de dahil olmak üzere bir dizi önlem almıştır. Amerikan Devletleri Örgütü ayrıca, Amerika’daki terörist eylemleri önlemeyi ve bunlarla mücadele etmeyi amaçlayan kapsamlı bir “*Inter-American*

⁷¹ UN General Assembly, A/RES/60/288, 09.2006 “*The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy*”, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/victimsofterrorism/en/node/233> Erişim tarihi: 11.05.2023

⁷² UN Treaty Collection, A/RES/59/290, 13.04.2005 “*International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism*”, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en, Erişim tarihi: 11.05.2023

⁷³ Cornelia Riehle LL.M., “*EU Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2022*”, **Eucrim Dergisi**, (Çevrimiçi) <https://eucrim.eu/news/europol-te-sat-2022> Erişim tarihi: 08.02.2023

⁷⁴ The European Union Counter-Terrorism Strategy 30.11.2005 (Çevrimiçi) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> Erişim tarihi: 11.05.2023

Convention Against Terrorism” sözleşmesini geliştirmiştir.⁷⁵ Bu sözleşme, Amerika kıtasındaki tüm ülkeleri terörizmle mücadelede işbirliği yapmaya ve terörizmin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması için uluslararası işbirliğinin arttırılmasını hedeflemektedir.

Orta Asya ülkeleri, terörizm de dahil olmak üzere organize suçları önlemeyi ve bunlarla mücadele etmeyi amaçlayan “Sınırāan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi” imzalamış ve onaylamıştır. Sözleşme, organize suçun soruşturulması ve kovuşturulmasında uluslararası işbirliği için bir çerçeve sunmaktadır. Orta Asya ülkeleri de insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı göstererek terörizmi önlemeyi ve terörle mücadele etmeyi amaçlayan BM Küresel Terörle Mücadele Stratejisi’ni onayladılar.⁷⁶

Genel olarak, terörle mücadeleye ilişkin uluslararası sözleşmeler, ülkelerin terörist saldırıları önlemek ve bunlara yanıt vermek için işbirliği yapmalarını sağlamada çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu sözleşmeler, terörizmin neyin oluşturduğuna dair farklı yorumlar ve hükümet gözetimi ve sivil özgürlüklerle ilgili endişeler gibi sınırlamaları olsa da, terörizme karşı koordineli ve çok taraflı bir mücadele yolunda önemli bir adımı temsil etmektedir.

Bu sözleşmelerin ve girişimlerin varlığına rağmen, terörizm uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit olmaya devam etmektedir. Devletlerin sözleşmelerin hükümlerini uygulamasında, terörizmi önlemek ve terörle mücadele etmek için yeni stratejiler geliştirmek için birlikte çalışmaya devam etmeleri önemlidir. Sadece uluslararası işbirliği yoluyla bu karmaşık ve gelişen tehdide etkili bir şekilde karşı koymayı umabiliriz.

⁷⁵ OAS General Assembly, “*Inter-American Convention Against Terrorism*” 07.10.2003, (Çevrimiçi) <https://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-66.html> Erişim tarihi:12.05.2023

⁷⁶ UN General Assembly, A/RES/55/25, 15.11.2000, “*United Nations Convention against Transnational Organized Crime*” (Çevrimiçi) <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html> Erişim tarihi: 12.05.2023

2.4 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Terörizm

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler sisteminde uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu en önemli organdır. Güvenlik Konseyi, devletlerarası çatışmalar ve silahların yayılması gibi geleneksel güvenlik konularını ele almanın yanı sıra, terörle mücadelede de hayati bir rol oynamaktadır. Güvenlik Konseyi, hiçbir ülkenin bu sorunla tek başına başa çıkamayacağını kabul etmiş ve küresel düzeyde terörizm tehdidine karşı mücadelede öncülük etmektedir. Ayrıca, üye-devletlerin terör eylemlerini önleme ve durdurma çağrısında bulunan terörizme karşı mücadele etmek için bir dizi karar almıştır.

Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele konusundaki önemli kararlarından bazıları şunlardır:

BM Güvenlik Konseyi'nin 1373 sayılı kararı (2001): Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül saldırılarından kısa bir süre sonra kabul edildi. Bu karar, teröristleri izole etmeyi, altyapılarını tahrip etmeyi, terörizmi körükleyen her türlü şeyi bastırmak için yasal ve örgütsel ön koşullamıştır yaratmayı amaçlayan bir dizi önlem tanımladı.⁷⁷ Ayrıca, kararın uygulanmasını izlemek için BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinden oluşan bir Terörle Mücadele Komitesi kurulmuştur. Bu komite, Devletlerin terörle mücadele mevzuatını iyileştirmek, uluslararası, bölgesel ve alt-bölgesel örgütlerle koordinasyonunu geliştirmek ve BM üye-devletlerine teknik yardımın etkinliğini artırmak, daha yakın işbirliğini teşvik etmek, devletlerin terörle mücadele alanındaki yükümlülüklerinin uygulanmasını izlemek için bir araçtır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1624 sayılı kararı (2005): Bu karar terörizme teşvikleri kınamakta ve üye-devletleri terörizmi önlemek ve mücadele etmek için önlemler almaya çağırmaktadır. BM Güvenlik Konseyi ilk kez uluslararası terörle mücadele işbirliğinin ön saflarında terörizm ideolojisine karşı koyma, terörizmin propagandasına ve yüceltilmesine karşı mücadele etme görevini üstlendi. Ayrıca, internet üzerinden de dahil olmak üzere bir terör eylemine ve işe alıma (recruit terrorists) yönelik kışkırtmayı suç haline getirmenin temelini de verdi. Güvenlik Konseyi, uluslararası hukuktaki bazı

⁷⁷ UN Security Council, S/RES/1373, 28.09.2001, (Çevrimiçi) <https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res1373english.pdf> Erişim tarihi:10.05.2023

boşlukları derhal doldurma (ilgili sözleşme normlarının hazırlanmasına kadar) işlevini üstlenmiştir.⁷⁸ Böylece, kabul edilen BM Güvenlik Konseyi'nin 1566 (2004) sayılı kararda, aslında, bir terör eyleminin işleyen bir tanımını formüle etmek mümkün olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 sayılı kararı (2014): Bu karar, terör örgütlerine katılmak için diğer ülkelere transfer eden yabancı terörist-savaşçıların yarattığı artan tehdide yanıt olarak kabul edilmiştir. Karar, üye-devletleri, terörist akışını önlemek ve bastırmak, “DEAŞ” gibi terörist grupların faaliyetlerinin finansmanına karşı bir dizi önlem almaya çağırıyor.

BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 (2014) sayılı karar'daki kilit önlemlerden bazıları şunlardır:

- Biyometrik verilerin kullanımı ve devletler arasında bilgi alışverişi de dahil olmak üzere, yabancı terörist-savaşçılar tarafından işlenen kişilerin giriş ve çıkışlarını önlemek için sınır güvenliğinin güçlendirilmesi;
- Yabancı terörist-savaşçıların işe alınmasını (recruitment) ve finanse edilmesini önlemek;
- Terörist grupların bireyleri, özellikle de gençleri işe almak ve radikalleştirmek için kullandıkları ideolojilere karşı programları geliştirmek;
- Yabancı terörist-savaşçıların ve destekçilerinin kovuşturulması ve cezalandırılması için yasal çerçevenin güçlendirilmesi ve insan haklarına saygının sağlanması.⁷⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin 2396 sayılı kararı (2017). Bu karar, terörle mücadele ile ilgili önceki kararlara dayanmakta-ve uluslararası toplumun küresel terörizm tehdidine karşı devam eden çabalarını yansıtmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin 2396 sayılı kararı, üye-devletleri bir dizi önlem almaya çağırmaktadır:

⁷⁸ Aleksandr Zmeevskii, “Osobennosti mezhdunarodno-pravovogo regulirovaniya sotrudnichestva po protivodeistviyu terrorizmu na sovremennom etape”, “Pravo i bezopasnost” Dergisi, Sayı:2, Moskva, 2006, ss. 95-96

⁷⁹ UN Security Council, S/RES/2178, 24.09.2014, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-2014> Erişim tarihi:13.05.2023

- Uluslararası seyahat eden yolcular hakkında bilgi toplanması ve paylaşması için yolcunun isim kayıt sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasını kapsamaktadır;
- Üye-devletler arasında ve INTERPOL ve BM Terörle Mücadele Merkezi gibi uluslararası örgütlerle işbirliğini ve bilgi alışverişini geliştirmek;
- İzleme listelerinin kullanımı ve şüpheli teröristler hakkında bilgi alışverişi de dahil olmak üzere teröristlerin hareketlerin tespit etme ve önleme etkinliğinin artırılması;
- Terörist ağları ve finansmanı engellemek için uluslararası işbirliğini güçlendirilmesi;
- Güvenlik Konseyi, 2178 sayılı kararına dayanarak, “İŞİD” ve “El-Kaide”den” ayrılan yeni terörist hücrelerin ortaya çıkması ve onların menşe ülkelerine geri dönme arzuları konusunda endişelerini belirtmiştir;
- Üye-devletlerin, çatışma bölgelerine yanlarında getirdikleri aile üyeleri, çatışma bölgelerinde kurdukları aileler ve çatışma bölgelerinde doğan aile üyeleri ile birlikte hareket eden yabancı terörist-savaşçıların cezai veya terörist faaliyetlerine olası herhangi bir katılımı tespit etmek için soruşturma yürütmeleri gerekmektedir.

Buna ek olarak, Güvenlik Konseyi, bu kararların uygulanmasını izlemek ve kolaylaştırmak için Terörle Mücadele Komitesi gibi bir dizi yardımcı organ kurmuştur. Bu organ, terörle mücadele yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak için kapasite geliştirme konusunda teknik yardım ve destek sağlamak için üye-devletlerle yakın bir şekilde çalışmaktadır.⁸⁰

Güvenlik Konseyi’nin terörle mücadele yaklaşımı, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne saygıyı vurgulayan Birleşmiş Milletler Şartı’nın ilkelerine dayanmaktadır. Konsey, terörizmin sadece askeri yollarla yenilgiye uğratılamayacağını ve terörizmin yoksulluk, eşitsizlik ve siyasi bölünmeler gibi temel nedenlerinin ele alınmasının kalıcı bir çözüm için gerekli olduğunu kabul etmiştir.

⁸⁰ UN Security Council, S/RES/2178, 24.09.2014, (Çevrimiçi)
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/547/98/PDF/N1454798.pdf?OpenElement> Erişim tarihi 13.05.2023

Bununla birlikte, M.M. Zaionchkovskaya'ya (2015) göre, terörle mücadelede Güvenlik Konseyi henüz bu organın potansiyeline karşılık gelmiyor. Yazarın görüşüne göre, etkinliğin sağlanamamasının temel nedeni, üye-devletlerin siyasi farklılıklar nedeniyle devletlerin terörle mücadeleye zayıf katılımından kaynaklanmış ve bu da daha sonra varılan anlaşmaların uygulanmasına yönelik bir mekanizmanın geliştirilmesini engellemiştir. NATO bloğuna ve güç çözümüne yönelen, terörizme karşı birleşmiş devletlerden oluşan koalisyon, eylemlerinin uluslararası hukuki meşruiyeti ve sonuçları konusunda çok az endişe duymakta, bu da uluslararası hukukun terörizmin çağdaş zorluklarına ve tehditlerine zamanında ve yeterli bir yanıt vermesini kolaylaştırmamaktadır.⁸¹

Konsey, dünyanın en acil güvenlik sorunlarından bazılarını ele alma konusundaki sınırlılıkları ve başarısızlıkları nedeniyle defalarca eleştirilmiştir. Örneğin, Suriye'deki iç savaşı, Yemen'de devam eden çatışmaları ve "Arakan Soykırımı" önleyememesi veya bunlara etkili bir şekilde karşılık verememesi, etkinliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Buna ek olarak, Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele yaklaşımına yönelik eleştiriler de var. Bazıları, Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele önlemlerinin askeri ve kolluk kuvvetlerinin tepkilerine çok fazla odaklandığını ve yoksulluk ve toplumsal eşitsizlik gibi terörizmin temel nedenlerini ele almak için yeterli olmadığını savunuyorlar. Diğerleri ise Güvenlik Konseyi'ni bazı ülkelere karşı önyargılı olmakla ve terörizmle mücadelede başarısız olmakla eleştirmektedir.⁸²

Ancak Güvenlik Konseyi'nin dünyanın çeşitli yerlerindeki çatışmaların önlenmesinde veya çözümünde belirleyici bir rol oynadığı gerçeğini de kabul etmek gerekir. Örneğin, Güvenlik Konseyi, terörizme karışan kişi ve kuruluşlara karşı, varlıkların dondurulması, seyahat yasakları ve silah ambargolarını içerebilecek bir dizi yaptırım rejimi uygulamıştır. Bu tür bir yaptırım rejimine örnek olarak, 1999'da Kenya ve Tanzania'daki ABD elçiliklerine düzenlenen terör saldırılarına cevaben terör örgütü "El-Kaide'ye" uygulanan yaptırımlarıdır. Bu rejim kapsamında uygulanan yaptırımlar "El-Kaide" ile bağlantılı kişi ve kuruluşları hedef almakta ve bu kişilerin mal

⁸¹ Margarita Zaionchkovskaya, "Antiterroristicheskoe sotrudnichestvo gosudarstv: realizatsiya politicheskikh ustanovok v mezhdunarodnom prave", **Diplomaticheskaya Akademiya Ministerstva Inostrannykh Del Rossiiskoi Federatsii**, Basılmamış Doktora Tezi, 2005, s.6

⁸² Nataliya Chernyadeva, "Rol rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON v sovershenstvovanii antiterroristicheskogo prava", **Vestnik Permskogo Universiteta Dergisi**, Baskı:II, Sayı:28, Perm, 2015, s.179

varlıklarının dondurulmasını ve seyahat yasaklarını içermektedir.⁸³ Bildiğimiz gibi, terörist grupların finansal temeli, gelişimleri için önemli bir bileşendir.

Sonuç olarak, etkinliği hala tartışma konusu olmakla birlikte Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiş Konsey'in karar alma sürecinin daha etkin hale getirilmesi için reform ve iyileştirme çabalarının sürdürülmesi gerekmektedir. Bu da üye-devletlerle yakın işbirliğini gerektirmektedir ki çünkü terörizmle mücadelede uluslararası işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

⁸³ Chernyadeva, a.g.e, s. 178

3. ORTA ASYA’DA TERÖRİZM VE TERÖR TEHDİDİ

3.1 Orta Asya Ülkelerinde Uluslararası Terörizmin Kökenleri ve Koşulları

Sovyetler Birliğinin çöküşüyle, Birlik ülkelerinde, dinin doldurmak için acele ettiği ideolojide belirli bir boşluk oluşmuştu. Sovyetler Birliğinin sonrası ülkelerin, halklarının geleceklerinin ne olacağına dair hiçbir vizyonu yoktu. Ülkelerin güvenliği zayıflamış, sosyal hoşnutsuzluk düzeyi artmış, bağımsızlık ilk kez deneyimlendiği için ülke liderlerinin belirli bir söylemi de mevcut değildi. Amerikalı siyaset bilimci Z.Bjzezinsky, “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabında, Orta Asya bölgesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin (SSCB) eski Cumhuriyetlerini, öncelikle çatışmacı potansiyelleri göz önüne alındığında “Avrasya Balkanları” olarak nitelendirmişti.⁸⁴ Bu nedenle, bu devletlerin ve bölgenin güvenliğinin sağlanması gündemde acil bir konu olmaya devam etmektedir. Şu anda din insanlar için “Sosyal Terapi” haline gelmiş durumdadır. Bu arada, birçok dini akımın Orta Asya ülkelerine akışı söz konusu olmuştur. Tezin bu bölümünde, Orta Asya ülkelerinde terörizmin gelişmesinin habercisi haline gelen olayları ele alacağız.

Özbekistan: Özbekistanda terörizmin gelişimi otoriter iktidar rejimi, sosyal eşitsizlik ve dine dönüş kaynaklı olmak üzere üç faktöre dayanmaktadır. Özbekistanın bağımsızlığıyla memurlar, fabrika ve sanayi işçileri ve tarım işçileri ülkenin yeni yoksulları olmuşlardır. Geçmişlerine karşı, Sovyetler Birliği sonrası alanın diğer ülkelerinde olduğu gibi suç örgütlerinin seviyesi artmıştır. 10-14 yaş kategorisindeki genç sayısının 50-54 yaş arasındaki yaşlı kategorisinden üç kat daha fazla olduğunu ve böylece ülkede gelecekteki işsizlik artışının habercisi haline geldiğini belirtmek gerekmektedir. Yaşlı ve eski eğitilmiş nüfus Sovyetler Birliği kavram ve algılarına bağlıydı: Sosyal eşitlik ve adalet ilkelerine saygı duyulmayan yeni sistemi reddetmişlerdir. Düşük gelirli ailelerden olan gençler sonunda radikal grupların saflarına katılmışlardır.

⁸⁴ Uran Botobekov, “*Ferganskaya dolina, religiozniy ekstremizm i oborot narkotikov*”, **Moskovskii tsentr Karnegi Yayın evi**, Baskı:II, Moskva, 2000, (Çevrimici) https://neweurasia.info/archive/2000/analitica/06_28_extren.htm Erişim tarihi: 05.09.2022

Sovyetler Birliğinin çöküşüyle İslam dinini yeniden canlandırma süreci başlamıştı. Böylelikle, vatandaşlar o dönemde hüküm süren Sovyetler Birliğinin sonrasında sosyal kaosa son vermek ve düzeni tanıtmak istediler. Özbekistanda, “Yerel İslama” eleştirel bir bakış atan ilk genç ilahiyatçılardan biri, sözde Ferghana Vadisinin “Vahabilerin” ünlü lideri Abdulvalikori’ydi.⁸⁵ 1991’de Cuma namazında Abdulvalikori, ses ve video kasetlerine kaydedilen ve geleneksel olarak Arapça’da “yabancılar” anlamına gelen, “Ghuraba” olarak adlandırılan ünlü konuşmasını yapmıştı. Konuşmasında, takipçilerinin kültürel ve ritüel mirasını bir din olarak kabul ettiği, ancak günlük yaşamda, siyasette ve yaşamada hayatın her alanında Şeriat yasalarına göre yaşama çağrılarını kabul etmediğine ve “bozkır” İslam’ına değindi. Konuşması bazı Müslümanlar arasında, özellikle genç nesillerde çok popüler olmuş ve din, daha sonra yerel Müslümanlar arasında dini bir bölünmeye neden olan ideolojik bir yön biçimini almıştır. Buna dayanarak, Ferghana Vadisi’nde adalet anlamına gelen “adolat” olarak adlandırılan bir grup tarafından köktendinci hareket kurulmuştur. Bu gruplaşma, yerel otoritelerin güvenilirliğini yitirdiği ve bu tür gruplar tarafından tehdit edildiğini hissettiği bir dönemde, yerel pazarlardaki fiyatları düzenlemeye ve kamu düzenini yeniden tesis etmeye çalışmıştır.⁸⁶

Bir süre sonra, bu grup “İslam Laşkarları” (İslam Savaşçıları) grubunda bir savaş gücü olarak popüler hale gelmiştir. Bu grubun şubelerinden birine Tahir Yuldaşev başkanlık etmiş, şube dini propaganda ve gençlerin işe alınmasından kendini sorumlu görmüştür. Zamanın sona ermesinden sonra Ferghana Vadisi’ndeki etkili Selefi liderlerden biri olacağına dikkat çekilmektedir.⁸⁷

Selefiler toplumda yeterli otoriteyi elde ettiklerinde iktidar arzularını ortaya koyarken, devlet bölge üzerinde kontrol kuramamıştır. 1991’de Namangan şehrinde Komünist Partinin yerel karargahının ele geçirilmesini organize etmişlerdir. Özbekistan’ın ikinci büyük şehri Namangan, Juma Namangani ve Tahir Yuldashev’in memleketidir. Protestocular bir gösteri düzenlemişler ve Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam

⁸⁵ Bahtiyar Babadzhanov, “*Islamskoe Dvizhenie Uzbekistana*”: *Dzhikhad kak Ideologiya “Izgoev”*, Proekt sotrudnichestva i integratsii dlya stran CA, Bishkek, s.109

⁸⁶ Evgenii Egorov, “*Strategiya borby s terrorizmom i religioznym ekstremizmom Respubliki Uzbekistan*”, **Rossiiskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet im. A. I. Gertsena**, Cilt: III, Sayı: 5, 2014, s.24

⁸⁷ UN Security Council, S/RES/1822, 06.10.2001, (Çevrimici)

https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/islamic-movement-of-uzbekistan Erişim tarihi:10.09.2022

Kerimov'un bizzat gelmesini talep etmişlerdir. Ana konu, gıda fiyatlarındaki artış ve bir İslam Özbek Cumhuriyeti'nin kurulması talebiydi. İslam Karimovun Namangana gelmesinden sonra, bu mitingdeki gücünü hisseden Tahir Yuldaşev, katılımcıların çoğunun ülkede fiyatlandırma politikasından memnun olmadığı ve ekonomik ve politik durumdan endişeleniyorken İslam Özbek Cumhuriyetinin kurulmasını ana talep haline getirmiştir. Başka bir deyişle, dini ve siyasi talepleri öne sürenler azınlıktaydı. Protestocuların bu ruh halini fark eden İslam Karimov, konuşmasında ekonomik sorunlara odaklanmış ve bunları yakın gelecekte çözeceği sözünü vermiştir. Ancak, dini ve siyasi talepleri dikkate almamıştır. Protesto gösterisine katılan kalabalık yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır.⁸⁸

“Adolat” grubu faaliyetlerini Fergana Vadisi'nden Taşkent'e yaymaya çalıştı. Şubat 1992'de demokratik muhalefet (Erk ve Birlik partileri) ve ılımlı İslamcılarla (Özbekistanın İslam Yeniden Canlanması Partisi) birleşen Selefiler, yurtdışındaki temaslarını geliştirerek, İslam Karimovu müzakere etmeye zorlamaya çalıştılar. O zaman bile, İslami liderler cihatçı bir dünya görüşünü paylaştılar ve iktidarın ele geçirilmesini yoğunlaştırmayı planlar yapmışlardır. İç durum ve eski komünistler ile Özbekistandaki muhalefet arasındaki artan gerilimler, Orta Asya devlet başkanlarının kendi güvenliklerini sağlayamadıklarını göstermiştir.⁸⁹ Op

Aynı yılın Ocak ayında İslam Kerimov, Taşkent'te bulunan üniversite kampüsü öğrencileri arasında çok fazla öfkeye neden olan gıda fiyatlarında bir artış olduğunu açıklamıştır. Burs meblağlarıyla zar zor geçinen öğrenciler son derece mutsuzmuş ve aralarında ailelerine yardım eden gençler de varmış. Hoşnutsuzluk dalgası büyümüştür ve gençler yolu kapatmaya başlamıştı yeni ve adil cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılması için sloganlar atmışlardı. Kalabalıktan biri, Rusların ve yabancıların sınır dışı edilmesi çağrısında bulunarak milliyetçilik konusunu gündeme getirmeye çalıştılar, ancak bu öğrenci hızla susturulmuştu. Resmi olmayan verilere göre, akşam saatlerinde yetkililer öğrenci isyanını bastırmak için önlemler almıştı, çevik kuvvet polisi ile silahsız öğrenciler arasında çıkan çatışmada can kaybı yaşandı. Yetkililer, askerlere taş atmaya başlayarak kışkırtanların öğrenciler olduğu konusunda tüm suçu

⁸⁸ Egorov, a.g.m., s.25

⁸⁹ Aijan Baktybaeva, “*Terrorizm v SNG: uzbekskii dzikhadizm. Islamskoe dvizhenie Uzbekistana*”, *Postsovetskie issledovaniya*, Cilt:III, Sayı:4, Almaty, 2020, ss.304-314

öğrencilere yüklenmiştir. Mitinge katılan öğrencilerin ifadesine göre, yürüyüşe muhalefetteki Birlik partisi üyeleri de katılmıştır. Bu kitlesel kargaşanın başında muhalefet güçleri olma ihtimali de vardır. Çünkü birisi, çoğu taşradan ve ücra köylerden gelen üniversite öğrencilerini çok ustaca manipüle etmiştir.

Ardından muhalefete karşı terörist saldırılar başlamıştır - özellikle güpegündüz, o zamanlar Birlik partisinin genel merkezinin bulunduğu Yazarlar Birliğinin eşliğinde, “bilinmeyenler” Abdurashid Sharipovu inşaat demiri ile neredeyse öldürsiye dövmüşler.⁹⁰ Hepsi 1993’de muhalif gruplar yok edilmişti, cihatçılar Afganistan ve Tacikistana kaçmışlar. “İslam Adolati” grubunun birçok üyesi tutuklanmış ve daha sonra hüküm giymiş. Bütün bunlar, uluslararası gözlemciler için belirli bir istikrar yanılsaması yaratmış. Ancak tüm bu istikrar görünümü yalnızca kısa vadeliydi ve kitlesel baskı yoluyla elde edilen sonuç, radikalleşme riskini beraberinde getirmiştir.⁹¹

Özbek makamlarının İslam karşıtı bir kampanyasının ardından “Adolat” örgütü yasadışı ilan edildi ve liderler Tahir Yuldaşev ve Cuma Namangani, Tacikistan’da yeni bir üs kurup buradan Özbekistan’da sınır ötesi saldırılar gerçekleştirdiler. Yetkililer Özbekistan’daki Müslüman topluluklara baskı yapmaya başladığında, Yuldaşev ve Namangani 1998’de Özbekistan İslami Hareketini (ÖİH) kurmaya karar vermişler ve Afganistanda bir üs kurmak için Talibandan izin almışlardır. Bu hareketin temel amacı, İslam Kerimov’un gücüne karşı çıkmak ve Özbekistan’da şeriat kurmaktır.

ÖİH ilk başlarında, El-Kaide lideri Usame bin Ladin’dan, grubun oluşumu için önemli miktarda fon almıştır.⁹² Daha sonra ÖİH, hem Özbekistan topraklarında hem de Orta Asya devletlerinde kitlesel terör saldırıları düzenlemiştir.

Tacikistan: Tacikistan topraklarında terörün sebepleri aslında Özbekistan için anlatılanlara çok benzemekte, hatta bir sonuçlar zinciri bile kurulabilmektedir. Bu sorunun kökünde siyasi, ekonomik, sosyal, dini ve ideolojik çeşitli nedenler olduğu

⁹⁰ Aleksey Volosevich, “Podavleniye studencheskikh vistupleniy v Tashkente v 1992 godu: kak eto bylo”, 20.01.2006 (Çevrimici) <https://www.fergananews.com/articles/4192> Erişim tarihi:20.05.2023

⁹¹ “Ugroza mezhdunarodnogo terrorizma i religioznogo ekstremizma gosudarstvam-chlenam ODKB na tsentralnoaziatiskom i afganskom napravleniyakh”, Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü MGIMO Rusya Dışişleri Bakanlığı, 2017, s. 18.

⁹² Damon Mehl, “The Islamic Movement of Uzbekistan Opens a Door to the Islamic State”, **Combating Terrorism Center**, Cilt: VIII, Sayı:6, West Point, 2015, (Çevrimici) URL: <https://ctc.usma.edu/the-islamic-movement-of-uzbekistan-opens-a-door-to-the-islamic-state> Erişim tarihi:20.05.2023

ileri sürülebilir. Ekonomik yönü, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden kaynaklanıyordu, birçok sosyal soruna neden olan artan işsizlik ve yoksulluğun zemininde piyasada enflasyon gözlenmeye başladı. Dini ilgi artışın, dini fanatizm faktörüne ve terörizmin ortaya çıkmasının anahtar olduğu bölgedeki ülkenin özel konumuna dayandığına dikkat edilmelidir.

Tacikistanın güvenliğine yönelik tehdit, ülkede iç savaş yaşantısının, 1992-1997 döneminin tarihinden kaynaklanmaktadır. Bu savaş, yetkililerin Birleşik Tacik Muhalefetine savaş birimine karşı yüzleşmesinden oluşuyordu. Bu muhalefetin oluşumu, çeşitli bölgesel ve siyasi grupların silahlı müfrezelerini içeriyordu. (Tacikistan Demokrat Partisi, Lali Badahşon hareketinin bir parçası, ancak bunlar Tacikistan İslami Rönesans Partisinden (TİRP) radikal İslamcılara dayanıyordu). İkincisi, dini pankartlar altında hareket edip, yurt dışından maddi yardım aldılar, onlar için bir kamp ve kale ağının donatıldığı Afganistanın yeraltı militanlar ile istikrarlı bağları vardı.⁹³ Uzman tahminlerine göre iç savaş sırasında ölenlerin sayısı 100 bin, aynı sayı kayıp, 1 milyondan fazla insan mülteci oldu, ekonomik zarar 7 milyar doları⁹⁴ buldu. İç savaş, Tacik toplumunu yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda bölgesel hatlara da böldü. Güney ve kuzeyin temsilcileri (Kulyab ve Khujand aşiretleri) hükümet güçlerinden yanaydı ancak muhalefet tarafında ağırlıklı olarak Karategin bölgesi ve Dağ-Badahşan Özerk Bölgesindeki Pamirlerin temsilcileri vardı.

Rus 201'ci Motorize Birlik, yetkililere yardım sağlayan ve taraflar arasındaki barış müzakerelerini kolaylaştıran Tacikistan topraklarında bulunuyordu. 27 Haziran 1997'de Moskova'da Tacikistan hükümeti ile Birleşik Tacik Muhalefeti arasında Tacikistan'daki iç savaşa son veren "Tacikistan'da Barış ve Ulusal Mutabakatın Tesisi Hakkında Genel Anlaşma" imzalanmıştı.⁹⁵ Anlaşmanın kapsamında, muhalif gruplar silahlarını bırakacaklar, Tacik yönetimi de onları Tacik silahlı kuvvetlerine entegre etmeyi ve yürütme organında muhaliflere yüzde %30 bir kota ayırmayı kabul edecekti. Tacikistan İslami Uyanış Partisi siyasi parti olarak tescil edilerek parlamento

⁹³ Dmitrii Popov, "Tadzhikistan pered litsom ugrozy mezhdunarodnogo terrorizma", **Problemy natsionalnoi strategii Dergisi**, Cilt: V, Sayı:38, Ekaterinburg, 2016, ss.126-147

⁹⁴ Rahim Bobokhonov, "Grazhdanskaya voyna v Tadzhikistane (1992–1997). Prichiny, khod, posledstviya i uroki", **Obshchestvennye nauki i sovremennost**, Cilt: IV, Moskva, 2011, ss. 80–81.

⁹⁵ UN General Assembly, A/52/219 –S/1997/510, 27.06.1997, "Obshchee soglasenie ob ustanovlenii mira i natsionalnogo soglasiya v Tadzhikistane", (Çevrimici)
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/183/33/PDF/N9718333.pdf> Erişim tarihi:20.05.2023

seçimlerine katılma hakkı elde etmişti, ayrıca bu parti Orta Asya'daki tek dini parti olarak kabul ediliyormuş.

Başkan İmamali Rahman'a göre: "İç savaşı sona ermesine rağmen, Tacikistan'ın modern güvenlik sorunlarının neredeyse tamamı şu ya da bu şekilde aşırıcılık ve terörizme karşı bu trajik muhalefet döneminden kaynaklanıyor...".⁹⁶ 1999'da, muhalif savaşıların Afganistan'dan Tacikistan'a dönüşü en az 10.000 kişiye ulaştı.⁹⁷ Bu sayıdan yaklaşık 5 bin savaşçı resmi olarak ülkenin kolluk kuvvetlerine entegre edilmişti: Tacikistan Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Devlet Sınırını Koruma Komitesi. Resmi statü ve güç alan eski birleşik Tacik muhalefetinin komutanları, kontrol ettikleri bölgelerde kendi yönetim sistemlerini kurmuşlar, yani bu bölgelerde (ülkenin doğu kısmı) Afgan afyon kaçakçılığı ve terörist militanların transferi için yolları yerleştirilmiştir. Böylece Afganistan'dan Orta Asya'nın iç bölgelerine Badahşan ve Karategin boğazlarından tehlikeli bir koridor açmış oldular.

Daha sonra Afganistan'ın genişliğinde yaşayan Özbekistan İslami hareketinin liderleri Tahir Yuldaşev ve Cuma Namangani, İslami cihadın Özbekistan'da ne kadar yavaş ilerlediğinden son derece memnun değildi ve yukarıdaki rotayı kullanarak tarihe "Batken olayları" olarak geçen bir terörist saldırı gerçekleştirdiler. Ana hedefi Kırgızistan'ın Batken bölgesinden geçen Fergana Vadisini seçtiler. Fakat neden Ferghana Vadisi? Çünkü Ferghana Vadisi Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistanın bitişik bölgelerinden oluşmaktadır. Andijan, Namangan Khujand ve Osh, Ferghana Vadisi şehirleri bir zamanlar dini yönetim eğitim merkezlerinin bulunduğu Müslüman dünyasının manevi merkezleriydi. Nüfusun dindarlık düzeyi yüksekti, örneğin nüfusun çoğunluğu Sünniliği savunmuştur, ancak Şii İslamcılığını savunan etnik gruplar da varmış. Sovyetler Birliği sırasında camiler, medreseler ve İslamın diğer kurumları burada yıkılmıştı, ancak totaliter rejim dini kökleri tamamen ortadan kaldıramamışlar. Yine de, Tacik'ler, Özbek'ler ve Kırgızlar'dan oluşan vadinin etnik

⁹⁶ I. Rahman Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Majlisi Olinin mesajı

⁹⁷ Muzaffar Olimov, "Tadzhikistan: natsionalnoe primirenıe i vooruzhenıye formirovaniya obedinennoi oppositsii", **Vestnik Evrazii Dergisi**, Cilt:IV, Moskva, 2000, s. 90

kitlesi; İslami ibadet ayinler yapmaya devam etmişler. Yani cihatçılar için bu vadi, hareketin işleyişi için elverişli bir ortam ve saflarındaki destekçilerin artmasıydı.⁹⁸

Dolayısıyla Batken olaylarının üzerinden 15 yıldan fazla bir süre geçmiştir ve Tacikistan yönetiminin İslami hareket savaşçılarının kendi topraklarından geçişine gerçek anlamda müdahil olup olmadığı sorusu belirsizliğini korumaktadır. ÖİH militanlarının Tacik hükümet güçlerinin kontrolü altındaki bölgenin bazı bölümleri boyunca hareket ettiği durumlar da vardı.

Orta Asya bölgesinin sosyo-politik çevrelerinde, versiyonlardan biri Tacikistan liderliğinin bazen militanların manevralarına dikkat etmediği ortaya çıkmıştı.⁹⁹ Muhtemelen, İ. Rahman böylece “kırılgan” ulusal uzlaşma sürecini güvence altına almaya çalışmıştı.¹⁰⁰ Ancak ikinci versiyonda, Özbekistan’ın militanlar için yollarının, Albay Mahmud Khudoiberdiev grubunu destekleyen Özbekistan liderliğinin eylemlerine misilleme olarak Tacikistan liderliği tarafından açıldığı varsayılmaktadır. Tacik analistlere göre; Taşkent, Kerimov’un yönetimi yıllarında bölgesel oyunlarında Mahmud Khudoyberdievi kullanmıştı. Bununla birlikte, olayların tesadüf de büyük ilgi çekiyor: Özbekistan İslami Hareketinin militan grupları, Eylül 2000’de, Özbekistan Cumhuriyetinin Surkhandarya bölgesine ve Kırgızistan’ın Batken bölgesine neredeyse aynı anda saldırdılar. Militanların büyük kısmı, Duşanbe ve Tursunzade şehirlerin batısındaki kilit sanayi merkezinden sızan hedefe serbestçe ulaşmıştı. Militanlara karşı bu çatışmalar sırasında kayıplar hem Özbek tarafından hem de Kırgız tarafından olmuştu. Kırgızistan ve Özbekistan’a yönelik bir saldırılar serisi, eski SSCB savunmasızlığını, devlet sınırlarının güvensizliğini, ordunun zayıf hazırlığını ve Orta Asya ülkelerinin yaylalardaki militanlarla mücadelede özel hizmetlerini göstermiştir. Eski birlik ülkeleri arasındaki çelişkiler ve ortak bir tehdide karşı mücadelede birlik olmaması cihatçıların ve militanların işine gelmişti.

⁹⁸ Botobekov, a.g.m., (Çevrimici) https://neweurasia.info/archive/2000/analitica/06_28_extren.htm Erişim tarihi: 05.09.2022

⁹⁹ Afanasii Sborov, “*Islamskoe Dvizhenie Uzbekistana na vy*”, **Kommersant Vlast Dergisi**, Cilt:XXXIII, Moskva, 2000, s. 34

¹⁰⁰ Agibay Smagulov, “*Vooruzhennoe protivostoyanie v Afganistane i politiko-ekonomicheskoe razvitie Tsentralnoi Azii*”, **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:2. Lulea, 2013, s. 146

Kırgızistan: Diğer cumhuriyetler gibi bağımsızlığın kazanılmasıyla Kırgızistan bir sorunlar yumağı ve çatışma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Kırgızistan, Tacikistan ile birlikte SSCB'nin bir parçası olarak en fakir cumhuriyetlerden biriydi. Birliğin çöküşüyle Kırgızistan, komşu ülkeler gibi ekonomik, politik, sosyal ve dini alanlarda savunmasız haline gelmiştir.

Uluslararası terörizmin artma tehdidi ve bunun Kırgızistan'ın üstesinden gelememe olasılığı sadece dışsal değil, aynı zamanda sorunların neden olduğu iç tehditlerden de kaynaklanıyordu. Nüfusun düşük yaşam standardı, etnik gerilimler, yüksek işsizlik oranı, yolsuzluk ve zayıf devlet yapısı, radikal dini fikirlerin ve uyuşturucu bağımlılığının başlıca sorunlar olarak ön plana çıkmaktaydı.

Kırgızistan'da radikal İslamın yeniden canlanmasıyla ilgili olaylar 1999-2000 yıllarında Batken'de yaşanmıştı. Batken olayları, Tahir Yuldaşev ve Cuma Namangani liderliğindeki cihatçı grubun Batken bölgesinin topraklarını istila etmesi anlamına gelmekteydi. Batken olaylarını açıklayan faktörlerin bir listesi vardır: Tacikistan'daki iç savaşın devamsızlığı, Afganistan'dan gelen uyuşturucu ve silahların taşınma yolu ve uluslararası grupların etki alanlarını genişletme arzusu. Aşırılık yanlıları neden Kırgızistan'ın güneyini askeri hareketin hedefi olarak seçtiler ve gerçek hedefleri nelerdir? Bunu anlamak için Ferghana Vadisi'nin tarihine bakmamız gerekir. Vadide, orada bulunan yerleşik tarımsal etnik gruplar, kuzey Kırgızistan'ın at göçebe halklarından daha derin dini köklere sahiptir. Bu nedenle, karşılaştırma için, Ferghana Vadisi'nin Kırgızları ve güney Kırgızları, cumhuriyetin kuzey kesiminde yaşayan Kırgızlardan daha İslamlaştırılmıştır. Nüfus arasında Sünnilik ağırlıklı olarak uygulanmaktadır, ancak Şii İslamcılığını savunan ayrı etnik gruplar da vardır. Vadi, eski SSCB topraklarındaki resmi makamlardan bağımsız olan büyük bir teolojik merkez olarak biliniyordu.

Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığın kazandıktan sonra İslam gölgelerden çıkmaya başlamıştı: özel teolojik eğitim almadan imam sayısını artıran Ferghana Vadisinde kayıtsız yüzlerce cami işlev görmeye başlamıştı. Mekkeye haccın sayısı artmıştır. Osh, Khujand, Namangan ve Andijan dini okulları Suudi Arabistandan yabancı İslami örgütlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özbek din alimi Evgenii

Abdullaev'e göre, bu işbirliği sadece okulların işleyişini değil, bir bütün olarak ideolojilerini de etkilemiştir.¹⁰¹ Geleneksel İslami eğitim okullarından radikal anlamda bağımsız dini merkezlere dönüştüler, eğitimin yanı sıra bazı politik ve sosyal görüşler de propaganda ediliyordu. Açılan dini kurumların tam sayısını ve yarı yasalı nedeniyle mezun olanların sayısını hesaplamak zordur. Bazı özel dini okullar, İslamın devlet ideolojisi olduğu ülkeler olan İran, Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından finanse ediliyordu ve ideolojik olarak yönetilmiştir. Kazak siyaset bilimcisi A. Erlan, bu ülkelerin Sovyet ideolojisinin bölünmesinden sonra Sovyet sonrası mekanın Asya kesiminde ideolojik bir boşluğun ortaya çıktığı andan başarıyla yararlandıklarını belirtti.

Nüfus arasındaki dini dalganın yükselişinin arka planına karşı, ülkede sosyo-ekonomik sorunlar göze çarpıyordu; ekonomide keskin bir düşüş, işsizlikte artış, ücretlerde düşüş ve yoksulluk ve eşitsizlikte artış. Amerikalı iktisatçı Lester Thurow belirttiği gibi: “Dini köktendinciliğin yükselişi sosyal bir yanardağın patlamasıdır. Ekonomiyle bağlantısı basit. Ekonomik hayatta kaybeden ya da yeni bir ekonomik dönemden önce güvensiz hale gelen, nasıl başarılı olacağını bilmeyen insanlar dini köktendinciliğe giriyorlar”.¹⁰²

Kırgızistan’da 2005 yılının Mart ayında hükümet değişikliği, cumhuriyetin iç siyasi istikrarsızlaşmasına, organize suçun etkisinin artmasına ve mülkün yeniden dağıtılmasına katkıda bulunmuştur. Bu, sosyo-ekonomik sorunların daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Bütün bunlar, Ferghana yönündeki yıkıcı faaliyetler için en uygun köprü başı olarak gören radikal İslamcıların aktivasyonu için elverişli koşullar yaratmıştır.

Bir sonraki faktör, Kırgız ve Tacik bölgelerinden geçen uyuşturucu yolunun kontrolüdür. Sonuçta, uyuşturucu ve afyon ticareti uluslararası terör örgütlerinin ana gelir kaynağıdır. Uluslararası teröristlerin çetelerle birlikte faaliyetleri, Afganistan’dan Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve diğer BDT ülkelerine kaçakçılık silah ve

¹⁰¹ Evgenii Abdullaev, “*İslam i islamskii faktor v sovremennom Uzbekistane*”, **Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz Dergisi**, Cilt: VI, Sayı: 12, Lulea, 1997, s.87

¹⁰² Thurow Lester, “**The Future of Capitalism. How Today’s Economic Forces Shape Tomorrow’s World**”, (Çev.: A.I. Fet, A.I. Fedorov), Penguin books Yayın evi, London, 1997, s. 9

uyuşturucu örgütüyle doğrudan ilgilidir. Afyon ve uyuşturucu arzında artış için elverişli koşullar yaratan Kırgız-Tacik sınırında tam olarak istikrarsızlaşmanın yaratılmasıdır. Uyuşturucu satışından gelen paralar Afganistan, Pakistan ve İran'da silah, üniforma ve yiyecek satın almak için harcanıyordu. Kırgız istihbarat servislerine göre Cuma Namangani, Tacikistan, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHK) ve Kırgızistan'dan stratejik yolların kesiştiği Sarı Taş kavşak noktası üzerinde kontrol kurmak için çaba göstermiştir. Uluslararası kaynaklarına göre, 1999'da Afganistan listenin başında yer alıp ve yaklaşık 5 bin ton olan afyon üretiminde rekor sahibi olmuştur.¹⁰³ Uluslararası uyuşturucu ticaretine girmenin daha ucuz yolu Kırgızistan'ın güneyinden geçen yoldur. Bu nedenle, uluslararası uyuşturucu mafyası, elverişli koşulların olduğu bu bölgeye artan bir ilgi göstermektedir: yetkililerin yolsuzluğu, mevzuatın kusurlu olması ve gümrük ve sınır kontrolünün olmaması.¹⁰⁴

Tacik sivil aktivisti Ahmad Karim, 14-16 Eylül 2022'de Kırgızistan sınır bölgesine Tacikistan'ın silahlı saldırısından sonra, sınır çatışmasının nedenlerinden birini açıklayan video mesajında, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın damadının uyuşturucu kaçakçılığı ve ulaşımıyla meşgul olduğunu doğrulamıştır.¹⁰⁵ Bu, yetkililerin dahil olup olamayacağı ve Tacik makamlarının grupları destekleyip desteklemeyeceği sorusunu gündeme getiriyor.

Döngüsel sınır çatışmaları cumhuriyetlerin zayıflıklarını ortaya koyuyor, yetersiz donanımlı ordu (Tacikistan'ın Batken Bölgesi'ndeki silahlı işgali sırasında, Kırgız vatandaşları sınırdaki askerlere askeri yeni ekipman satın almak için fon topladılar), askeri teçhizatın neredeyse büyük bir kısmı KGAÖ çerçevesinde Rusya Federasyonu tarafından tahsis edilmiştir. Bu, bir sorunun nihayetinde diğerine aktığını, sonuç olarak üçüncü kuvvetlerin bu zayıflıktan yararlanabileceğini göstermektedir.

Kazakistan: Orta Asya bölgesinin lideri olan Kazakistan Cumhuriyeti, ülkeyi ve bölgeyi bir bütün olarak istikrarsızlaştırmayı amaçlayan çeşitli güvenlik tehditleriyle

¹⁰³ Sergey Bogdanov, "Proizvodstvo opiya v Afganistane", *Uralskij medicinskij zhurnal Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı:4, Ekaterinburg, 2006, ss. 34-37

¹⁰⁴ Kanybek Kudayarov, "Situaciya v oblasti nezakonnogo oborota Narkotikov v Kirgizii", *Rossiya i musulmanskiy mir Dergisi*, Sayı:327, Moskva, 2023, s.57

¹⁰⁵ Sharofiddin Gadoev, "Semejnaya imperiya narkotrafika emomali rahmon i ego okruzheniya", *Kereez Media Dergisi*, 2021, Çevrimiçi <https://kereez.kg/uslugi/1481-semejnyaya-imperiya-narkotrafika-emomali-rakhmon-i-ego-okruzheniya.html> Erişim tarihi:18.06.2023

de karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan cumhuriyetler, diğer dini ideolojilerinin hareketlerinin etkisinden korunuyordu. Sovyetler Birliği Devlet Güvenlik Komitesi'nin (DGK) çalışması sayesinde radikal veya terörizmle ilgili olarak gösterilebilecek diğer görüş ve fikirlerin nüfuzu imkansızdı. Bu nedenle, Kazakistan'da çeşitli dini hareketlerin ortaya çıkması, araştırmacılar Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bağımsızlık kazanmasıyla ilişkilendiriliyor. G.I. Şaymerdene göre, birliğin çöküşüyle, toplumda Sovyetler Birliği döneminde komünist ideoloji ile dolu olan, ideolojik bir boşluk oluşmuştu. Sadece bağımsızlıkla, bu boşluk radikal doğanın tonları olan din de dahil olmak üzere çeşitli tutum ve fikirlerle dolmaya başlamıştır.¹⁰⁶ Ancak Sovyetler Birliği döneminde toplumun dini ateizmi kabul ettiği ve sonuçta nüfusun çoğunun dini cehaletine yol açtığı gerçeğini de dikkate almak gerekir.

Modern İslam Araştırmacısı K. Polyakov “Orta Asya’da İslami Aşırılık” kitabında Kazakistan’da radikal İslamın ortaya çıkmasının 3 aşamasını tanımlamaktadır. İlk dönem 1991’den 1998’e kadar, ikinci dönem 1999’dan 2010’a kadar, üçüncüsü 2011’de başladı ve bugüne kadar devam etmektedir.

İlk aşamada yazar, Kazakistan’ın bağımsızlık kazanmakla karşı karşıya kaldığı sosyo-ekonomik sorunları olan radikal İslam fikrinin yayılmasının ana nedeni olarak dikkat çekmiştir. Ekonomik ve ideolojik kriz bağlamında, yoksulluk, yüksek işsizlik, tıp ve eğitim hizmetlerine erişilemezlik gibi fenomenler, yabancı misyonerlerin eline geçen toplumda sosyal umutsuzluk hissine yol açtı. İkincisi, manevi alandaki sorunlara çözüm bulmak için belirli koşullar sunmuştur.¹⁰⁷

2. İslamın farklılaşması, 1990’lardan bu yana Kazakistan’ın liderliği dini hoşgörü ilkesini desteklemiştir. Böylece, 15 Ocak 1992’de dini alanda “Din özgürlüğü ve din dernekleri hakkında” ilk yasa kabul edilmişti ve 10 kişi dini bir örgüt açmak için yeterliydi. Din politikasının sıkılaştırılmasına ve 2011 yılında “Dini faaliyetler ve dini dernekler” yasasının kabul edilmesine kadar, aşırılık yanlısı olanlar da dahil olmak

¹⁰⁶ Gaziz Shaimerden, “*Istoki i smysl religioznogo ekstremizma v Kazakhstane*”, V **Tüm Rusya Bilimsel ve Uygulamalı Konferansı** (8–9 Ekim 2020/Omsk), Rusya İçişleri Bakanlığı, 2016, ss. 67-71

¹⁰⁷ Mira Maulsharif- Zh. Bazarkulova, “*Religiozniy ekstremizm v Kazakhstane*”, **Vestnik KazNU Dergisi**, Cilt: I, Sayı:44, Almaty, 2013, ss.84-93

üzere çeşitli yabancı misyonerler Kazakistana aktif olarak nüfuz etmiştir. Nüfuz eden akımların çoğu, kendilerini saf İslamın destekçileri olarak adlandıran Seleflerin temsilcileriydi. Radikal İslam fikirlerinin doğduğu ve yayıldığı hücreler haline gelen ülkede camatlar ve takfiritlerin ¹⁰⁸ sayısı artmaya başlamıştır. Sonuç olarak, “geleneksel” ve “geleneksel olmayan” İslam arasında ciddi bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. “Geleneksel olmayan” İslamın görüşleri ve fikirlerinin yaygınlaştırılması için ülkede elverişli koşullar gelişmiştir, çünkü yetkililerin yabancı dini akıma karşı toplumun manevi alanına karşı liberal tutumları buna katkıda bulundu.

3. Düşük ilköğretim seviyesi ve yüksek öğretime erişememe. Hükümetin bunu elde etmek için tüm koşulları yaratmasına rağmen, Sovyetler Birliği döneminde düşük seviyede bir eğitim sorunu vardı. Bu, nüfusun büyük bir kısmının kırsal alanlarda ve dağ köylerinde yaşaması nedeniyle olmuştur. Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle, ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunlar, yetkilileri sosyal harcamaları azaltmaya ve zorlu bir ekonomi rejimine geçmeye zorlamıştır. ¹⁰⁹ Sonuç olarak eğitim kalitesinde bir düşüş gözlenmiştir. Orta öğretimin alınması biraz daha erişilebilir hale geldiyse, yüksek öğretim için fırsatlar önemli ölçüde azalmıştır.

Dinin etkisi altında gençlerin ilgisi Suudi Arabistan, İran, Mısır ve Türkiye’deki yabancı İslami eğitim kurumlarına yönlendirilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla, bu eğitim kurumlarında bazıları radikal İslam fikirleri de dahil olmak üzere eğitim programlarını oluşturmuştur. Doğu ülkelerinde eğitim gören gençler, Kazakistan’daki geleneksel değerlerden farklı dini görüş ve değerlere hakim oldular. Vatana dönen bu insanlar genellikle radikal İslamın vaizleri oldular, böylece sadece popülerleşmesine değil, aynı zamanda daha da yayılmasına da katkıda bulundular. ¹¹⁰

Birkaç yıl boyunca, halka aktif olarak dağıtılan dini literatür, Kazakistan yetkililerinin tarafından kontrol edilmemiş ve yasaklamamıştır. Çeşitli dini akımların akışı arasında, kendisini Kazak Müslümanları için geleneksel olan Hanefi mezhebiyle çelişen Hanbeli

¹⁰⁸ Tekfircilik, Müslümanların kâfir olduğu suçlamasına dayanan Mısır kökenli radikal bir İslamcı ideolojidir. Tekfircilik ile diğer İslamcı hareketler arasındaki temel fark budur.

¹⁰⁹ Nataliya Naidenova, “*Obrazovanie v stranakh Srednei Azii na rubezhe tysyacheletii*”, **Otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika Dergisi**, Cilt: I, Sayı:1, Moskva, 2017, ss. 97-106

¹¹⁰ Agiila Nurgalieva-Zhanna Nurgalieva, “*Prichiny i usloviya rasprostraneniya v Kazakhstane idei islamskogo ekstremizma*”, **International Scientific review Dergisi**, Sayı:88, Ivanovo, 2016, ss. 67-70

mezhebi kendisini ayırt etmiştir.¹¹¹ Hanbeli mezhebi öncelikle dini aşırılık ve İslami köktendincilik fikirlerini uygulamaya çalıştığı için bilinir ve aynı zamanda laik iktidarı devirme ve sözde “İslam dünyası düzenini” kurma gereğini ilan eder.

Genel olarak, 1990’ların başında yabancı İslami misyonerlerin başarılı çalışmaları için elverişli bir ortam geliştirilmiştir. Buna aşağıdaki faktörler katkıda bulunmuştur:

- Vaizlerin faaliyetleri üzerinde herhangi bir devlet organının kontrol eksikliği;
- Din - daha sonra ruhi alana olan ilgiyi artıran bir teselli biçimi olarak;
- Nüfusun düşük dini okuryazarlığı.

Tüm bu faktörler sonunda başta gençler olmak üzere birçok vatandaşın radikalizm ve terörizm fikirlerinden etkilenmesine yol açmıştır. Radikal ideolojisinin Kazakistan topraklarına başarılı bir şekilde yayılması, camilerin inşasını aktif olarak finanse etmeye ve din eğitimi canlandırmaya başlayan Arap temellerini ülkeye çekmiştir.¹¹² Bunun sonucunda, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi’nin kontrolü dışında kalan İslami kurumların (camiler, medreseler, kültür ve eğitim merkezleri) sayısında kontrolsüz bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca, yukarıda belirtilen vakıfların sponsorluğu sayesinde ülkenin güneyinde bir kaç özel eğitim kurumu ortaya çıkmıştır. 1992’de Çimkent’te Kazak-Kuveyt Üniversitesi açılmıştı, daha sonra Güney Kazakistan İnsani Bilimler Akademisi olarak yeniden adlandırılmıştır. Daha sonra Kazak-Arap Üniversitesi Alma-Ata’da açılmıştır. Bu eğitim kurumları 2000 yılların başına kadar vardı fakat ulusal güvenliğe tehdit oluşturdukları için onları finanse eden fonlarla birlikte kapatılmıştır. Kapanmadan önce bu eğitim kurumları oldukça başarılı bir şekilde çalışıyorlardı. Siyaset bilimci Grigory Lukyanov’un belirttiği gibi, bu eğitim kurumlarında tüm laik konular yerel pedagojik personel tarafından öğretildiği zaman, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen ve Mısır’dan gelen Arap öğretmenler tarafından tarih ve din konuları öğretilmiştir.¹¹³ Eğitim materyalleri, Kazakistan’ın Müslümanları Dini İdaresi tarafından ön incelemeye ve lisanslamaya tabi

¹¹¹ İslam’da Mazhab bir dini hukuk okuludur

¹¹² Alex Zarubin, “*Salafity v Severnom Kazakhstane i угроза rossiiskim regionam Uralo-Povolzhya i Zapadnoi Sibiri*”, **Posredi Rossii Dergisi**, Moskva, 2016, (Çevrimici) <https://posredi.ru/salafity-i-ugroza-rossijskim-regionam.html> Erişim tarihi:10.09.2022

¹¹³ Maria Yanovskaya, “*Rossiiskii ekspert – o salafitakh v Kazakhstane: kto, gde, kogda i chto delat*”, Moskva, 2018, Çevrimici <http://www.fergananews.com/articles/9006> Erişim tarihi:15.09.2022

tutulmamıştır. Özel camilerdeki vaazlar ve yukarıda bahsedilen üniversitelerde öğretim, geleneksel dini görüşlere denk gelmeyen çok özel dini ve dini-politik görüşlere sahip sponsorların istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. En absürd olanı ise yerel imamların ideolojik düşünce akımını kontrol etmek yerine “sponsorluk fonları” istemeleriydi. Bu durumda yerel imamlar, Kazakistan’ın İslamının ideolojik düşüncesini kontrol etmek yerine, Basra Körfezi’nden gelen maddi fonlar şeklinde “kendilerini turtalara atmaya” başladılar.¹¹⁴

Kazakistan Müslümanlarının Dini Yönetimi bile radikalizm ve terörizm fikirlerinin yayılmasına karşı koyamadı. Kendisi yolsuzluk faaliyetlerine çekildiği için ülkenin Müslüman dünyasında meydana gelen süreçleri etkili bir şekilde kontrol etmeye radikalizm ve terörizmin tezahürlerine etkili bir şekilde karşı koymaya hazır olmadığı ortaya çıkmıştır. Aslında kendisini bildirici ifadelerle sınırlayan MDİK (Müslüman Dini İdaresi), kendisini cumhuriyetteki radikal İslama karşı aktif ideolojik mücadeleden fiilen uzaklaştırdı. Neredeyse 1990’lar boyunca, Kazakistan’daki dini örgütlerin ve yabancı misyonerlerin faaliyetlerini denetlemekten devlet otoritesinin müdahalesi de ortadan kaldırılmıştır. “Din Özgürlüğü ve Dini Birlikler Üzerinde” 1992 yılında kabul edilen yasası, devlet-mezhepsel ilişkilerin düzenlenmesi açısından Sovyet sonrası tüm alanın en iyilerinden biri olduğuna inanarak, hükümet, dini alanda yıldan yıla biriken sorunların farkına varmak istemiyordu. Yukarıdakilerin hepsi, 1991’den 1998’e kadar Kazakistan Cumhuriyeti’nde radikalizm ve terörizm ideolojisinin kendi topraklarına nüfuz etmesi için uygun koşulların oluşturulduğu sonucuna varmamızı mümkün kılmaktadır. Bu dönem aynı zamanda finansal ve insan kaynaklarının birikiminin yanı sıra radikal İslam’ın ideolojisini daha da genişletmek için gerekli altyapının oluşumu için bir zaman olarak da görülebilir.

Türkmenistan: Türkmenistan’ın herhangi bir siyasi yönü hakkında bilgi bulmak zordur, çünkü Türkmenistan dış politikası olumlu tarafsızlık ilkelerine dayanan kapalı bir ülkedir.

¹¹⁴ Ruslan Abdrashev, “Istoriya vakhkhabizma v Kazakhstane”, *Vestnik Sibirskogo yuridicheskogo instituta Federalnaya sluzhba Rossiiskoi Federatsii po kontrolyu za oborotom narkotikov Rossii*, Cilt: IV, Sibir, 2014, ss. 72-75

Terör tehdidi bağlamında, Irak'taki Sünni-Şii savaşının biçiminde olduğu gibi, Türkmenistan'da Afgan-Türkmen sınırında bir sürtüşme ortaya çıkabilir. Türkmenistan ile böyle bir komşunun varlığı ülkede istikrarsızlık yaratıyor. Örneğin, “Gundogar” Türkmen baskısına göre, 2015 bahar Marchak savaşına yaklaşık 600 militan katılmıştır, Kuşki-Kukhnada yaklaşık 250 kişi katıldığı belirtildi. Toplamda yaklaşık 850 kişi vardı. Ayrıca Haziran 2015 sonunda Türkmenistan'da Afganistan sınırına yakın bir yerde görev yapan 12 askerin ve subayın öldüğü bildirildi.¹¹⁵ Bu nedenle sınır bölgesindeki durumu istikrarsız olarak değerlendirmek mümkündür. Türkmenistan'ın özellikle Rusya Federasyonu ile ilişkisi yakın olmadığı göz önüne alındığında, Türkmenistan ordusu savunmasız ve zayıf olarak değerlendirilebilir ve Rusya Federasyonu'dan destek umudu beklenemez. Bütün bunlar Saparmurat Niyazov'un politikasıyla başlamıştır. Rus dilinin ortadan kaldırılması, Rusça konuşan okulların kapatılması, Rus eğitilmiş olan vatandaşların işten çıkarılması, böylece Türkmen milliyetçiliğini onaylamaya ve ülkedeki Rus nüfuzunu zayıflatmaya yönelik sert bir politika yürütülmüştür. Nihayetinde Türkmenistan, Kasım 2002'de Niyazov'a suikast girişiminde bulunduğu iddiasıyla kendi kendini tecrit etmişti. Komplonun detayları hala bilinmiyor, ancak Aşkabat bu olaylara Azerbaycan, Rusya Federasyonu'nun ve ABD karıştığına dair mantıksız suçlamalarda bulunuyor.

Teröristler için çekici olan ikinci faktör bu Türkmenistan'daki enerji kaynaklarıdır. Central Asian Bureau for Analytical Reporting Bürosuna göre,¹¹⁶ Türkmenistan doğal gaz rezervleri açısından dünyada dördüncü sırada yer alıyor (19,5 trilyon metreküp rezerv çoğunlukla güneydoğu kesiminde bulunuyor).¹¹⁷ Modern Politika Fonuna göre: “Doğu Türkmenistan “Galkynysh” ve “Yashlar’daki” iki alanın bağımsız bir uluslararası denetiminden sonra, toplam hacmi 26.2 trilyon metreküp olarak tahmin edildi. Türkmenistan'ın hidrokarbon kaynaklarının şu anda 20.86 milyar ton petrol ve 50.34 trilyon metreküp gaz de dahil olmak üzere 71.2 milyar ton petrol eşdeğeri olduğu tahmin ediliyor”.¹¹⁸ Buna ek olarak, ülkenin en büyük gaz sahası, genellikle

¹¹⁵ Zhamilya Kochoyan, “*Terrorizm v Turkmenistane: faktory riska i uyazvimost*”, Çevrimi <https://regnum.ru/article/1947695>, Erişim tarihi: 20.05.2023

¹¹⁶ Fabio Indeo, “*Energeticheskaya strategiya Turkmenistana – diversifikatsiya eksportnykh marshrutov*”, **Central Asian Bureau for Analytical Reporting**, 2018 (Çevrimici) https://cabar.asia/ru/energeticheskaya-strategiya-turkmenistana-diversifikatsiya-eksportnyh-marshrutov#_edn1https://cabar.asia/ru/energeticheskaya-strategiya-turkmenistana-diversifikatsiya-eksportnyh-marshrutov#_edn1, Erişim tarihi: 20.05.2023

¹¹⁷ British Petroleum, “*British Petroleum Statistical Review of World Energy*”, 2016

¹¹⁸ Sovremennaya politika Fonu, <https://ms-my.facebook.com/mpfundru>, Erişim tarihi: 20.06.2022

teröristlerin ana hedefi olarak adlandırılan Mari eyaletinde bulunuyor. Türkmenistan topraklarında, ÇHK ve Orta Asya merkez ana gaz boru hatları bulunmaktadır. Bu bölge, Türkmenistan'ın tarım, sanayi ve enerji üretiminde önde gelen noktalarından biridir.

Bir sonraki risk faktörü, Türkmenistan'ın ordusunun ve sınırlarının zayıf askeri teçhizatı olarak adlandırılabilir. Ortadoğu Enstitüsü Başkanı Yevgeny Satanovski'ye göre, Türkmen ordusuyla karşılaştırıldığında, donanımlı ve daha organize Irak ordusu Musul kentindeki DAESH teröristlerinin güçlerine karşı koyamadı. Bu nedenle teröristler için Türkmenistanın "Galkynysh" - Avrupa "Transcaspia" kaynak üssünün enerji önemli noktalarını işgal etmesi zor olmayacak.

Türkmenistan'ın teröristlerin çıkarlarına karşı çıkmasında üç ana riskin altını çizmek gerekmektedir. Bunlar:

- Enerji kaynakları yatakları;
- Zayıf askeri kapasite ve askerin kıtlığı (mevcut Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov'un gelişinden ve askeri doktrin reformundan sonra ordunun sayısal bileşimi 200 bin kişiden 50 bin kişiye düşmüştür).
- Mariy bölgesinde yaşayan etnik Türkmenler çoğunlukla Sünni Müslümanlardır. Buna göre, Mariy eyaleti alanı iki kat daha savunmasızdır: Muhafazakar Sünnilerin (insan kaynakları) varlığı, en büyük gaz alanının (gelirler) varlığı ve havaalanı.¹¹⁹

Böylece cumhuriyet, olası saldırganlık tehditlerini yansıtmaya hazır değildir. Zayıf silahlı kuvvetler ve iktidar yapılarının hareketsizliği Türkmenistan'ın ulusal güvenliğini zayıflatabilir.

¹¹⁹ Rovshan Ibragimov, "Energoresursnyj sektor Turkmenistana: Ozhidaniya i Perspektivy", **Central Asian Bureau for Analytical Reporting**, 2015, Çevrimici <https://cabar.asia/ru/sabar-asia-energoresursnyj-sektor-turkmenistana-ozhidaniya-i-perspektivy> Erişim tarihi: 20.05.2023

3.2 El-Kaide Terör Örgütü ve Orta Asya'daki Faaliyetleri

El-Kaide'nin Orta Asya'daki faaliyetleri, bölgenin istikrarını ve güvenliğini ciddi şekilde etkilemiştir. Bu faaliyetler, bölgedeki terörizm tehdidini artırmış ve uluslararası güvenlik açısından önemli bir sorun oluşturmuştur.

3.2.1 El-Kaide Terör Örgütü

El-Kaide terör örgütü 1988'de kurulmuştur. Abdullah Azzam, Usame Bin Ladin ve Ayman Zevahiri, El-Kaide'nin ünlü "üçlüsü" oldular. "Cihadın kurucusu ve emiri", genç Usame Bin Ladin'in üzerinde büyük etkisi olan Abdullah Azzam öğretmeni ilan edilmiştir. Azzam Filistin kökenli, 1971'de Mısır'da yerleşmiştir ve burada "Müslüman Kardeş" organizasyona katılmıştır ve modern terörizmin ana teorisyeni ve ideoloğu Sayyid Kutub'un sadık takipçilerinden biri olmuştur. Azzam, tüm kalbiyle İsrail'den nefret ederek, sadece silahlı mücadelenin bu çatışmaya son vereceğine ve Filistini özgürleştireceğine inanıyordu. Ancak bunun için kendini adanmış katılımcılardan oluşan, kitlelere önderlik edebilecek bir öncü yaratmak gerekiyordu. Bu avangard, gelecekteki toplumun "güçlü temeli" olacaktır. "El-Kaide" terimi ilk kez o zaman ortaya atılmıştır.

Fakat kısa süre sonra ideolojiden ziyade pratik politikanın zamanı gelmişti. Sovyet birliklerinin Afganistan'a askeri girişi birçok Arap gençlerdi "kâfirlere" karşı savaşa itmişti. İslam toplumunun dünyadaki azalan rolüne ilişkin şikayetleri ve endişeleri olan herkes için kendilerini eylemde kanıtlama fırsatı doğmuştur. Ancak bir paradoksa dikkat edilmelidir: İslam adına savaşılması gereken Batı ve Siyonizm yerine Sovyetler Birliği düşman olarak belirlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri gibi Sovyetler Birliği de, yeni ortaya çıkan İslamcı ideologları tarafından tanımlandığı şekliyle, müslüman ülkelere boyun eğdirmeyi amaçlıyordu. Aynı zamanda, İran'ın muzaffer "İslam Devrimi" sırasında, lider Ayetullah Humeyni ünlü sloganını ortaya atmıştır: "Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Sovyetler Birliği'ne ölüm".¹²⁰ Yirmi iki yaşındaki Usame bin Ladin, eğitimini tamamlamadan Afgan Mücahidlerin direniş üssü haline gelen Pakistan'a gönderilmiştir. 1980'de Lahora'da yerel İslamcı grup "Cemaat

¹²⁰ Vladimir Mesamed, *Myagkaya sila İsrailya v protivostoyani s İranom*, Institut Blizhnego Vostoka, Moskva, 2019, s.48

İslami” ile temasa geçmiştir. Yakında eski öğretmeni Abdullah Azam ve ardından Zevahiri de oraya doğru yola çıkmıştır. Birkaç yıl sonra bu “üçlü” - Azam, Bin Ladin ve Zevahiri – El-Kaide’yi kuracaklar. Ancak o zamanlar Arap gönüllülerin Pakistan’a nakledilmesi ve onların eğitim ve silahlanmaları ile meşguldüler. Daha sonra Afganistan’da Sovyet birliklerine karşı savaşmak için Pakistan’a gelen Arapların sayısı artmaya başlamıştır. Sadece 1987’den 1989’a kadar, yaklaşık 5 bin gönüllü Araplar Pakistan’a gelmişler (%90 Afgan savaş alanlarına ulaşmadan Pakistan’da kaldılar).¹²¹ Belki, bu, Sovyet birliklerinin Afganistan’dan çıkarılmasından kaynaklanıyordu. Pakistan’da Bin Ladin ve Azzam, Pakistan ve Suudi istihbaratıyla işbirliği yaparak Arap mücahitler için kontrol noktaları kurmuşlardır. Gerçek şu ki, o dönemde ABD CIA ile yakın işbirliği içinde çalışan Pakistan istihbarat servisi Inter Service Intelligence (ISI), tüm milletlerden gönüllüleri Afganistan’a göndermek ile meşguldü. Bu işbirliği, Pakistan ve ABD’nin Afganistan’da Sovyet ordusuyla birlikte savaşan mücahit birliklerini ortaklaşa eğitip silahlandırmasından kaynaklanmaktadır. Dahası Bin Ladin de Pakistan İstihbarat servisi ile işbirliği yapmıştı. Hatta Usame Bin Ladin’in ücretli bir CIA ajanı olduğuna dair söylentiler bile vardı, ancak bu gerçekler doğrulanmamıştır.¹²²

Sovyet birliklerinin Afganistan’dan çekilmesinden sonra, Sovyetler Birliği’ne karşı savaş mücahidler için önemsiz hale gelmiştir. Ardından Usame Bin Ladin, Güney Yemenin “Marksist rejimi” ve Saddam Hüseyin’e karşı mücadelede Suudi Arabistan’a kendi hizmetlerini sunmaya devam etmeye başlamıştır. Ancak yakında bu rejim El-Kaide’in katılımı olmadan çökecek, Yemen’in güneyi kuzeyle birleşecek ve Bağdat liderine karşı Suudi Arabistan Amerikan birliklerinin yardımına başvurmuştur. Böylece Bin Ladin’e ihtiyaçları kalmamıştı. İşte o zaman Usame Bin Ladin’in faaliyetlerinin ana nedenlerinden biri olan Suudi monarşisine duyulan nefret ortaya çıkmıştır.

¹²¹ Georgii Mirskoi, “Ben Laden, Al-Kaida i sudba “dzhihadizma”, **Fakultet mirovoj ekonomiki i mirovoj politiki Vysshaya shkola Ekonomiki**, Moskva, 2011 Çevrimici <https://we.hse.ru/news/35319553.html> Erişim tarihi: 30.09.2022

¹²² Mirskoj, a.g.m.

3.2.2 El-Kaide'in Orta Asya Faaliyetleri

Orta Asya ülkelerinde (Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan) İslam etkisinde bir artış olmuş, dinin sosyal ve siyasi yaşam üzerindeki etkisinde en büyük artış Tacikistan ve Özbekistan'da göstermiştir. Tacikistan ve Özbekistan 1980'lerin sonunda İslami uyanış partileri kurulmuş ve aktif olarak faaliyet göstermiştir.

1990'da Tacikistan ve Özbekistan'ın İslamcı canlanma partileri arasında yakın etkileşim ve işbirliği kurulmuştur. Ardından demokratik muhalefet ve İslami Hareketin temsilcileriyle ciddi müzakereler başlatılmıştır.¹²³

ÖİH silahlı saldırıları, Özbekistan ve Kırgızistan ile büyük çaplı bir savaş yürütmek değil, El-Kaide tarafından desteklenen ve finanse edilen terör, sabotaj ve haydut sortileri tarafından bir "iktidar ele geçirme stratejisi" uygulamak için planlanmıştır. Ağustos 2000'de Surkhandarya Vilayeti'nin Sariosiya ve Uzun ilçelerinde, Özbekistan'ın Taşkent Vilayeti'nin Bostandyk ilçesinde ve Kırgız Cumhuriyeti'nin Batken, Leilek ve Chon-Alai ilçelerinde gerçekleştirilen yerel askeri operasyonlar bu varsayımları doğrulamıştır. Ancak 7 Ekim 2001'de başlayan ABD ve NATO'nun Afganistan'daki terörle mücadele operasyonu sonucunda Taliban ve El-Kaide yenilgiye uğratıldıktan sonra, insan gücünde önemli kayıplar veren ÖİH militanları bölgeye yönelik silahlı saldırılarını durdurmuştur.

Zaman zaman, bu terör örgütlerinin kaderi hakkında bilgiler ortaya çıkıyordu. Böylece, 2002 yılında Kırgızistan Ulusal Güvenlik Servisi, İslamcıların yeni bir yeraltı örgütüne birleşmeye karar verdiklerini belirtmişti. Yeni Orta Asya İslami Hareketinin olacak üyeleri: Özbekistan İslam Hareketinin üyeleri, Kırgız ve Tacik köktendincileri ve Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki Çin'den ayrılmak isteyen uygurlar de yer alacakmıştı. Örgütün amacı "Önce Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da, gelecekte de Kazakistan, Türkmenistan ve Kuzeybatı ÇHK bir İslam devleti halifeliğinin

¹²³ Artyom Andreev, "Vzlet i padenie partii Islamskogo vozrozhdeniya v Tadzhikistane", **Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta**, Cilt: X, Sayı:2, Sankt-Peterburg, 2017, s.106

kurulmasıdır”. Orta Asya İslam Hareketinin merkezi Afganistan’ın kuzeydoğusundaki Badakhshan eyaletinin topraklarında olmalıydı.”¹²⁴

18 Haziran 2004’te Kırgız Cumhuriyeti’nin Ulusal Güvenlik Komitesi liderliği, Kırgızistan’ın ulusal güvenliğine yönelik tehdidin ÖİH’den kaynaklandığını bildirmiştir. Bilgilerine göre, 2003’te Afgan-Pakistan sınırındaki gizli bir toplantıda, ÖİH Orta Asya yönü için sorumlu olarak belirlenmiş ve liderlerine sürekli olarak “Hizbut-Tahrir” faaliyetlerinde yeraltı ağına güvenmeleri tavsiye edilmiştir.¹²⁵ Terörle mücadele faaliyetlerinin yoğunlaşmasına yanıt olarak, “çeşitli dini ve siyasi hareketlerin ve terörist grupların liderleri çabalarını pekiştirmeye çalışıyorlardı”.

2001’in başında Afganistan’daki durum son derece karmaşıktı. Molla Ömer’in Taliban’ı Kuzey İttifakı savaşçılarıyla kıyasıya savaşmıştır. Bu durum, Kuzey İttifakı ile güç dengesini ve savaş operasyonlarının taktiklerini değiştirmek için sert önlemler alınmasını gerektiriyordu. Mayıs 2001’de Taliban Yüksek Konseyi’nin üyeleri arasında Molla Ömer, Usame Bin Ladin, ÖİH lideri Tahir Yuldaşev ve Sincan ayrılıkçılarının lideri Hasan’ın da bulunduğu kapalı bir toplantıda “Libo” taburunu kurmaya karar vermişler.

“Libo” başkanının adaylığı üzerine çok tartıştıktan sonra, ÖİH liderlerinden Cuma Namangoni bu göreve atanmıştır. Taliban liderleri Namangoni’ye Kuzey İttifakı’nı yendikten sonra Orta Asya cumhuriyetlerindeki hükümeti devirmek için ÖİH birliklerine yardım edecekleri güvencesini vermişlerdir. “Libo’nun” organizatörleri ve gerçek liderleri Molla Ömer ve Usame bin Ladin, bu kurnaz yöntemle, 60-70 kişilik bir “cihatçı” ordusunu en tehlikeli savaş alanlarına göndererek kansız bir şekilde kendi iradelerine boyun eğdirmeyi başardılar. Ancak 2001 sonbaharında “Kalıcı Özgürlük” operasyonunun başlamasıyla, planları ABD liderliğindeki Terörle Mücadele Koalisyonu tarafından bozulmuştur. 7 Ekim’de başlayan askeri operasyonlarda Taliban, El-Kaide ve diğer terör gruplarının neredeyse tüm üs ve kaleleri imha edilmiştir.

¹²⁴ Bahtiyar Akhmedkhanov, “*Islamskoe dvizhenie Tsentralnoi Azii zayavilo o sebe*”, **Moscow Daily News Dergisi**, Moskva, 2002

¹²⁵ **Kırgızistan Devlet Milli Güvenlik Komitesi**, Kırgızistan Devlet Milli Güvenlik Komitesi <https://gknb.kg/> Erişim tarihi: 25.05.2023

El-Kaide 2002’de, ÖİH’den ayrılan ve yeni kurulan “İslami Cihat” grubunu desteklemeye başlamıştır.¹²⁶ Yeni bir grubun ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra, liderleri, komşu Kazakistan topraklarında bu yönde paralel çalışmalar yürüterek, Özbekistan’da yeraltında bir cihatçı oluşturmak için aktif çalışmaya başladılar. Taşkent’te, Buhara ve Kaşkaderya bölgelerinde oldukça hızlı bir şekilde bu örgütün gizli yeraltı hücreleri oluşturulmuştur.

Özbekistan’daki “İslami Cihad”, en büyük faaliyeti 2003’de gösteren ve 2004 baharında bu grubun üyeleri Taşkent’te bir kaç terör eylemlerdi gerçekleştirmişti.¹²⁷ 28 Mart’ta ertesi gün sabah erken saatlerde gruplara ayrılan cihatçılar, Taşkent’in çeşitli semtlerinde kamu düzeninin korunmasını sağlayan polis karakollarına ve devriye gruplarına yönelik bir kaç saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırıların sonucunda 9 emniyet görevlisi, 5 sivil ve 33 militan olmak üzere toplam 47 kişi hayatını kaybetmiştir. Çatışmalarda 18 terörist öldürüldü, 15 militan kendini havaya uçurmuş, 11’den fazla sağ olarak yakalanmıştır. Yaklaşık 50 kişinin şiddetinde değişen derecelerde yaralanmıştır.¹²⁸ Özbekistan’ın resmi makamları, Taşkent ve Buhara bölgelerindeki terör saldırılarının örgütlenmesine aşırı dinci bir grup “İslami Cihad Birliğinin” tarafınan düzenlediğini açıklamıştır. Ancak, işlenen terör eylemlerinin ve sonuçlarının soruşturulma süreci ceza hukukunun sınırlarını aşmıştır. Özel servisler tarafından elde edilen ve “İslami Cihad” faaliyetlerinin kapsamını gösteren bilgi ve operasyonel veriler, Özbekistan ile Kazakistan arasındaki ikili ilişkilerin siyasi düzlemine geçmiştir. Özbekistan, Güney Kazakistan bölgesi topraklarında cihatçı militanların eğitimi için “yardımcı kamplar” ve üslerin varlığını ilan ederek, Kazakistanın özel servislerinin ve kolluk kuvvetlerinin göz yummasıyla, uluslararası terör örgütlerinin Özbekistan Cumhuriyetine karşı yıkıcı faaliyetler yürüttüğünü açıkça ortaya koymuştur.

2004’te meydana gelen bir dizi terörist saldırı, “İslami Cihad’ın” faaliyetlerinin boyutları konusunda ikna edici kanıtlar sunmuş ve Kazakistan ve Kırgızistan güvenlik servislerine, Özbekistan Ulusal Güvenlik Servisi ile birlikte, bu ülkelerdeki yeraltı

¹²⁶ Orozbek Moldaliyev, *İslam i Politika Politizatsiya Islama ili islamizatsiya politiki*, Irbis ARKh Yayınevi, Bishkek, 2008. s.81

¹²⁷ Moldaliyev, a.g.e., s.274

¹²⁸ Tokon Mamyrov, “*Osobennosti proyavleniya mezhdunarodnogo terrorizma: v stranah Centralnoj Azii v usloviyah globalizatsii*”, *Bishkekskii Gumanitarnyi Universitet*, Doktora tezi, Bishkek, 2013, s.94

gruplarını dağıtmak ve cihatçı liderleri tutuklamak için bir dizi önlem almaları için güçlü gerekçeler sağlamıştır. 30 Temmuz 2004'te üç intihar bombacısı Taşkent'te ABD ve İsrail büyükelçilikleri ile Özbek Başsavcılığı yakınında kendilerini havaya uçurmuştur. 2004 sonbaharında Kazakistan Ulusal Güvenlik Komitesi, Özbekistan ve Kırgızistan istihbarat servisleriyle birlikte, Taşkent saldırılarının sorumluluğunu üstlenen ve Orta Asya'da derin bir gizlilik içinde faaliyet gösteren El-Kaide'ye bağlı "Cemaat Mücahitleri" adlı uluslararası grubun izini sürmeyi ve etkisiz hale getirmeyi başardıklarını bildirmiştir.¹²⁹

Orta Asya'daki çeşitli dini ve terör örgütlerinin gelişmesi, belli bir karakterizasyonu sağlayan ve faaliyetleri Orta Asya bölgesiyle bağlantılı olacak olan terörist örgütlerin ve grupların daha da evrimleşmesinin yollarını öngörmeyi mümkün kılan birçok ayırt edici özelliğe sahiptir. Bu bağlamda, her şeyden önce, Orta Asya ülkelerinin kapsadığı terör örgütlerinin imajını, yeteneklerini ve potansiyelini şekillendiren aşağıdaki temel bileşenleri belirtmek gerekir: uluslararası terör merkezlerinden ve örgütlerinden kaynaklanan istikrarlı bir finansman kanalının varlığı; hareketlilik, iyi işleyen iletişim sistemi; yüksek savaş ve sabotaj deneyimi; güçlü bir ideolojik eğitim ve buna karşılık gelen radikal bir dini temel; yabancı merkezin bölgesel yeraltı planına göre yerleşik hareket yolları; aktif aşırılık yanlısı örgütlerle temas kurma deneyimi; silah ve mühimmat sağlama sorunlarını çözmede organize suç gruplarının yeteneklerini kullanmak; kolluk kuvvetleriyle yozlaşmış temasların kurulması; evlilik, ticari ve ekonomik faaliyetler yoluyla yerel çevreye alışma ile uzun vadeli yerleşim deneyimi, özel hizmetlerin ve kolluk kuvvetlerinin faaliyet yöntemleri ve biçimleri, sınır ve gümrük kontrol rejimi hakkında bilgi; bölge hakkında dikkatli coğrafi çalışmalar, terörist saldırılar için hedef olarak seçilen nesneler; el yapımı patlayıcı cihazları kullanarak terörist eylemleri planlamak. Bu, geniş El-Kaide ağının bir parçası olan terörist yapıları karakterize eden eksik ve örgütlenmemiş bir özellik listesidir. Başta El-Kaide, Özbekistan İslam Partisi, Doğu Türkistan İslam Partisi ve onlardan ayrılan çeşitli gruplar olmak üzere militanlar, yakın gelecekte yeni keşfedilen birçok terör örgütünün personel temelidir. Afganistan, uluslararası terör coğrafyasında, halihazırda

¹²⁹ "Habar" haber programı, <https://khabar.kz/ru/> Erişim tarihi: 25.05.2023

bilinen yapıların faaliyet alanlarında ve Yeni Terör Örgütlerinin Ortaya Çıkış Merkezlerinde bir eğitim alanı oluyordu ve olmaya devam edecektir.

3.2.3 Horasan Emirliği ve Tehdit Boyutu

DAEŞ'in kendi terminolojisinde "Horasan Emirliği", "İslam Devletinin" kurmaya çalıştığı, var olmayan küresel hilafetin idari birimidir. 2013 yılında bu yana birim, El-Kaide teröristlerinden ayrılıp ve o zamanlar gücünün ve uluslararası etkisinin zirvesinde olan DAEŞ'e katılmıştır. Adını bir zamanlar Afganistan, Pakistan, İran ve Orta Asya'nın bir bölümünü kapsayan tarihi bölgeden almıştır. Afganistan'da böyle bir eyalet olmamasına rağmen (ancak komşu İranda aynı adı taşıyan üç eyalet vardır), modern İran, Afganistan, Özbekistan ve Tacikistanın bazı kısımlarını içeren tarihi Büyük Horasan bölgesi, DAEŞ'in dini öğretilerinde özel bir sembolik role sahiptir. Horasandan çıkacak ve Kudüse varıncaya kadar durmayacak olan "kara sancaklardan" birçok hadis bahsetmiştir. Onlarla birlikte, Peygamberin son halefi Mehdinin gelecek ve onun gelişi kıyametin habercisi olacaktır. "Bu hadislerde sözü edilen müminler, karda sürünmek zorunda kalsalar bile, bu birliklere siyah bayraklarla katılmalıdırlar." Ek olarak, siyah bayrak hem DAEŞ'in hem de diğer eski cihatçı grupların sembolizminde görülüyor. Doğrusu, bazı İslami ilahiyatçılar bu hadislerin doğruluğunu sorgulamaktadır.

2014 sonbaharında Pakistana gelen "İslam Devleti'nin" ilk elçileri, Peştun ve Dari dillerinde broşürler kullanarak aktif kampanya yürüttüler ve yerel Müslümanları, DAEŞ'in "halifesi" Ebu Bekir el-Bağdadiye ve onun dünya çapındaki cihadına katılmasına biat etmeye çağırmıştır.¹³⁰ Ocak 2015'te "İslam Devleti", Afganistan'da Horasan Emirliği'nin kurulduğunu resmen ilan etmiştir. "İslam Devleti", Horasan birimini Afganistan'a konuşlandırarak, Rusya Federasyonuna ve Orta Asya ülkelerine karşı terör eylemlerin başlatmayı amaçlıyordu. 2017 yılında, militanların Horasan Emirliğine karşı yıkıcı çalışmalar yürüten Rus Federal Güvenlik Servisi ajanlarını ifşa ettikleri bir infazı gösteren bir video mesajı internette yayınlanmıştır. Rus ajanlarını infaz eden militanlar, Rus şehirlerinde intikam ve terör saldırıları düzenlemek

¹³⁰ Kiran Nazish, "The Islamic State Is Spreading Into Pakistan", Çevrimici <https://newrepublic.com/article/119535/isis-pakistan-islamic-state-distributing-flags-and-flyers> Erişim Tarihi:25.05.2023

amacıyla Rusya Federasyonuna karşı “cihat” ilan etmişlerdir. Andrey Serenko’nun görünüşe göre, Horasan Emirliği’nin Rusya Federasyonuna karşı yaptığı ilk açık açıklaması. Evet, militanlar neredeyse tüm Orta Asya bölgesinin Emirliği’ne dahil edilmesi için mücadele etmeyi planladıklarını, İranın bazı bölgelerine de katılarak bu planın uygulanmasına engel olanlarla mücadele edeceklerini ilan ettiler. Irak ve Suriye’de DAESH ile savaşırken bile Rusya Federasyonu doğrudan böyle tehdit altında değildi.”¹³¹ Şu soru ortaya çıkıyor: Belki militanlar başlangıçta böyle bir sonucu Orta Asya ve Rusya Federasyonuna daha yakın yerleşmeleri için bir sebep olarak kullanmalarına hizmet edecek bir olaya planlamış olabilirler mi? Ne de olsa Ortadoğudaki işler onlara başarı vaat etmiyor. Libyada ciddi şekilde baskı altına alındılar, Irakta’ki Musul muhalifleri tarafından alındı, Suriye’de Rakka kuşatıldı. Bu nedenle, “İslam Devleti” uzun süredir Pakistandaki özgür kabileler bölgesine, Afganistan’ın doğusuna ve kuzeyine güç aktarmaya başladı ve şimdi Orta Asya’ya yönelmeye çalışıyor. Çünkü Orta Asya, bölgedeki yeni ve güçlü askere alma birliğine erişim sağlıyor. Orta Asya’daki gençleri Horasan saflarına askere almak, onları DAESH’in artık kötü durumda olduğu Suriye ve Iraktaki savaş alanlarına çağırmaktan daha kolaydır. Bu, askeri açıdan zayıf olan ve Rusya Federasyonu’nun askeri desteğine bel bağlayan Orta Asya ülkelerinin güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdittir. Günümüzde Rusya Federasyonu’nun Ukrayna’da “özel bir operasyon” ile meşgul olduğu göz önüne alındığında, Orta Asya’nın durumun geniş bölgelerindeki militanlar tarafından daha kötüleştirilmesi riski var.

Horasan militanlarının saflarına ÖİH’nin eklenmesi de korkutuyor. Uzmanlara göre bu bilgi oldukça doğru ve yeni statüsündeki ÖİH, büyük ve iyi finanse edilen bir uluslararası terör örgütünün desteğini aldığı için Özbekistan için eskisinden çok daha büyük bir tehlike oluşturacak.¹³² ÖİH’nin katılma haberi, Özbekistan liderliğini terörle mücadele güvenliği alanında Afganistan ve Pakistan yetkilileriyle temaslarını güçlendirmeye zorlamıştır. Çünkü artık cumhuriyet’teki istikrar büyük ölçüde Afgan

¹³¹ Vitalii Volkov, “*Velayat Horasan*” - *novyj vrag Rossii v Afganistane*”, Çevrimici <https://www.dw.com/ru/v-elajat-horasan-novyj-vrag-rossii-v-afganistane/a-39551243> Erişim Tarihi:25.05.2023

¹³² Anton Sherba, Nigina Ahmedova, Elizaveta Kazmina, “*Islamskoe dvizhenie Uzbekistana kak vyzov stabilnosti na postsovetском prostranstve*”, Cilt: VI, Sayı:3, **Postsovetские issledovaniya Dergisi**, Moskva, 2023, s.355

ve Pakistanlı yetkililerin kendi ülkelerinde terörizmle ne kadar etkili bir şekilde mücadele edeceklerine bağlıdır.

“Horasan Emirliği”, “Taliban” ile düşmanlık içindedir ve hareketin temsilcilerini “kafir” olarak değerlendirerek “Taliban’ın” ABD ile imzaladığı ateşkes anlaşmasını tanımamaktadır. “Taliban’ın” çoğunluğu Peştunlar olduğu için ve Afganistan ve Pakistan’daki Özbekler, Tacikler, Uygurlar, Türkmenler gibi etnik azınlıkların temsilcileri “Peştun şovenizmi’nin” baskısını yaşadığı göz önüne alınmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya bölgesindeki bu yapının seferberlik çekirdeği olarak “Orta Asya’lılar”, Taliban’a karşı “top yemi” olarak kullanılabilir.

3.3 Orta Asya’da Terörizmi Besleyen Faktörler

Orta Asya ülkelerinde terörizmin gelişmesine katkıda bulunan faktörler: sosyo-ekonomik, ideolojik ve jeopolitik faktörlerdir. Son yıllarda analistler, sonucu modernleşme ve anti-modernleşme çatışması olan başka bir dördüncü belirleyici - küreselleşmeyi öne sürdüler. Jeopolitik faktör - uyuşturucu kaçakçılığı, silah ve patlayıcı ticareti, “Horasan Emirliği’nin” varlığı, tüm bu fenomenlerin Afganistan’la yakınlığı ve zayıf sınır bölgeleri ile bağlantılı olmasıdır. Sosyo-ekonomik faktör, işsizlik oranını ve ardından yoksulluk oranını doğrudan etkileyen ekonomik bileşen ile ilişkilidir.

3.3.1 Jeopolitik Faktörler

Radikal İslamcılıktan bölgeye yönelik artan güvenlik tehdidi nedeniyle Orta Asya ülkelerine kırılabılır anlamında devlet kavramına verilmektedir.¹³³ Orta Asya ülkelerinin “kırılganlığı”, kendi sınırlarının ve topraklarının güvenliğini sağlamadaki yetersizliğini temsil etmektedir. Bu tür devletler radikal terörist gruplar için çekici olduğu ve onların yayılması için ideal bir ortam haline geldiği unutulmamalıdır. Görsel

bir analiz için 2022 Orta Asya'daki durumu değerlendiren Fragile States Index ¹³⁴ uzman tahminleri aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 3.1 Fragile States Index göstergeleri 2022

Ülke	Puanlar (düşük puanlar artan tehdit anlamına gelir)	Kategori
Kazakistan	118/179	İstikrarlı (Stable)
Kırgızistan	66/179	Yüksek Uyarı (Elevated Warning)
Özbekistan	88/179	Uyarı (Warning)
Tacikistan	70/179	Yüksek Uyarı (Elevated Warning)
Türkmenistan	102/179	Uyarı (Warning)

Tablo 3.1'deki puanların düşük gösterdiği gözlemleniyor ise o zaman Orta Asya ülkelerine yönelik tehdidin büyümesinde bir artış olduğu anlamına gelir. Sunulan verilere göre, Kırgızistan ve Tacikistan “yüksek uyarı” kategorisinde oldukları için ciddi bir devlet çöküşü tehdidiyle karşı karşıya kalabilirler. En iyi gösterge Kazakistan tarafından gösterilmiştir, diğer Orta Asya ülkeler arasında “stable” kategorisine girmiştir. Kazakistanın bu pozisyonu, bölge ülkelerinin konumunun farklılaştığını (differentiation) açıkça göstermektedir.

Her şeyden önce, Kırgızistan ve Tacikistan sınırları boyunca uzanan Afganistan'dan gelen kuzey rotası boyunca büyük miktarlarda uyuşturucu kaçakçılığının varlığı, bölge ülkeleri için durumu daha da kötüleştirmektedir. ¹³⁵ Buna göre, uyuşturucu kaçakçılığından gelen para doğrudan terörizm ve dini aşırılığın finansmanı olarak kullanılmaktadır. ¹³⁶ İyi bilinen bir örnek, Batken olayları'dır. ÖİH, Kırgızistan topraklarını işgal ettiğinde, hedeflerinden biri eroin ticareti için bir yol açmaktı.

¹³⁴ **Fragile States Index 2022** – Annual Report, Çevrimici <https://fragilestatesindex.org/2022/07/13/fragile-states-index-2022-annual-report/> 2022, Erişim Tarihi:16.10.2022

¹³⁵ Viktor Korgun, “*Afganskii Konflikt I Centralnaya Aziya*”, **Rossiya i musulmanskii mir Dergisi**, Sayı: 240, Moskva, 2012, s.109

¹³⁶ US Drug Enforcement Administration DEA Congressional Testimony, “Narco-Terrorism: International Drug Trafficking and Terrorism – a Dangerous Mix”, Çevrimici <http://www.justice.gov/dea/pubs/cngtest/ct052003.html>, 2012 Erişim tarihi: 25.05.2023

Birçok zorluk ve tehdit “Afgan faktörü” ile yakından bağlantılıdır. Bunun nedeni, bölge devletlerinin Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın, Afganistan ile ortak ve uzun sınırlara sahip olmalarıdır. Yukarıdakilere ek olarak, geçen yıl Ağustos ayında Taliban’ın iktidara gelmesi ve Afganistan İslam Emirliği’nin ilanı da endişe yaratmıştır.

Kuzey Afganistan’da yerleşen terör örgütleri de dahil olmak üzere Afganistan’ın yarattığı tehdit konusunda, uzmanlar ve bilim adamları arasında hala bir fikir birliği bulunmadığına dikkat edilmelidir. Bazı uzmanlar, Taliban’ın cihatçı bir örgüt olmadığı ve küresel uluslararası terörizm ağıyla bağlantılı olmadığı konusunda hemfikirler, ve Taliban’ın kendileri İslamın Hanefi mezhebinin takipçileri olduğuna inanmaktadırlar. Dolayısıyla küresel ölçekte Taliban bir tehdit oluşturmamakta ve hatta Afganistan merkezli terör örgütlerinin oluşturduğu tehdidi kontrol edip önleyebilmektedir. Uzmanların bir diğer kısmı ise Taliban’ın her an başka bir terörist grupla birleşebileceğini ve Taliban’ın “melezleştiğini” belirtmektedir.¹³⁷ Sonuç olarak Taliban, bölge ülkelerinin güvenliği için küresel olmasa da bölgesel ölçekte bir tehdit oluşturmaktadır. Taliban üyelerinin yarısı BM kara listesinde yer almakta ve tehlikeli uluslararası teröristler olarak kabul edilmektedir.

Kuşkusuz, Afganistan’da köktendinci bir İslami rejimin kurulması, Orta Asya ülkeleri için bazı güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Taliban’ın, Afganistan topraklarından komşu ülkelere herhangi bir tehdit olmayacağını açıkça ilan etmesine rağmen, bu açıklamalar, bilinen nedenlerle, başta Tacikistan olmak üzere bölge ülkelerinin endişelerini gidermiyor. Ne de olsa Tacikistan, bölgedeki ülkelere biri olan Afganistan ile en uzun sınırı paylaşmaktadır ve 1990’lardaki iç savaş sırasında Afganistan’daki yaygın aşırıcılık ve terörizmin tüm trajik sonuçlarını yaşamıştır.

Buna ek olarak, 2020 yılında ABD ile Taliban arasında imzalanan ve daha sonra bu terör örgütünün yönetimi ele geçirmesi için tüm koşulları yaratan anlaşmaya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Taliban’ın her durumda bahsettiği bu anlaşma, yalnızca

¹³⁷ Korgun, a.g.m., s.114

ABD ve müttefikleri için belirli güvenlik garantilerini ifade eder ancak komşu ülkelerin güvenliğinden bahsedilmemiştir.¹³⁸

Ayrıca Afganistan topraklarında yerleşen Orta Asya kökenli terör örgütlerin asıl amacı Orta Asya'daki laik rejimleri devirmektir. Bunlar: Özbekistan İslami Hareketi, Jamaat Ansarullah, Doğu Türkistan İslami Hareketi, İslami Cihad Birliği. Tüm bu terör üslerin Afganistan'da yerleştiği göz önüne alındığında, bu bir saatli bomba olarak kabul edilebilir, çünkü eğer hepsi birden Orta Asya ülkelerine sızmaya karar verirse, Taliban'ın onları tutması pek mümkün değildir. Buna göre nasıl bir güvenlikten bahsedebiliriz.

Bazı kaynaklara göre, Taliban iktidara geldikten sonra, Tacik teröristlerden oluşan Ansarullah örgütü militanlar için eğitim kampları oluşturmaya ve silahlarla silahlanmaya başlamıştır¹³⁹. Bu hakkında, Tacikistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı İmamali Rahman tarafından KGAÖ'nün olağanüstü bir oturumunda belirtmiştir: “Özel hizmetlerimize göre, Afganistan'ın kuzeydoğu illerindeki KGAÖ'nün güney sınırlarını çevreleyen terörist eğitim kamplarının ve merkezlerinin sayısı 40'ın üzerindedir ve militanların sayısı altı binden fazla ulaşmaktadır”.¹⁴⁰ Buna ek olarak, Afganistan'daki Cumhuriyet gücünün devrilmesinden sonra Taliban, binlerce destekçisini hapishanelerden serbest bırakıp ve daha sonra faaliyetlerini yoğunlaştırdılar.¹⁴¹

Ancak El-Kaide, “Horasan Emirliği”, Hizb-ut-Tahrir gibi uluslararası terör örgütlerin yakın bulunması Orta Asya ülkelerinin güvenliğini riske atıyor. Daha önce Afganistan'daki “İslam Devleti'nin” bir hücresi olan “Horasan Emirliği'ni” ele almıştık. Bazı kaynaklara göre, devrilen hükümetin askeri personelinin bir kısmı ve artık Talibanı radikal bir örgüt olarak görmeyen “Horasan” tarafına geçiyor. 2021'in sonunda BM sunulan raporunda, “Horasan Emirliğine” üye sayısında 2.200'den 4.000

¹³⁸ US-Taliban Peace Agreement”, Çevrimici <https://nation.com.pk/01-Mar-2020/full-text-of-us-taliban-peace-agreement> Erişim tarihi:25.05.2023

¹³⁹ Rahman: KGAÖ'nün güney sınırlarında 6,000'den fazla militanın bulunduğunu açıkladı, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/13384409> Erişim tarihi:25.05.2023

¹⁴⁰

¹⁴¹ Taliban cezaevini ele geçirip yüzlerce mahkûmu serbest bıraktı, <https://tengrinews.kz/other/talibyi-zahvatili-tyurmu-vyipustili-nee-sotni-zaklyuchennyih-445622/>, Erişim tarihi:26.05.2023

militana artış olduğunu belirtilmiştir, böyle bir artış birkaç bin hapsedilmiş militanın serbest bırakılmasıyla ve yeni üyelerin katılmasıyla büyümüştür.¹⁴²

Badakhşan vilayetine ve Afganistan'ın kuzeydoğusundaki diğer vilayetlere büyük önem veren El-Kaide'yi unutmamalıyız. Doğrulanmayan kaynaklara göre Taliban, El-Kaide ile ilişkilerini bitirmemiştir, aksine güçlendiriyor. El-Kaide'nin eski lideri Usame bin Ladin'in oğlunun Taliban'la görüşmek üzere Afganistan'a yaptığı ziyaret oldukça güçlü bir doğrulama vardır. El-Kaide savaşçılarının askeri eğitim için oluşturdukları, eğitim merkezlerinde eğitmen olarak görev yapmalarından dolayı bu ilişkilerin var olması muhtemeldir. Ayrıca El-Kaide'nin Tacik terör örgütü "Ansarullah" ile yakın ilişkiler sürdürmesi ve hatta ona mali yardımda bulunması ilginçtir. Afganistan'daki El-Kaide savaşçılarının sayısının 400-600 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar çoğunlukla Taliban birliklerine danışmanlık yapmaktadır. Askeri açıdan Taliban ve El-Kaide derin bir şekilde bütünleşmiş ve Afganistan içi çatışmalarda her zaman birlikte hareket etmişlerdir. El-Kaide aynı zamanda işgal altındaki Müslüman topraklarının kurtarılması, İslami bir halifeliğin kurulması ve şeriat yasalarına bağlılık çağrılarını teşvik eden propaganda çalışmaları yürütmüştür. El-Kaide destekçileri 2021 yazında Afganistan'da meydana gelen olayları, küresel cihatçılığın başka yerlerde geliştirilmesi için bir zafer olarak görmektedir.¹⁴³

Önemli bir nokta, dünya güçleri Rusya Federasyonu ve ABD arasında, herhangi bir olumsuz sonuçla, tüm Orta Asya bölgesinin güvenliğini olumsuz etkileyebilecek artan jeopolitik rekabettir. Belli bir nedenden ötürü, terör örgütlerinin birbirlerine karşı kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasıdır.

Özetle, bölge ülkelerinin güvenliği için büyük bir tehdit olduğunu belirtmek isterim. Ne de olsa Afganistan'ı, uluslararası terörizmin "uyuyan barut fiçilerini" etkileyen aşırılık yanlısı ideolojinin "ihracatçısı" olarak adlandırılabiliriz.

¹⁴² Bahman, "Security Council Report: Bin Laden's son has traveled to Afghanistan to meet with the Taliban" Çevrimici <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60271545>.amp Erişim tarihi: 25.05.2023

¹⁴³ Ivan Safranchuk, Mihail Konarovskii, Georgij Machitidze, Daniil Chernov, "Afganistan posle smeny rezhima: vnutrennyaya i mezhdunarodnaya neopredelennost", **MGIMO universitet**, Moskva, 2022, s.20

3.3.2 Sosyo-Psikolojik Faktörler

Terörizm, halk için gerçek bir tehdit oluşturan son derece tehlikeli bir insanlık olgusudur. Devletin dışarıdan gelen saldırıları önleme ve caydırma yeteneği, ulusun gelişmesi için temel koşullarından biridir. Devlette var olan sosyal sorunlar genellikle zamanımızın yeni zorluklarının ve tehditlerinin ana faktörlerinden biri haline gelir. Ne yazık ki, tehlikeli terörist gruplar devlet içinde var olan dizi sorunları kendi amaçlarına kullanmaya çalışmaktadır. Bölgede terörizmin gelişmesine katkıda bulunan sosyal ve psikolojik faktörler şunlardır:

- Vatandaşların sosyal ve ekonomik durumu;
- Rüşvetçilik;
- Düşük dini okuryazarlığı ve vatandaşların eğitim düzeyi;
- Orta Asya ülkelerinde zayıf gençlik politikası ve göç faktörü;
- Gençlerin psikolojik yönleri ve ahlaki bozulmaları;
- Bilgi ve iletişim (İnternet).

Devlet seçmenlerinin zayıflığı ve rüşvetçiliği, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana uzayan toplumun acil sorunlarını temelden çözemez. Devlet enstitüsündeki güvensizlik ve hayal kırıklığı, vatandaşların belirli bir bölümünün radikalleşmesine ve aşırılık yanlısı gruplara katılmasına ve onları haksız, baskıcı rejimlere veya devlet organlarının ayrımcılığına karşı protesto etmenin bir yolu olarak görmesine yol açmıştır.

Siyasi istikrarsızlık, devletlerde artan sosyal gerilimin faktörlerinden biridir. Vatandaşların kitlesel öfkeleri, ayrı gruplar halinde birleşmeye ve iktidara karşı çıkmaya başlamalarına yol açabilir. Örneğin, 90'larda Tacikistan, Özbekistan'da ve en son zamanlarda 2022'de Ocak ayında Kazakistan'da yaşanan olaylar. Bununla birlikte, Tacikistan'da bu olaylar, Orta Asya'da resmi olarak kayıtlı tek İslami partisi İslami Rönesans Partisi ve Özbekistan'ın İslami hareketinin kurulmasına yol açmıştır.

Genel olarak kabul edilen gerçeğe göre, dünya topluluğu teröristlerin zihinsel dengesiz veya sosyal uyumsuzlanmış insanlar olduğuna inanmaktadır. Gerçi bu tamamen doğru

değil. Zihinsel bozuklukların perspektifi, beyindeki dengesizlik gibi fizyolojik faktörlere dayanan açıklamalar içerdiğinden, odak noktası teröristlerin erken çocukluk deneyimlerine odaklanmaktadır. Avrupalı teröristlerin psikolojik bir portresini yaparken, analistler çoğu zaman bu davranışın ilk nedenini belirtiyorlar - sert ebeveynlere bir meydan okuma ve bu ebeveynler çocuğunun akıllarında devletin kimliğine bürünüyorlar. Ancak psikolojik dengesiz davranış sergileyen teröristleri de dikkate almak gerekir ve kural olarak, tüm teröristleri tek bir psikolojik kategoriye “tırmıklamak” yanlıştır. Bu, çoğu durumda teröristlerin ne yaptıklarını fark ettikleri ve eylemlerini ahlaki olarak gördükleri paradokstur. Örneğin, 31 Ekim 2017’de New York’ta düzenlenen ve 11 kişinin ölümüne neden olan bir terör eylemi terörist Saifullo Saipov tarafından işlenmiştir. 29 yaşındaki Özbekistan vatandaşı Saifullo Saipov, akrabalarına göre saf ve basit bir adamdır, evli ve üç çocuğu vardır. Mahkeme duruşmaları sırasında pişmanlık göstermemiştir, aksine daha fazla insanı öldürmediğinden pişman olmuştur.¹⁴⁴ Diğer bir portre 22 yaşındaki Akbarzhon Calilov, trende bombayla kendini havaya uçurmuştur. Ailesine ve arkadaşlara göre, Akbarzhon örnekli ve itaatkar bir insandı. Her ikisinin de toplumdan izole edilmediği, aksine arkadaş canlısı oldukları gerçeğini hesaba katmak gerekir.

S.N. Enikolopov’un edebi kaynaklarının analizine dayanarak, terörist faaliyetlere katılımı ilişkili psikolojik faktörlerin paletini göz önünde bulundurarak, araştırmacıların aşağıdaki özelliklerle ilgili fikir birliğine varıldığını iddia ediyor: aşağılık kompleksi, düşük özgüvenlik, kendini haklı çıkarma, kişisel ve duygusal olgunlaşmamışlık.¹⁴⁵ Sınırlı perspektifleri ile olan gençler, benlik saygısını arttırmanın bir yolu olarak, belirli bir gruba ait olma arzusu, yani senden ihtiyaç duyduğunu hissetmek, ya da sadece para kazanmanın bir yolu olarak bir terör örgütüne katılabilirler. Bu arzuların akıl hastalığı ile ortak noktalar yoktur ve psikolojik açıklamalar çoğu zaman terörizmin politik bileşenini küçümsemeye yol açmaktadır. Belirli bir gruba ait olması, bireysel teröristlerin benlik saygısını arttırmakta ve belirli bir davaya olan bağlılıklarını güçlendirmektedir. Örneğin, okumak yada çalışmak için Rusya Federasyonuna veya Batı ülkelerine giden Orta Asya ülkelerinin vatandaşları

¹⁴⁴ Ayday Erkebaeva, “Doverchiviy i prostoj chelovek, no ne radikal: Kakim zapomnili ispolnitelya terakta v Nyu-Jorke ego blizkie?”, Çevrimici <https://kloop.kg/blog/2017/11/04/doverchiviy-i-prostoj-chelovek-no-ne-radikal-kakim-zapomnili-ispolnitelya-terakta-v-nyu-jorke-ego-blizkie/> Erişim tarihi:20.03.2023

¹⁴⁵ Sergey Enikolopov, “*Terrorizm i agressivnoe povedenie*”, **Natsionalnyi psikhologicheskii zhurnal Dergisi**, Cilt:1, Moskva, 2006, ss. 28–32

yabancı bir çevrede kendilerini savunmasız hissetmeye başlar. Ülkelerine en ufak bir benzerlik belirtisi, örneğin camiler ya da benzer fikirlere sahip insanların bir araya geldiği yerler, rahatlık ve sığınacak bir yer haline gelir ve bazı durumlarda radikal İslamcı görüşlerin inkübatörü olurlar. Para kazanmak amacıyla Amerika Birleşik Devletlerine giden Saifullo Saipov'un olayı açık bir kanıttır.

Terör eylemleriyle ilgili en kötü şey, teröristlerin insanlığa karşı yönelik bilinçli eylemleridir. Alman sosyolog Max Weber, fonları çabaladığımız hedeflerle karşılaştırırken başvurduğumuz enstrümantal rasyonaliteyi (Zweckrationalität), yani her alternatifi değerlendirirken, kayıpları en aza indirmek ve faydaları en üst düzeye çıkarmak için dezavantajları ve avantajları dikkatlice tartmak olarak adlandırdı.¹⁴⁶

Max Weber'e göre değer rasyonalitesi kavramı, terör örgütünün liderleri tarafından insan hayatının bedeli ile hedeflerine ulaşmak için terörün kullanılmasını içerir. Böyle bir lider, 2001 yılında siyasi-dini programlarını ilerletmek için ABD'yi Güney Asya ve Orta Doğu'daki uzun süredir devam eden bir savaşa sürüklemek için terör saldırısını kullanan Usame bin Ladin'di.

Kendi hedeflerine ulaşmak için terörizmin rasyonel kullanımı devletlerin güvenliği için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Askeri rekabet sırasında ön saflarında yakın yenilgisini hisseden taraf, oyun alanını düzleştirmek için teröristlerin hizmetlerinden yararlanacağı olayı olabilir. Ne yazık ki, böyle birçok örnek var. Örneğin, Sovyet birliklerinin Afganistan'a işgali sırasında Amerika Birleşik Devletleri bir "Siklon" (Operation Cyclone) operasyonu başlatmıştır. Bu programa göre, Afgan Savaşı sırasında Afgan Mücahitlerini finansman ve silahlandırmaya yönlendirilmiştir.

2018 yılında Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Rusya Federasyonu'nun Bilimler Akademisi, kâr amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluş olan Search for Common Interest ile birlikte Orta Asya'dan 218 göçmenle görüşerek bir sosyal araştırma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın gündeminde, Rusya Federasyonu'nda yaşayan ve çalışan Orta Asya'dan gelen göçmenlerin radikalleşmesinin nedenleri incelenmiştir. Anlaşıldığı gibi, aşırılığa karşı en duyarlı olanlar genç, bekar ve eğitimsiz insanlardır.

¹⁴⁶ Paul R. Viotti- Mark V. Kauppi, **International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity**, Pearson/Prentice Hall Yayınevi, 2007, s. 342

Bu tür insanlar aşırılık yanlılarının hedefi haline gelirler, çünkü bu tür insanları psikolojik olarak kırmak ve bastırmak daha kolaydır. Göçmenlerle yapılan görüşmeler sırasında, Özbek kökenli Kırgızların genellikle izole bir yaşam sürdükleri, Kırgızlar veya Özbeklerle birleşmek istemedikleri anlaşılmıştır.¹⁴⁷ Böyle bir tecrit, aşırılık yanlısı örgütlerin işe alımcılarının (recruitment) dikkatini çekiyor. Buna ek olarak, terör işverenler, düşük ücret karşılığında ağır işlerde çalışan Rusça'yı iyi bilmeyen göçmenlerle ilgileniyorlar. Bu doğrultuda, büyük bir gelir elde etmek için aşırılık yanlısı örgütlere katılmayı teklif ediyorlar.

İnternet de önemli bir faktördür. Bu, dünya çapında sürekli artan kullanıcı sayısı dinamik olarak gelişen bir iletişim aracıdır. Bilgi teknolojisi o kadar gelişmiştir ki, ağların kullanım için nispeten düşük gereksinimlerle küresel bir ölçeğe ulaşmasına izin vermiştir. Böyle bir ağın pek çok olumlu tarafı olduğu gibi olumsuz tarafları da vardır. Teröristlerin interneti kullanma nedenlerinden biri propaganda yapmaktır. Sosyal medyada teröristler çeşitli videolar yayınlamakta, vatandaşları örgüte katmak için bağlantılar kurmakta ve böylece ideolojilerini yaymaktadır. ABD İç Güvenlik Bakanlığı'nın raporuna göre, 1998'de internette sadece 12 terörist sitesi varsa, bugün sayısı 7.000'e ulaşmaktadır.¹⁴⁸ Teröristler çeşitli infaz, terörist saldırı ve eğitim videoları yayınlarak şu tezleri kullanıyorlar: İsrail ve Filistin hakkında, Batı İslam'ı tehdit ediyor, böylece inananların duygularına oynuyorlar.

Teröristler, Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, Whatsapp, Telegram sosyal ağları kullanmaktadır. BM "The use of the Internet for terrorist purposes" raporuna göre, bu tür materyaller arama sistemleri tarafından endekslenir ve bu onları potansiyel işe alımlar için kolayca erişilebilir hale getirir.¹⁴⁹ Örnek olarak, Kırgızistan Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi, Celalabad vilayetinde ikamet eden ve terör örgütü "İslam Devleti" üyesi olan bir kişinin internet'te "Kırgızistan Halkına Mesaj" adlı bir video hazırlayıp dağıttığını tespit etmiştir. Video'da anayasal düzende şiddetli bir değişiklik

¹⁴⁷ Alexandra Titova, "Araştırma: Aşırılık yanlıları Orta Asya'dan göçmen işçileri nasıl saflarına katıyor?", Çevirmici <https://kloop.kg/blog/2018/04/29/issledovanie-kak-ekstremisty-verbuyut-trudovyh-migrantov-iz-tsentralnoj-azii> Erişim tarihi: 10.03.2023

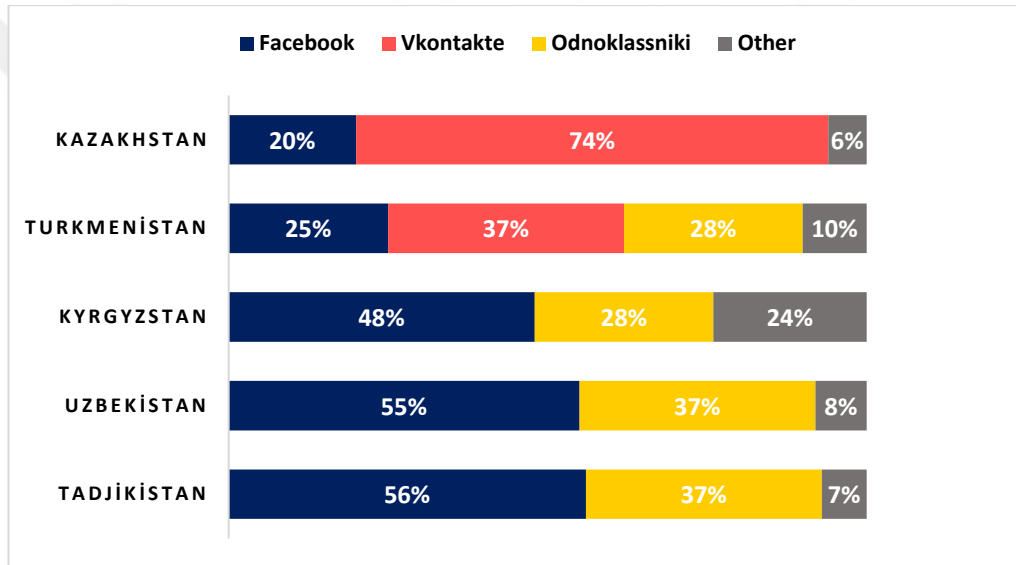
¹⁴⁸ Catherine Bott, Robertson Dickens, Rosemary Lark, George Thompson, "The Internet as a Terrorist Tool for recruitment and radicalization of youth", Homeland Security Institute, Çevirmici http://www.anser.org/docs/reports/Internet_Radicalization.pdf Erişim tarihi: 03.2023

¹⁴⁹ United Nations Office on Drugs and Crime, The use of the Internet for terrorist purposes, New York: United Nations, 2012. s. 4 (Çevirmici) http://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf Erişim tarihi: 26.05.2023

çağrısı içeren ve terör faaliyetlerinin propagandası yapılmıştır.¹⁵⁰ Bu vatandaşa karşı çeşitli makalelere göre ceza davası açılmıştır.

Kırgızistan Dini Araştırmalar Merkezi 2021’de “Online Radikalizm: Orta Asya’daki Şiddet Aşırılıkçılığının Fikirlerin ve Değerlerin Analizi” çalışmasını hazırlamıştır.¹⁵¹ Bu çalışma, beş Orta Asya ülkesinde yasaklanmış aşırılık yanlısı örgütler tarafından dağıttığı materyalleri analiz etmiştir. Çalışma, dini söylem içeren 1,6 milyondan fazla mesajı içermektedir.

Tablo 3.2 Infographics, Orta Asya ülkelerindeki aşırılık yanlıları hangi sosyal ağları kullanmaktadır

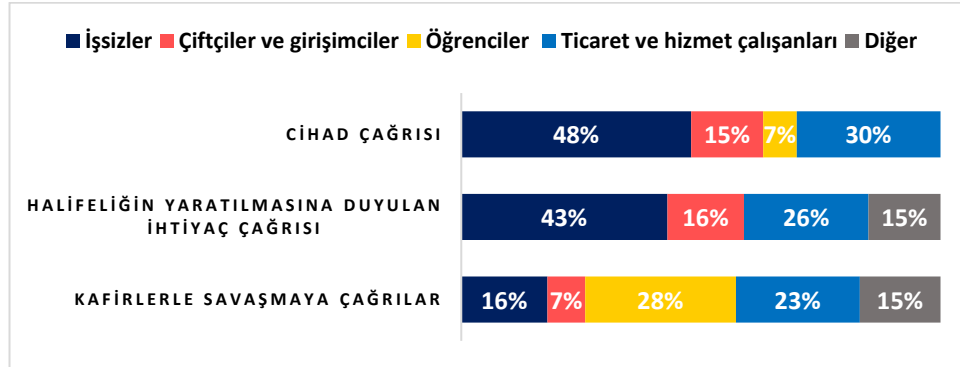
Kaynak: Aykokul Ibraeva, “Tsentrlnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki — infografika” (Çevrimici) <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentrlnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi:15.03.2023

Yukarıdaki infografiğe göre, radikal içeriğin en çok Facebook, Odnoklassniki ve VKontakte’de dağıtıldığını görebiliyoruz. Ayrıca, 18 ile 21 yaş arasındaki daha savunmasız vatandaşların işe alındığı, 25 yaşındakilerin de finansal bağımsızlığa ulaştıkları ve finansal olarak destekleyebildikleri için işe alım yapanlar açısından ilginç olduğu ortaya çıktı.

¹⁵⁰ “24 kg” haber ajansı, 06.08.2015 www.24.kg Erişim tarihi:15.03.2023

¹⁵¹ Aykokul Ibraeva, “Tsentrlnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki — infografika” (Çevrimici) <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentrlnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi: 15.03.2023

Tablo 3.3 Şiddet içeren aşırıılık çağrılarına en çok hangi vatandaş grubu yanıt veriyor

Kaynak: Aykokul Ibraeva, “Tsentrálnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki — infografika” (Çevrimici) <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentrálnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi:15.03.2023

Bu infografik, işsizlerin çoğunluğunun şiddet içeren aşırıılık çağrılarına yanıt verdiğini, %48’inin “cihat” ve %43’ünün halifelik kurmak için savaşma çağrısına yanıt verdiğini göstermektedir.

Bölgede güvenlik ve dini uzmanı olan İkbalzhan Mirsayitov, radikalleşme seviyesinin artmasıyla ilgili tahminlerinle paylaştı. Her şeyin Orta Asya ülkelerindeki sosyo-ekonomik ve siyasi duruma ve Afgan liderliğinin bu duruma vereceği tepkiye bağlı olacağını belirtmiştir.¹⁵²

3.3.3 Ekonomik Faktörler

Aşırıılığın büyümesine katkıda bulunabilecek faktörler arasında sosyo-ekonomik krizler ve bunların sonuçları, özellikle de işsizlik ve yaşam standartlarının düşmesi, sosyo-ekonomik gerileme ve çalkantılar, dini çekişmeler, elitlerin ve liderlerinin hedeflerine ulaşmak için dini kullanma istekleri yer almaktadır. Dini aşırıılığın sosyal ortamı, esas olarak, kendi durumlarından memnun olmayan ve daha fazla umut görmeyen, marjinal ve dezavantajlı kesimlerden oluşmaktadır. Nüfusun savunmasız kısmı genellikle gençlerdir. Aşırıılığın gençler arasında yayılması için elverişli zemin: Düşük eğitim ve kültür seviyesi, demografik sorunlar, sağlık hizmetlerinin genel olarak düşük kalitesi, işsizlik, uyuşturucu bağımlılığı ve kriminalizasyon gibi

¹⁵² Aykokul Ibraeva, “Tsentrálnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki — infografika” (Çevrimici) <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentrálnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi:15.03.2023

faktörler tarafından yaratılmaktadır.¹⁵³ COVID -19 koronavirüs pandemisinden sonra Orta Asya ülkelerinde işsizliğin arttığı ve bunun da yoksulluk seviyelerini yükselttiği unutulmamalıdır.

Tablo 3.4 Orta Asya ülkelerinde işsizlik oranı.

Orta Asya ülkeleri	2021	2022
Kırgızistan	%5,5	%5,8
Kazakistan	%4,8	%4,9
Özbekistan	%9,4	%9,6
Tacikistan	%7,5	%7,8
Türkmenistan	%4,38	-

Kaynak: Aykokul Ibraeva, “Tsentrlnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki — infografika” (Çevrimici) <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentrlnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi:15.03.2023

Tablo 3.4.’deki verilere göre, işsizlikte bir artış eğilimi görüyoruz. İşsiz seviyesinin en düşük göstergeleri Kazakistan ve Türkmenistan’da yansıyor, Kırgızistan ilk üçü ülkeni kapatmaktadır. Özbekistan’da, işgücü piyasasının tüm nüfusa iş sağlayamaması nedeniyle bu rakam diğerlerine göre daha ağır basmaktadır, bu nedenle ülke nüfusunun yaklaşık %50’sinin gençlerden oluştuğu göz önüne alındığında Özbekistan’da iş sıkıntısı yaşanmaktadır.¹⁵⁴

Dünya Banka’sının verilerine göre, 2022’de Kazakistan’daki yoksulluktun oranı %12,4’di.¹⁵⁵ Ancak, COVID-19 salgını nedeniyle yoksulluk seviyesinin 2016 yılına kıyasla %12-14’e yükseldiği belirtilmelidir. Kazakistan’ın önemli bir özelliği, güçlü sosyo-ekonomik farklılaşmasıdır; büyük şehirler Astana ve Almatı geri kalanından bölgelerinden daha iyi yaşıyor. En fazla sayıda yoksul nüfusu kırsal alanlarda Karaganda, Türkistan ve Zhambyl bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Kırgızistan’da

¹⁵³ Larisa Khrapal, Sergey Doronin, Alsu Kamaleeva, Svetlana Gruzkova, “Nauchnometodicheskoe obespechenie realizatsii idei protivodeistviya terrorizmu i ekstremizmu v molodezhnoi srede: Sovremennyye sistemy bezopasnosti”, **XI spetsializirovannyy forum**, (27–28 Mayıs 2015/Krasnoyarsk), Sibirskii Yuridicheskii Institut Federalnaya sluzhba Rossiiskoi Federatsii po kontrolyu za oborotom narkotikov, 2015, ss. 54–67.

¹⁵⁴ Nikolay Shuvalov, “Bezrobotitsya v Uzbekistane”, (Çevrimici)

<https://visasam.ru/emigration/pereezdsng/bezrobotica-v-uzbekistane.html#> Erişim tarihi:15.03.2023

¹⁵⁵ World Bank report, “Kazakhstan’s Economy to Recover Modestly in 2021, But COVID-19-induced Poverty on the Rise”, 2021, (Çevrimici) <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/01/29/kazakhstan-economic-update-december-2020> Erişim tarihi:15.03.2023

2019'da %20 olan yoksulluk oranı 2021'de %33,3'e yükselmiştir.¹⁵⁶ Ülke vatandaşlarının yaklaşık %10'u yoksulluk riski altında yaşıyor. 2021'de aşırı yoksulluk düzeyi, özellikle kırsal alanlarda %6'di.

Yoksul nüfusunun sayısının artmasının ana nedenleri koronavirüs salgını COVID-19; Rusya Federasyonu'na yönelik yaptırımlar ve göçmenlerin yurt dışından yaptıkları para transferlerinin azalması. Özbekistan'daki yoksulluğun özgüllüğü, şehir sakinlerinin kırsal nüfustan daha fazla maruz kalmaları ve gelecekte kırsal bölgeye kitlesel göçlere yol açabilir. Bazı kentsel ilçelerde, ikiden biri yoksullukla karşı karşıyadır. %11,5 gibi nispeten düşük bir yoksulluk oranına rağmen, Özbekistan'da yaşam standartları düşük kalmaya devam etmektedir.¹⁵⁷ Türkmenistan'daki yoksulluk seviyesinin hesaplanması uluslararası kuruluşlar için büyük zorluklar yaratmaktadır. BM'nin verilerine göre, 1998'de nüfusun %51'inden fazlası yoksulluk sınırının altında yaşıyorsa, 2018-2021 yılları için resmi makamlar %0,4-0,5 oranında veri sağlamaktadır. Buna göre, uluslararası uzmanlar Türkmenistan yetkililerinin resmi verilerine güvenmek zorunda kalmaktadır, çünkü bağımsız incelemelere tabi olmak mümkün değildir. Ancak Türkmenistan'daki belirli yoksulluk sınırlarına dikkat çekilebilir: ülke uzun süreli bir sosyo-ekonomik kriz yaşıyor ve ülke zorlu bir otoriter rejim tarafından yönetilmektedir. Ayrıca Türkmenistan'da gıda krizi ve özel işletmeler üzerinde baskı var. 2021 koronavirüs pandemisi Tacikistan'da tüketici fiyatlarında %9,2'lik bir artışa yol açmıştır. Buna ek olarak, göç yasalarının sıkılaşması ve Rusya Federasyonuna karşı uygulanan yaptırımlar nedeniyle göçmenlerin para transferlerinde %50'den %29'a kadar bir azalması gözlemlenmiştir. Bağımsız kaynaklara göre Tacikistan'daki yoksulluk oranı %25,9'a kadar çıkıyor.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Tatyana Kudryavtseva, "Almost a third of Kyrgyzstan's population are poor at year-end 2020", Bishkek 2021, (Çevrimici) https://24.kg/english/186612_Almost_a_third_of_Kyrgyzstans_population_are_poor_at_year-end-2020/ Erişim tarihi:15.03.2023

¹⁵⁷ Asian Development Bank, "Poverty Data: Uzbekistan", (Çevrimici) <https://www.adb.org/countries/uzbekistan/poverty> Erişim tarihi:15.03.2023

¹⁵⁸ World Bank report, "Bednost v Tadjikistane – 2021", 15.10.2021, Çevrimici <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/infographic/2021/10/15/poverty-in-tajikistan-2021>, Erişim tarihi:19.05.2023

3.3.4 İdeolojik Faktör

Bu bölümde, dini bir ideolojik faktörün eksikliğinin Orta Asya’da terörizmin gelişimine nasıl katkıda bulunduğu incelenmektedir. İdeolojik faktör, devletin sosyo-ekonomik bileşeninin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Mesele şu ki, bu faktör, insanların bilinci ve davranışları üzerindeki motivasyonel değerlerin etkisinin mekanizmalarını geliştirmektedir.

Teröristler, belirli engelleri veya tehditleri ortadan kaldırmayı başardıkları takdirde daha iyi bir toplum yaratılabileceği fikrine takıntılı gerçek inananlardır. Örneğin, Marksist-Leninist’lerin tehdidi üst sınıflar ve burjuvaziydi; faşistler için Yahudi ulusu veya yabancı göçmenler; dini aşırılık yanlıları için tehdit sadece yabancılar değil, onların temsil ettikleri değerler yerli kültürlerle tehdit ediyor. El-Kaide ideolojisi, Orta Doğudaki “geleneksel” İslami normları ve yaşam tarzlarını zayıflatan Amerikan ve Batı etkilerine karşı yöneliktir. Başka bir terör saldırısı gerçekleştirerek, Batı’ya karşı şiddetli bir cihadı meşrulaştırıyorlar.

Uluslararası terörizmin iğrenç görüntüsü artık pek çok kişi için kutsal olan dini kavramlarla örtülmektedir. Orta Asya’da, “saf” İslam için mücadele kisvesi altında, dinlerinin gerçek değerlerini temsil etmeyen gençler terörist saflarına katılmaktadır. Tacik uzman Nabiulloh Sunnati’ye göre, din eğitimi seviyesinin düşük olmasının nedeni ideoloji eksikliğidir.¹⁵⁹ Sovyet rejimini, gençlerle ve vatandaşların evrensel bilinciyle tek bir ideolojik çalışmanın yapıldığı zamanlarda karşılaştırsak, devlet bugün bu görevle baş edemiyor. Uzman Jura Yusufi, yukarıdakileri tamamlayarak, Sovyet döneminde ana ideoloji ateizmdi, ancak Orta Asya ülkelerinde bağımsızlığın kazanılmasıyla ideolojik bir boşluk ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰ Bu, bölge devletlerinin bugüne kadar devam eden en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

¹⁵⁹ Afzal Bosoliev, “Nizkii uroven religioznoi gramotnosti i plokhie uslovi zhizni stanoviyatsya prichinoi prisoedineniya grazhdan k radikalnym gruppam”, **Central Asian Bureau for Analytical Reporting Dergisi**, Duşanbe, 2018 (Çevrimici) <https://cabar.asia/ru/eksperty-nizkij-uroven-religioznoj-gramotnosti-i-plokhie-uslovi-zhizni-stanovyatsya-prichinoj-prisoedineniya-grazhdan-k-radikalnym-gruppam> 25.05.2023

¹⁶⁰ Sofiya Lopatina, Veronika Kostenko, Eduard Ponarin, “Nacionalnaya Gordost i Cennosti Individualnogo Vyborna v Desyati Postsovetstkih Stranah”, **Vysshaya shkola Ekonomiki**, Cilt:22, Sayı:4, Sankt-Peterburg, 2019, s.144

Bölgedeki ülkelerde komünist ideolojinin çöküşü, ideolojinin rolünü ve yerini ve siyasi süreçlere katılım derecesini yeniden düşünmeye yol açmıştır. Kazakistan'ın liderliği, bağımsızlığın ilk aşamalarında bilim çevreleriyle birlikte, manevi bir krizi önlemeye hizmet edecek ve toplumun bilinçli bir şekilde yeniden örgütlenmesi için önemli bir mekanizma haline gelecek ulusal bir fikrin temel ilkelerini formüle etmeye çalışmıştır.¹⁶¹ Kazakistan'da devlet düzeyindeki kaynakların kullanılmasına rağmen, 21 yüzyılın başına kadar konsolide bir ideoloji oluşturma sorunu çözülememiştir. Ulusal ideolojinin oluşum sorunu, toplumun kabilelerin soyağacıları olan “cuz’e” bölünmesinin yanı sıra coğrafyanın güney ve kuzey Kazakistan'a açık bir şekilde farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Tacikistan'da, Sovyet döneminde geliştirilen ve gençler arasında ideoloji oluşumunu etkileyen araçlar artık işe yaramamakta ve bağımsızlıktan bu yana geçerliliğini yitirmiştir. Mevcut yerel gelenekler, gençlerin dünya görüşü üzerinde giderek daha az etkiye sahip olmaya başlamıştır. Gerçek şu ki, bu sürece dışarıdan gelen ideolojik bir saldırı eşlik etmiştir. Yurtdışından din eğitimi alan gençler “doğru” İslam'ı yaymaya başlamıştır. Mevcut değerler büyük ölçüde silinip gittiğinde ve yenileri henüz oluşmadığında, radikal örgütlerin tarafından gençleri saflarına katarak aktif bir şekilde doldurulmaya başlayan ideolojik bir boşluk ortaya çıkmıştır.¹⁶² Bu süreçler, kanatlarının altında aktif Hizb-ut-Tahrir hücrelerinin bulunması ve daha sonra Selefilik kavramının bir gençlik alt kültürü olarak popülerleşmesi ile desteklenmiştir. Kırgızistan'ın liderliği ideolojik bir yön geliştirme konusunda bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Aşiret ve bölgesel bölünmeler her geçen yıl toplumdaki farklılaşmayı derinleştirmektedir. Kırgızistan, dini özgürlük ilkelerinin uygulanmasında bölgedeki diğer ülkelere kıyasla daha liberal ve demokratiktir; bu da farklı dini hareket ve uygulamaların sayısındaki liderliğini oluşturmaktadır.

Türkmenistan'da ise durum farklıdır. Türkmenistan'da Sovyet iktidarının ortaya çıkmasından önce, Türkmen kabileleri orada maddi ve manevi kültürlerini şekillendiren eski gelenekleriyle yaşamışlardır. Ancak, Sovyet iktidarının

¹⁶¹ “**Paragraf**” Bilgi sistemi, (Ed.: Anatoly Smirnov), “*İdeoloji: amaç, temel ve paradigma*”, 2016, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30077220&pos=23;-8#pos=23;-8

¹⁶² Sherali Rizoan, “*Plyusy i minusy tadjhikskoi strategii protiv terrorizma*”, Central Asian Bureau for Analytical Reporting Dergisi, 2019, (Çevrimici) <https://cabar.asia/ru/plyusy-i-minusy-tadjhikskoj-strategii-protiv-ekstremizma-i-terrorizma> Erişim tarihi:25.05.2023

kurulmasından sonra tüm bunlar ortadan kaldırılmış ve sonucunda Müslüman dini toplumdaki temel manevi işlevlerini kaybetmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı S.Niyazov, iktidarın laik karakterini koruyabilecek bir Türk devlet sistemi modelini benimsemek istemiştir. Paradoks şu ki, Türk demokrasi modelinin yerine ülkede diktatörlük rejimi kurulmuştur. Ayrıca Niyazov, İslam'ı bir el aracı olarak kullanmaya çalışmış ve kendi ideolojik doktrinini geliştirmiştir. Bu doktrine göre, Cumhurbaşkanı'nın imajı kutsal ve dini bir anlam kazanmıştır. Böyle bir siyasete karşı çıkan imamlar aşırıcılıkla suçlanmıştır ve daha sonra Cumhurbaşkanı tarafından ilahiyatçılar arasında temizlik yapılmıştır. Böylece bu durum, dini açıdan daha az eğitilmiş, ancak siyasi olarak daha sadık insanların imam ve müftü olmasına yol açmıştır. Özbekistan'da, Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un belirttiği gibi: "İdeoloji her toplum için gereklidir. İdeoloji olmadan kişi, toplum, devlet yolunu kaybeder. Bir yerde ideolojik bir boşluk ortaya çıkarsa, o zaman doğal olarak orada başka bir ideoloji hüküm sürecektir".¹⁶³ Bu politikayı Özbekistan'ın şu anki Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev de takip ediyor: "Ulusal kimliğe ve manevi değerlere yönelik tehditler, terörizm, aşırılıkçılık, ulusötesi ve siber suçlar, insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi tehditler artmaktadır. Bazı bölgelerde yapay olarak yaratılan istikrarsızlık ve protesto ruh halleri gözlenmektedir."¹⁶⁴ Ancak 1990'lara geri dönecek olursak radikalizm, İslami devlet inşasının sosyo-politik bir portresini sunan genç Özbekistan'da laik hükümetlere karşı ortaya çıkmıştır. Yetkililerin tutarlı tepkisi, dini siyasi partilerin kurulmasının yasaklanması ve İslam'ı siyasetten ayırmaya yönelik kesin bir karar olmuştur.

¹⁶³ İslam Kerimov, "*İdeologiya-eto obedinyayushchii flag natsii, obshchestva, gosudarstva*", Cilt: VII, Taşkent, 1999, s.4

¹⁶⁴ Özbekistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı'nın resmi internet sitesi, "*Şavkat Mirziyoyev yeni Özbekistanın ideolojisi hakkında konuşması*", 2021, (Çevrimici) <https://e-cis.info/news/566/90406> Erişim tarihi:25.05.2023

4. ORTA ASYA ÜLKELERİNİN TERÖRE KARŞI GÜVENLİK POLİTİKALARI

4.1 Orta Asya Ülkelerinin Terörizmle Mücadele Yöntem ve Yetkinlikleri

Devletin terörle mücadele stratejisi, terör eylemlerini tespit etmeyi ve bastırmayı, bu tür eylemlerden suçlu olanları cezalandırmayı, devletin terörle mücadele faaliyetlerinde yer alan kişilerin haklarını korumayı ve her şeyden önce terörizmin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkıda bulunan faktörleri belirlemek ve ortadan kaldırmak da dahil olmak üzere terörizmi önlemeyi amaçlayan bir dizi önlem olarak anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, terörizm: Belirli bir suç eylemi; sosyo-politik bir fenomen, psikolojik olarak kendi sosyal, ekonomik, politik ve diğer faktörlerden oluşan bir kompleks; silahlı mücadelenin stratejisi ve taktikleri gibi çok yönlü bir olgudur.¹⁶⁵ Bu kadar geniş bir bağlamda, en azından öngörülebilir gelecekte ve çıkar çatışmasının temelini oluşturan insanlar arasında çelişkiler varken, terörizmi tamamen yenmenin imkansız olduğu görülmektedir. Birincil görev, terörizm üzerinde etkili bir kontrol sağlamaktır. Dolayısıyla terörle mücadele faaliyetlerinin çok sayıda hedefi ortaya çıkmıştı. Herhangi bir kontrolün görevi, fenomenin kalıplarını bilmek ve tezahürlerini yerleştirmek ve en aza indirmek için kullanabilmektir. Birçok ülkenin örneği, terörist şiddeti kontrol etmenin temel amacı - terörizmin toplumsal temelini ortadan kaldırılması, kitlesel kendi kendini çoğaltması için örgütsel, maddi ve diğer olanakların engellenmesi, nesnelerin teröristlerin saldırılarından etkin bir şekilde korunmasını sağlamak olduğunu göstermektedir.

Teröristlerin eylemleri, devletin sivil düzeni sürdürme kabiliyetlerini sınamak için hem iktidara hem de halkı etkilemeye yönelik doğrudan meydan okuyor. Zamansız veya başarısız tepki eylemleri sadece teröristler tarafından değil, aynı zamanda

¹⁶⁵ Evgenii Lyakhov-Alexandr Popov, "Terrorizm: natsionalnyi, regionalnyi i mezhdunarodnyi kontrol", Rostovskii yuridicheskii institut MVD Rossii, Rostov n/D, 199, ss. 13-14

iktidarın siyasi muhalifleri ve genel olarak nüfus tarafından da devlet liderliğinin verimsizlik ve etkisizliği olarak algılanabilir.

P. Wilkinson, “Terörizm ve Liberal Devletler” adlı çalışmasında, terörle mücadele stratejisinin geliştirilmesi sürecinde özel dikkat gösterilmesi gereken dört en sorunlu alana dikkat çekmiştir: 1) Basın özgürlüğü - özgür ifade ve bilgi alışverişi imkanı; 2) Liberal bir devlet’teki herhangi bir azınlık grubu, devrimci bir hareketin toplanması ve desteklenmesi için temel oluşturabilir; 3) Temel sivil haklara saygı gösterilmeli ve hükümetin tüm eylemleri açık bir yasal ve anayasal çerçeveye uygun olmalıdır; 4) Hukuk devleti, kendi iç bağımsızlığına herhangi bir müdahaleyi önlemelidir. İşte bu potansiyel olarak hassas alanlar terörizmin varlığına katkıda bulunmaktadır.¹⁶⁶

En genelleştirilmiş biçimde, terörizmin kontrolüne yönelik yaklaşımlar, işlevsel bir temelde, önleyici (terör eylemlerinin önlenmesi), düzenleyici (sorunların siyasi yöntemlerle ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi) ve suçu caydırmayı, suçları bastırmayı ve suçluları cezalandırmayı amaçlayan baskıcı olarak ayırt edilebilir. Benzer bir görüş, “hükümetlerin dikkatleri terörist faaliyetlerin nedenlerine yönlendirebileceğine ve hükümet yargı yetkisi içinde veya bileşenlerine karşı bu tür şiddete yol açan koşulları hafifletebileceğine” işaret eden William Waugh tarafından da savunulmaktadır.¹⁶⁷

O.M. Khlobustov ve S.G. Fedorov, terörle mücadele için daha ayrıntılı bir dizi önlem, uygun terörle mücadele stratejisinin şunları içermesi gerektiğine inanmaktadır: 1) karşı eylem - ideolojik, bilgisel, örgütsel; 2) terörist protesto yöntemlerinin kabul edilemezliği hakkında toplumda istikrarlı bir görüş oluşturulması, aynı zamanda teröristlere herhangi bir taviz verilmesinin veya onlarla yapılan anlaşmaların mutlak imkansızlığı; 3) terörist niyetleri olan kişilerin silah ve diğer araçları satın almasını önlenmesi; 4) terör eylemlerinin önlenmesi.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Paul Wilkinson, **Terrorism and the Liberal State**, NYU Press Publisher, New York, 1986, ss.104-105

¹⁶⁷ William L. Waugh Jr, **International terrorism: How nations respond to terrorists**, NC: Documentary Publications, North Carolina, 1982, s.166

¹⁶⁸ Oleg Khlobustov- Sergey Fedorov, **Terrorizm: realnost segodnyashnego sostoyaniya**, (Ed.: E.I. Stepanova), URSS Yayınevi, Moskva, 2000, s.94

Kuşkusuz, siyasi, ekonomik ve eğitimsel önlemler son derece çeşitlidir ve zamanında uygulanırsa önemli bir etkiye sahiptir, bu nedenle bunların kullanımına ilişkin olasılıklar ve beklentiler dikkatle incelenmeli ve terörizmin genellikle jeopolitik boşlukların ortaya çıktığı, gücün zayıfladığı yerlerde kendisi için zemin bulduğu temel ilkesine dayanarak, devletin terörle mücadele politikasının ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

Devletlerin terörü önlemeyi amaçlayan yöntemlerinden biri de hukukun gücüdür. Orta Asya devletleri, terörist faaliyetleri önlemeyi ve bastırmayı amaçlayan bir dizi yasa kabul ettiler. Kırgızistan, 4 Temmuz 2022 tarihli No.55 sayılı güncellenmiş bir “Terörle mücadele”¹⁶⁹ Yasası’nı kabul etmiştir. Bu Kanun, terörle mücadelenin temel ilkelerini, terörizmin önlenmesi ve terörle mücadelenin yasal ve örgütsel temellerini, terörizmin tezahürlerinin sonuçlarını en aza indirmek ve/veya ortadan kaldırmak ve terörle mücadele alanında uluslararası işbirliği için yasal çerçeveyi belirlemektedir. Terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadeleyi amaçlayan benzer bir yasal çerçeve diğer Orta Asya ülkelerinde kabul edilmiştir: Kazakistan’da 13 Temmuz 1999 tarihli “Terörle mücadele” No.416.¹⁷⁰ Özbekistan’da, 15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı “Terörle mücadele”¹⁷¹ yasası kabul edilmiştir. Tacikistan Cumhuriyeti 23 aralık 2021 tarihli No.1808 sayılı “Terörle mücadele”¹⁷² kanunu. Türkmenistan’da “Terörle mücadele” kanunu 8 Aralık 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4.1.1 Orta Asya Ülkelerinde Terörle Mücadele Eden Devlet Kurumları

Kırgızistan Cumhuriyeti’nde “Terörle Mücadele” Yasası’nı, terörle mücadelede ve antiterör stratejisinin geliştirilmesinde ilk özne, devletin ulusal güvenliğinin sağlanmasında devlet politikasını belirleyen cumhurbaşkanıdır. Terörle mücadelede çağrılan devlet organları: Antiterör Merkezi ve terörle mücadele için bölümlerarası koordinasyon Komisyonudur. Bu organların hükümleri ülke Başkanı tarafından

¹⁶⁹ “04.07.2022 tarihli ve 55 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112387?cl=ru-ru> Erişim tarihi:25.05.2023

¹⁷⁰ “13 Temmuz 1999 tarihli ve 416 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, “Yurist” bilgi sistemi, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=5;-106#pos=5;-106 Erişim tarihi:25.05.2023

¹⁷¹ “15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) <https://lex.uz/ru/> Erişim tarihi:25.05.2023

¹⁷² “23 Aralık 2021 tarihli ve 1808 sayılı Terörle Mücadele Hakkında Kanunu”, Tacikistan Cumhuriyeti Ulusal Mevzuat Merkezi, Erişim tarihi:25.05.2023

onaylanmıştır. Başkan, terörle mücadele operasyonunun yönetimi için operasyon karargahının faaliyetlerinin prosedürünü belirler. Aşağıdaki konular listesi, ülkenin Bakanlar Kurulu’nu ve yerel özyönetim organlarını içermektedir. Ulusal güvenlik alanındaki yetkili organı (Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi), devlet organlarıyla birlikte, terörle mücadele ve tezahürlerinin sonuçlarını ortadan kaldırmak için görevler geliştirmede örgütü yürütmektedir. Devlet organlarının ve yerel özyönetim organlarının terörle mücadele alanındaki faaliyetlerinin koordinasyonu, UGDK’nın Antiterör Merkezi tarafından yürütülmektedir.¹⁷³

Bu merkezin faaliyetleri, Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin 15 Şubat 2013 tarih ve No.71 sayılı kararnamesi ile düzenlenmiştir.¹⁷⁴ Antiterör Merkezi’nin faaliyetleri üzerindeki genel yönetim ve kontrol, Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi Başkanı tarafından yürütülmektedir. Merkez her geçen yıl vatandaşlarla ilgili bilgilere daha fazla erişim sağlamaktadır. Örneğin, 2020 yılında Antiterör Merkezi, Kırgızistan Cumhuriyeti’nin terörle mücadele alanındaki uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla Kırgızistan’daki uluslararası uçuşların tüm yolcuları hakkındaki verilere erişmiştir. Bu, merkezin artık yolcuları takip edebileceğini ve tehdidi zamanında tespit edebileceğini gösteriyor.

Kırgızistan’ın güneyinde 2014 kışında güvenlik güçleri ülkede bir dizi terör saldırısı planlayan bir terörist yeraltı örgütünün faaliyetlerini ortaya çıkarmış ve bastırmıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti UGDK’nın basın servisine göre, bu grupta 20 ve 32 yaşları arasındaki tüm yerliler ve Oş bölgesi sakinleri olmak üzere 6 kişi vardı. Bu kişilerin uluslararası terör örgütlerinde askeri eğitim aldıkları ve Suriye’deki savaş operasyonlarına katıldıkları öğrenilmiştir. Militanlar, Bişkek ve Oş şehirlerindeki terörist saldırılar için ateşli silah alımı konusunda yoğun bir şekilde uğraşmışlardır. Kırgızistan Cumhuriyeti devlet güvenlik organlarının resmi verilerine göre, 2015 yılı Mayıs ayında aşırılık yanlısı provokasyonlar düzenlemek için Suriye’den dönen 33 kişiyi gözaltına almıştı. Kazakistan topraklarında kurulan ve yönetilen uluslararası

¹⁷³ “04.07.2022 tarihli ve 55 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, Kırgızistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112387?cl=ru-ru> Erişim tarihi:25.05.2023

¹⁷⁴ “15 Şubat 2013 tarihli ve 71 sayılı Kırgız Cumhuriyeti Terörle Mücadele Merkezi ve terörle mücadele faaliyetlerinin koordinasyonu hakkında kanunu”, **Kırgızistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı**, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94248> 25.05.2023

terör örgütünün “Takfirîler” militanları 16 Temmuz 2015 tarihinde gözaltına alınmış ve tutuklanmışlardır.

Kazakistan’da, No.416 sayılı “Terörle Mücadele” Yasası 13 Temmuz 1999 tarihinde kabul edilmiştir. Terör tehdidine karşı güvenliğin sağlanması konusunda önce devlet, cumhurbaşkan, hükümet, devlet kurumları ve yerel özyönetim organları hiyerarşisinin olduğu kaydedilmiştir. Terörle mücadele alanındaki devlet kurumlarının faaliyetlerini koordine etmek için yetkili devlet organı Kazakistan Cumhuriyeti’nin Ulusal Güvenlik Komitesidir.¹⁷⁵ Ulusal Güvenlik Komitesi altında, devlet organlarıyla birlikte terörle mücadele alanındaki faaliyetleri koordine eden Antiterör Merkezi bulunmaktadır. Terör ile mücadele eden devlet kurumlarının etkin bir şekilde etkileşimini sağlamak için yetkili temsilcileri Kazakistan Cumhuriyeti Antiterör Merkezi’nin çalışma organına görevlendirilir veya gönderilir. Bu hiyerarşinin Kırgız Cumhuriyeti’nin yapısına benzediğine dikkat edilmelidir. Devlet yönetiminin her düzeyinde, Antiterör Merkezi ile yakın işbirliği içinde çalışan kendi terörle mücadele komisyonları oluşturulmaktadır.

Kazakistan Antiterör Merkezi, sosyal ağları gözetlerken, yasaklanmış literatürün kitlesel dağıtımını ortaya çıkardı. Böylece, “Vkontakte” sosyal ağındaki sayfasında kullanıcıları yasaklanmış aşırılık yanlısı talimatlara yönlendiren yasaklı vaizlerin dini içeriğinin video-ses ve metin materyallerini kamuya açık olarak saklayan 58 yaşındaki bir kadın gözaltına alınmıştır. 2020 yılında kolluk kuvvetleri çalışanlar tarafından, 59 yaşındaki bir Rudnyi sakininin evinde yasaklanan aşırılık yanlısı literatürü muhafaza edildiği gerçeğini ortaya çıkardılar. Kişinin elinde bulunan kitapların Kazakistan’da ithalat ve dağıtım için yasaktır. Görünüşe göre, yasaklı literatüre sahip olmanın yanı sıra, kişi Messenger WhatsApp üzerinden de aşırılık yanlısı materyaller dağıtıyormuş. Kazakistan Din İşleri Bölge Departmanı, yıkıcı dini örgütlerin destekçilerinin, çeşitli yasaklı materyalleri dağıtmak için çeşitli habercileri daha sık kullanmaya başladığını belirtti.¹⁷⁶ Vakalardan bir diğeri Kuzey Kazakistan bölgesinde 36 yaşındaki bir kişi sosyal ağlarda silahlı cihat çağrısında bulunmuştur. Mahkeme, adamın bir yıl boyunca

¹⁷⁵ “13 Temmuz 1999 tarihli ve 416 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, “Yurist” bilgi sistemi, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=5;-106#pos=5;-106 25.05.2023

¹⁷⁶ **Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi**, Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi <https://www.gov.kz> Erişim tarihi: 15.03.2023

internetten çeşitli dini video bilgilerini indirdiğini ve sakladığını ve daha sonra kişisel hesabında yayınlandığını tespit etti. Materyaller, dini anlaşmazlığı kışkırtma, terörizm ve aşırılıkçılık propagandası, silahlı çatışmaya katılmaya teşvik etme, katılmak için silahlı cihada gitme de dahil olmak üzere işaretler gösterdiler.¹⁷⁷ Kuşkusuz, Antiterör Merkezin çalışmalarının etkinliği açıktır, ancak yukarıdaki vakaları göz önünde bulundurursak, terörle mücadele merkezinin yetkilerinin yetersizliğinden bahsedebiliriz. Elbette Merkez, devlet topraklarında yasaklanmış bir kaynağın kullanımını tanımak için ileri teknoloji ile donatılmamıştır, bu nedenle bir adamın daha fazla dağıtım ile bir yıl boyunca yasaklanmış video bilgilerini nasıl kullandığı ve indirdiğinin açık örnektir.

“Terörle Mücadele” Yasasında terörle mücadele ile uğraşan devlet organlarının yeterliliğine ilişkin 7. maddeye göre, Kazakistan ulusal güvenlik servisleri “terör suçlarını tanımlamalı, önlemeli, bastırmalı ve soruşturmalı”, “...terörist tehditlerin analizini ve tahminini tanıtmak” zorundadır.¹⁷⁸ Bununla birlikte, pratikte, yasanın kendisinin gerçekte düşük verimliliğini ve çalışmasını not etmek mümkündür.

Özbekistan’da terörle mücadeleden sorumlu devlet organları şunlardır: Özbekistan Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Servisi; Özbekistan Cumhuriyetinin İçişleri Bakanlığı; Özbekistan Cumhuriyetinin Devlet Gümrük Komitesi; Özbekistan Cumhuriyetinin Savunma Bakanlığı; Özbekistan Cumhuriyetinin Acil Durumlar Bakanlığı. (30.04.2004 tarihli No.621-II sayılı Özbekistan Cumhuriyetinin kanunu’nun bir kısmı).¹⁷⁹

Özbekistan Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Servisi, terörle mücadelede yer alan devlet organlarının faaliyetlerini koordine eder ve terörist faaliyetlerin önlenmesi, tespit edilmesi ve bastırılması ve sonuçlarının en aza indirilmesinde işbirliğini sağlar.

Devlet Gümrük Komitesi, uyuşturucu maddeler, psikotropik ve patlayıcı maddeler, patlayıcı cihazlar, silahlar ve mühimmat, nükleer, biyolojik, kimyasal veya diğer kitle

¹⁷⁷ **Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi**, Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi <https://www.gov.kz> Erişim tarihi: 15.03.2023

¹⁷⁸ “13 Temmuz 1999 tarihli ve 416 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, “Yurist” bilgi sistemi, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=5;-106#pos=5;-106 Erişim tarihi: 25.05.2023

¹⁷⁹ “15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, **Özbekistan ulusal yasama veri tabanı**, (Çevrimici) <https://www.cisatc.org/1289/135/155/287/7924> Erişim tarihi: 25.05.2023

imha silahları, Özbekistan Devlet sınırındaki kontrol noktalarında terör eylemlerinde kullanılabilecek malzeme ve teçhizatı yasadışı olarak taşıma girişimlerini önlemek, tespit etmek ve bastırmak için önlemler alır.¹⁸⁰

Özbekistan Ulusal Güvenlik Servisi 2018 yılında Özbekistan İslami Hareketi'ne katılan ve Afganistan'da hükümet güçlerine karşı savaştan bir vatandaşı gözaltına almıştır. Yine 2022'nin başlarında, kolluk kuvvetleri ve UGS'nin ortak operasyonu sırasında, "Khatıba Al-Tawhıd Wal-Jihad" terör örgütüne katılma şüphesiyle 30 kişi gözaltına alınmıştır.¹⁸¹ Ön soruşturma faaliyetleri sırasında, Suriye'de savaştan militanların saflarına katılma planladıkları tespit edilmiştir.

Devlet kontrolü, insan faaliyetinin hemen hemen tüm alanlarında alınmıştır. Yasama çerçevesine ek olarak, ülkede Özbekistan Bakanlar Kurulu altında din işleri komitesi kurulmuştur.¹⁸² Bu komite, yayınlanan dini literatürü, ülkenin dinle ilgili mevzuatının uygulanmasını ve yabancı kuruluşlar ile Özbekistan'daki dini kuruluşlar arasındaki ilişkileri denetlemektedir. Din alanında vatandaşların aydınlanmasını ve eğitimini artırmak için Özbekistan, İslam dini ve genel olarak dini kültür alanında nitelikli eğitim vermeyi amaçlamaktadır.

Türkmenistan'da terörle mücadelenin örgütsel temelleri, terörle mücadele alanında devlet politikasının ana yönlerini belirleyen ve devlet organlarının faaliyetlerini koordine eden cumhurbaşkanı tarafından yönetilmektedir. Liste şöyle devam ediyor: Bakanlar Kurulu, devlet organları (Türkmenistan Ulusal Güvenlik Bakanlığı; Türkmenistan İçişleri Bakanlığı; Türkmenistan Cumhurbaşkanı Güvenlik Servisi; Türkmenistan Savunma Bakanlığı; Türkmenistan Devlet Göç Servisi; Türkmenistan Devlet Sınır Servisi; Türkmenistan Ekonomik Suçlarla Mücadele için Türkmenistan Devlet Hizmeti; suç gelirlerinin yasallaştırılması ve terörizmin finansmanı ile mücadele için yetkili devlet organı).

¹⁸⁰ "15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı Terörle Mücadele Kanunu", BDT Üye Ülkeleri Terörle Mücadele Merkezi, (Çevrimici) <https://www.cisatc.org/1289/135/155/287/7924> Erişim tarihi: 25.05.2023

¹⁸¹ Shuhrat Latipov, "Zaderzhany 30 chelovek, podozrevaemykh v uchastii v terroristicheskoi organizatsii", 27.01.2022 (Çevrimici) <https://www.gazeta.uz/ru/2022/01/27/detention/> Erişim tarihi: 26.05.2023

¹⁸² Özbekistan Cumhuriyetinin Din İşleri Komitesi, Özbekistan Cumhuriyetinin Din İşleri Komitesi <https://data.gov.uz/ru/sphere/authority/671> Erişim tarihi: 26.05.2023

Devlet organlarının her birinin kendi işlevleri ve yetkileri vardır. Ulusal Güvenlik Bakanlığı, operasyonel arama tedbirleri almak, uluslararası terör örgütlerinin faaliyetleri hakkında bilgi toplamak ve analiz etmekle meşguldür. Türkmenistan İçişleri Bakanlığı, terör amacıyla işlenen suçların önlenmesi, tespit edilmesi ve bastırılması yoluyla terörle mücadeleyi yürütmektedir. Savunma Bakanlığı, Türkmenistan Silahlı Kuvvetleri'nin tesislerinin, silah, mühimmat, askeri teçhizat, kendi yetkisi altındaki patlayıcıların terörist saldırılarına karşı güvenlik ve koruma sağlar, nüfusun ve bölgelerin acil durumlardan sivil korunmasına yönelik önlemler uygular. Devlet Göç Servisi, yabancı vatandaşların ülkede kalmasını izler, böylece dışarıdan gelen tehditleri önler ve tanımlar. Devlet Sınır ve Gümrük Servisi, Türkmenistan devlet sınırının teröristler tarafından yasadışı geçişini ve ayrıca mühimmat ve uyuşturucu maddelerin devlet sınırı boyunca yasadışı dolaşımını önleyerek ve tespit ederek terörizmle mücadele eder. Türkmenistan'ın Ekonomik Suçlarla Mücadele eden Devlet Hizmeti, yasaların yasakladığı yollarla elde edilen fonların yasallaştırılmasını engelliyor ve terörizmin finansmanına karşı mücadelede yer alıyor.¹⁸³ Türkmenistan'ın yasal çerçevesindeki Antiterör Merkezi hakkında bir madde bulunmadığına dikkat edilmelidir.

Türkmenistan, 1992'den beri dış politikası pozitif tarafsızlık ilkelerine dayanan kapalı bir ülkedir. Bu bağlamda, Türkmenistan, Sovyet sonrası alanda herhangi bir askeri-politik bloğun parçası olmayan tek devlettir. Devlet, ülkenin tüm sistemini kontrol eder ve izler. Ülkedeki tüm dini faaliyetleri denetleyen “Gengesh”¹⁸⁴ organı 1994'de kurulmuştur. Komisyon, dini kuruluşlarla çalışmalar yürütmekte, dini konuları içeren belgelerin incelenmesi, ülkede yayınlanan ve yurt dışından gelen literatürün yayınlanmasını ve basımını izlemesi ile çalışmaktadır. Din alanında devlet, yorumda bozulma olmaması için din eğitimini izlemektedir. Dini faaliyetlerinde bulunabilmek için öncelikle yetkili devlet kurumları düzeyinde faaliyet gösterme lisansı alınmalıdır.

Tacikistan Cumhuriyeti Anayasası ve diğer düzenleyici yasal düzenlemeler tarafından belirlenen yetki dahilinde kendi terörle mücadele güvenliğini sağlayanlar da dahil olmak üzere terörle mücadelede doğrudan yer alan kuruluşlar şunlardır: Tacikistan

¹⁸³ “25 Kasım 2017 tarihli ve 653-V sayılı Terörle mücadele hakkında Kanun”, BDT mevzuatı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=102367 Erişim tarihi:26.05.2023

¹⁸⁴ Gengesh, devletin dini konulardaki uzman ve danışma organıydı

Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi; Tacikistan Cumhuriyetinin İçişleri Bakanlığı; Tacikistan Cumhuriyetinin Savunma Bakanlığı; Tacikistan Cumhuriyetinin Acil Durumlar Bakanlığı; Tacikistan Cumhuriyetinin Hükümeti Altında Devlet Sınırını Koruma Komitesi; Tacikistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanlığı Muhafızları.¹⁸⁵

1808 sayılı “Terörle Mücadele” Kanununun 8’inci maddesi uyarınca, Tacikistan Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi, Majlisi Oli ve Tacikistan Cumhurbaşkanı’nı terörle mücadelenin durumu hakkında bilgilendiren ve terörle mücadelede diğer kuruluşların faaliyetlerini koordine eden terörle mücadelede ana aktördür. Tacikistan Cumhuriyetinin İçişleri Bakanlığı, terör suçlarının önlenmesi ve bastırılması yoluyla terörle mücadeleyi gerçekleştirmektedir. Tacikistan Cumhuriyetinin Savunma Bakanlığı, Tacikistan hava sahasının güvenliğini sağlar ve gerektiğinde terörle mücadele operasyonlarının hazırlanmasında ve yürütülmesinde Devlet güvenlik kurumlarına yardımcı olur.¹⁸⁶

Tacikistan Baş Savcılığı bünyesinde operasyonel hizmetlerin ve soruşturma birimlerinin faaliyetlerini koordine etmek ve vatandaşların terör örgütler saflarına katılımıyla ilgili suçları belirlemek ve soruşturmak için bölümlerarası bir merkez kurulmuştur.¹⁸⁷

Devlet organlarının tek bir mekanizma olarak koordineli çalışması için, en önemli görevlerden biri toplumun güvenli bir şekilde gelişmesini ve varlığını, yani iç ve dış tehlikelerin önlenmesini, yerleştirilmesini ve dışlanmasını sağlamak olacağı etkili bir devlet politikası geliştirmek gerekir. Halk çeşitli tehlikelerle tehdit altında olabileceğinden, devlet organları sadece tehditlerin büyümesini öngörmekle kalmayıp, aynı zamanda uygun güvenlik önlemlerinin etkili bir şekilde çalışmasını belirlemekle de yükümlüdür.

¹⁸⁵ “23 Aralık 2021 tarihli ve 1808 sayılı Terörle mücadele hakkında Kanun”, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=137455 Erişim tarihi:26.05.2023

¹⁸⁶ “23 Aralık 2021 tarihli ve 1808 sayılı Terörle mücadele hakkında Kanun”, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=137455 Erişim tarihi:26.05.2023

¹⁸⁷ “1 Haziran 2021 tarihli ve 187 sayılı 2021-2025 yılları arasında Tacikistan Cumhuriyeti'nde Aşırıçılık ve Terörizmle Mücadele Stratejisi”, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=139590 Erişim tarihi: 26.05.2023

4.1.2 Orta Asya Ülkelerinin Terörizme Karşı Yasal Düzenlemeleri

Radikalizm ve terörizmle mücadelede Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal mevzuatı.¹⁸⁸

1. Ulusal Güvenlik Kavramı;
2. 2014 - 2020 yılları için Kırgız Cumhuriyeti'nin dini alanda devlet politikasının kavramları;
3. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin "Aşırılık Yanlısı Faaliyetler Hakkında" kanunu;
4. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin "Terörle Mücadele" kanunu;
5. "Ulusal Güvenlik" kanunu;
6. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin, "Terörist Faaliyetlerin Finansmanına Karşı Mücadele ve Ceza Gelirlerinin Yasallaştırılması (Aklanması)" kanunu;
7. 2017-2022 Aşırılıkçılık ve Terörizmle Mücadele Devlet Programı;
8. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Ceza kanunu;

Kırgızistan'ın ulusal güvenlik kavramı, bireyin, toplumun ve devletin yaşamın her alanında dış ve iç tehditlerden uzun süre güvenliğini sağlamak için resmi olarak kabul edilmiş bir ilkeler sistemidir.¹⁸⁹

Bu belgede karşı koymak için bir dizi önlem belirtilmiştir: Uluslararası terörizm ve dini aşırılıkçılık; bölgede su ve enerji sorunlarının ağırlaşması; sınırların ihlali ve ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik tehditler.

Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin 2017-2022 yılları için aşırılık ve terörizmle mücadele programı, aşırılık yanlısı ve terörist grupların işe alım potansiyelini sınırlayacak önlemleri özetlemektedir. Bu program çerçevesinde ortaöğretim kurumlarında "Din Kültürünün Tarihi" eğitim konusu tanıtılmıştır¹⁹⁰. Bu okul konusunun temelinde, her bireyin bir adam olarak oluşumu, iç manevi dünyasının ve kültürünün oluşumu için önemli olan sosyal değerler, kavramları ve fikirleri yer

¹⁸⁸ "21 Haziran 2017 tarihli ve 394 sayılı Kırgız Cumhuriyetinin 2017-2022 Aşırıcılık ve Terörizmle Mücadele Hükümet Programı", Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/100104> Erişim tarihi: 26.05.2023

¹⁸⁹ "18 Şubat 2009 tarihli ve 115 sayılı Kırgızistan Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Konsepti", Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4797> Erişim tarihi: 27.05.2023

¹⁹⁰ *Istoriya religioznoi kultury*, "Altyn Print" Yayınları, Bışkek, 2016

almaktadır. Ayrıca, bu okul konusunun dünya dininin çeşitliliğini, inancın ve dinin insan hayatındaki rolünden ayrıntılı olarak incelendiğini de belirtmek gerekir. Dinin anlamının ve gelecekte onu aşırı türlerden ayırmanın yollarının yetkin bir şekilde yorumlanmasının, dini bir bütün olarak doğru yorumlanmasına katkıda bulunacağına inanıyorum.

Artan teröristlere çevrimiçi katılımı önlemek için Kırgızistan, “2019-2023 için Ağ Güvenliği Stratejisi’ni” geliştirdi.

Uluslararası terörizmle mücadelede Tacikistan, devletin yasal çerçevesini güçlendirmektedir: “Tacikistan Cumhuriyeti’nin 2016-2020 aşırılığa ve terörizme karşı ulusal stratejisi”, Ulusal Stratejinin Uygulanması için eylem planı, “Terörle Mücadele” kanunu, “Aşırılıkçılıkla Mücadele” kanunu, Tacikistan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanının Kararnamesi “Suçla elde edilen gelirin yasallaştırılmasına (aklanması), terörizmin finansmanına ve kitle imha silahlarının 2018-2025 yılları için dağıtımının finansmanına karşı ulusal Kavram hakkında”, “Tacikistan Cumhuriyeti’nin din alanında devlet politikasının konsepti”, “2018-2022 için vatanseverliğin eğitimi ve Tacikistan gençliğinin ulusal zihniyetinin güçlendirilmesi için devlet programı”.¹⁹¹ Tacikistan’da terörle mücadeleyi düzenleyen yasal çerçeve 35 devlet belgesinden oluşmaktadır.

Ulusal stratejinin tarihinin sona ermesiyle bağlantılı olarak, 2021 yılında, 2021-2025 yılları için terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadele stratejisi ve stratejinin uygulanmasına yönelik bir eylem planı geliştirilmiştir. Plan’da, terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadele için devlet politikasının ana yönleri, amaçları ve hedefleri belirtilmiştir. Bu strateji, BM Küresel Terörle Mücadele Stratejisi ve BM Güvenlik Konseyi Kararlarının uygulanması bağlamında uygulanmaktadır.¹⁹²

¹⁹¹ “1 Mart 2018 tarihli ve 79 sayılı 2018-2022 arasında Vatanseverliğin Teşvik Edilmesi ve Tacikistan Ulusal Gençlik Zihniyetinin Güçlendirilmesi Devlet Programı”, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=131096&conttype=4 Erişim tarihi:26.05.2023

¹⁹² “1 Haziran 2021 tarihli ve 187 sayılı 2021-2025 yılları arasında Tacikistan Cumhuriyeti’nde Aşırıcılık ve Terörizmle Mücadele Stratejisi”, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=139590 Erişim tarihi: 26.05.2023

Kabul edilen devlet belgelerinin sonucu, 18 aşırılık yanlısı örgütün resmi olarak yasaklanmasıydı. İran, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır vb. dini eğitim kurumlarından 3500’den fazla öğrenci Tacikistan’a geri gönderildi.¹⁹³

Kazakistan, terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadelede aşağıdaki yasaları içeren yasal bir çerçeve oluşturmuştur: 6 Ocak 2012 tarihli “Kazakistan’ın Ulusal Güvenliği” hakkında kanunu No.527-IV; “Terörle Mücadele”¹⁹⁴ kanunu, terörizme karşı savunmasız nesnelerin terörle mücadelede korunmasını izlemek için çalışma kavramı ve organizasyonunun tanımı ile ilgili normlar getirilmiştir; “2018-2022 için Kazakistan Cumhuriyeti’nde dini aşırılığa ve terörizme karşı Devlet Programı”;¹⁹⁵ terörist ve aşırılık yanlısı faaliyetlerin organize edilmesi amacıyla kişilerin askere alınması, eğitilmesi veya silahlandırılması için cezai sorumluluk getirilmiştir (Ceza Kanununun 259. maddesi); terörist ve aşırılık yanlısı suçların listesi genişletildi ve paralı asker eğitim kamplarının kurulması için sorumluluk oluşturuldu; Ulusal güvenlik organlarının terörist faaliyetlere katılımı hakkında bilgi sahibi olması durumunda, “Yabancıların yasal statüsü hakkında” yasası yabancılar için Kazakistan’a girmeyi reddetme kategorilerini getirmiştir

Kazakistan, artan teröristlere çevrimiçi katılımı önlemek için 2017 yılında bir “Siber Güvenlik Konsepti”ni geliştirmiştir. Bu giriş, radikal akımlara olan ilgiyi azaltmak için önemli bir yöntem haline gelmiştir.

Bir zamanlar bile, Özbekistan’ın ilk cumhurbaşkanı İslam Kerimov, ülkede radikalizm ve terörizmin tezahürlerini önleme görevini üstlenmiştir. Bağımsızlıktan bu yana, ülke yönetimi ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanmasına büyük önem vermiştir. Antiterör politikası çerçevesinde, terörle mücadele için yasal bir çerçeve oluşturulmuştur ve şunları içermektedir: “Terörizmle Mücadele”¹⁹⁶ hakkında kanunu, “Vicdan ve Dini

¹⁹³ Guzel Maitdinova, “Realizatsiya strategii protivodeystviya ekstremizmu i terrorizmu v Respublike Tadzhikistan na 2021-2025 goda”, **Postsovetskie issledovaniya Yayınları**, Cilt:5, Sayı:6, Moskva, 2022

¹⁹⁴ “13 Temmuz 1999 tarihli ve 416 sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, “Yurist” bilgi sistemi, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957 Erişim tarihi: 25.05.2023

¹⁹⁵ “15 Mart 2018 tarihli 124 sayılı Kazakistan Cumhuriyeti’nde 2018-2022 yılları arasında Dini Aşırılık ve Terörizmle Mücadele Devlet Programı”, Kazakistan Cumhuriyetinin Hükümeti, (Çevrimici) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124> Erişim tarihi: 26.05.2023

¹⁹⁶ “15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, BDT Üye Ülkeleri Terörle Mücadele Merkezi, (Çevrimici) (<https://www.cisatc.org/1289/135/155/287/7924>) Erişim tarihi:27.05.2023

Derneklerin Özgürlüğü”¹⁹⁷ hakkında kanunu, “Terörist Faaliyetlerin Finansmanına Karşı Mücadele ve Ceza Gelirlerinin Yasallaştırılması (Aklanması)”¹⁹⁸ kanunu, “Özbekistan Cumhuriyeti İdari Sorumluluk”¹⁹⁹ kanunu ve Özbekistan’ın uluslararası anlaşmaları.

Özbekistan’da medyanın ve internetin geniş alanlarının faaliyetlerini tamamen denetlediğine dikkat edilmelidir. Bu, radikalizmin yayılmasına ve vatandaşların teröristlerin saflarına alınmasına karşı yöneltilmiştir. Tacikistan ve Özbekistan arasında 2018 yılında bir dizi “Temiz Ağ” etkinliği düzenlenmiştir. Bu program, internetin terörist bilgilerden kontrol edilmesi ve temizlenmesi anlamına geliyordu.²⁰⁰

Türkmenistan’ın “Terörle Mücadele” Yasası²⁰¹, terörle mücadelenin yasal ve örgütsel temellerini, ayrıca devlet organları ile kamu kuruluşlar arasındaki işbirliği prosedürünü ortaya koymaktadır.

Terörle mücadele alanındaki yasaların analizi yapılırken, Orta Asya devletlerinin yasa koyucularının bu alandaki temel kavramların tanımlanmasına ve normatif konsolidasyonuna yönelik kavramsal yaklaşımlarında hem farklılıklar hem de benzer özellikler bulunmuştur. Ayrıca, terörle mücadele eden aktörlerin hukuk normlarında, bu amaçlar için gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerin içeriğinde de farklı derecelerde ayrıntılar vardır. Örneğin, Kırgızistan ve Kazakistan mevzuatında terörle mücadele, devlet makamlarının ve yerel özyönetim organlarının faaliyeti olarak öngörülmüyorsa, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinde “terörle mücadele” kavramı, terör faaliyetlerini önlemek ve bastırmak için güç ve zorlayıcı faaliyetler olarak anlaşılmaktadır.

¹⁹⁷ “1 Mayıs 1998 tarihli ve 618-I sayılı Din ve Dini Kuruluşlar hürriyeti hakkında Kanun”, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) (<https://www.lex.uz/acts/65089>) Erişim tarihi: 26.05.2023

¹⁹⁸ “15 Ocak 2019 tarihli ve 3PY-516 sayılı Suç Gelirlerinin Yasallaştırılması, Terörizmin Finansmanı ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanıyla Mücadele Kanunu”, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) (<https://www.lex.uz/acts/284542>) Erişim tarihi: 26.05.2023

¹⁹⁹ “22 Eylül 1994 tarihli ve 2015-XII sayılı Özbekistan Cumhuriyeti İdari Sorumluluk Kanunu”, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) <https://lex.uz/docs/97661> Erişim tarihi: 26.05.2023

²⁰⁰ “11 Ekim 2019 tarihli BDT Üye-Ülkelerin 2020-2022 Terörizm ve Diğer Şiddet İçeren Aşırıcılıkla Mücadelede İşbirliği Programı”, BDT Üye-Ülkeleri Terörle Mücadele Merkezi, (Çevrimici) <https://www.cisatc.org/1291/1334> Erişim tarihi: 26.05.2023

²⁰¹ “25 Kasım 2017 tarihli ve 653-V sayılı Terörle mücadele hakkında Kanun”, BDT mevzuatı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=102367 Erişim tarihi: 26.05.2023

4.1.3 Orta Asya’da Terörizmin Finansmanına Karşı Mücadele Yöntemleri

Devletlerin bölgesel ve uluslararası işbirliği düzeylerinde karşılaştıkları zorluklardan biri de terör örgütlerinin finansmanı ile mücadele konusunda fikir birliğine varmaktır. Araştırmacıların belirttiği gibi, “mevcut koşullarda, terörizmle mücadele görevi, şu anda dünya çapında tanındığı gibi, yalnızca bireysel terörist suçların tespiti ve bastırılması ile sınırlı değildir, ancak çok daha geniştir. Terörizmin, insan ve maddi kaynaklarının yeniden üretilmesini ve güç kazanmasını sağlayan, varlığındaki önemli bir rolü finansal temeli tarafından oynanan terörist faaliyetin durdurma ve önlenmesidir.”²⁰² Sonuçta, terörizmin mali temelini ortadan kaldırarak veya finansmanını engelleyerek, terörle mücadele politikasının olumlu sonuçlarını elde etmek mümkündür.

Terör örgütlerinin uluslararası mali işlemlerinin muazzam ölçeği göz önüne alındığında, devlet kendi topraklarıyla sınırlıdır, yani gelir kaynakları hakkında gerekli tüm bilgilere sahip değildir, bu da teröristleri finanse etmek için uluslararası kanalları etkili bir şekilde tanımlamada ve ortadan kaldırmada zorluklar yaratmaktadır. Bu sorunun çözümlerinden biri, devletler arasında çok taraflı işbirliği sağlamaktır. Bu nedenle, devletlerarası ve uluslararası düzeylerde finansal akışları izlemek için tek bir etkili sistem oluşturmak için pratik önlemler geliştirmek gerekmektedir. Aynı zamanda, finansman kaynaklarının etkin bir şekilde izlenmesi, teröristlerin gelirleri suç amacıyla kullanma fırsatından mahrum bırakılması, suç fonlarına el konulması ve terörist grupların mağdurlarına tazminat ödenmesi için yönlendirilmesi gibi hususların dikkate alınması önemlidir.

Örneğin, teröristlerin gayri resmi finansal ağ “Hawala’yı” kullanmaları nadir değildir. Bu finansal sistemin çalışma prensibi, tüm finansal işlemlerin herhangi bir belgesel kanıt olmadan gerçekleştirilmesidir. Uzmanlara göre, “onun yardımıyla, telefon ve faks yoluyla, isim vermeden ve iz bırakmadan dünyanın hemen hemen her yerine para aktarabilmektedir. Çeviri mekanizması basittir. Gerekli miktara ilişkin bir talep, faks veya telefonla parola kullanılarak gönderilir. Gönderen, para miktarını özel bir “kasiyere” aktarır. Bir aracı aracılığıyla başka bir bölgedeki ödemenin alıcısı, bu tutarı

²⁰² Vladimir Ustinov, “Konventsia o borbe s finansirovaniem terrorizma”, *Rossiiskaya Yustitsiya Dergisi*, Sayı: 3, Moskva, 2002

benzer bir kasadan alır. Paranın alınmasından sonra, “transfer işlemi’nin” tüm izleri derhal imha edilir. “Hawala” banka hesaplarını kullanmadığı için transferler kontrol edilemiyor...”²⁰³

Tabii ki, terörizmin finansmanı ile mücadelede Devletler arasında yakın işbirliği kurmak için, uygun bir yasama ve antlaşma çerçevesine ihtiyaç vardır. Orta Asya ülkelerinde bu tür yasalar geçerlidir: No.87 sayılı Kırgız Cumhuriyetinin kanunu “Terörist Faaliyetlerin Finansmanı ve Ceza Gelirlerinin Yasallaştırılması (Aklanması) ile Mücadele”²⁰⁴, Kazakistan Cumhuriyeti’nde No.191-IV²⁰⁵ sayılı benzer bir yasal çerçeve, No.1404 sayılı Tacikistan Kanunu, No.UZR-516 sayılı Özbekistan kanunu, No.335-VI sayılı Türkmenistan kanunu “Suç Gelirlerinin Yasallaştırılması, Terörizmin Finansmanı ve Kitle İmha Silahlarının Finansmanına Karşı Mücadele”.²⁰⁶

Bu yasalar, tüm ticari bankaların, finans ve kredi kurumlarının ve bölge ülkelerinin yetkili devlet organlarının sisteminde yürürlüktedir. Uygulamada, ticari bankalar sisteminde yüksek riskli ülkelerin listesi, BM Güvenlik Konseyi’nin bir yaptırım listesi ve bölgedeki her ülkenin bir yaptırım listesi bulunmaktadır. Bu listeye mahkeme kararına göre terörist faaliyetlere katılan kişilerin ve tüzel kişilerin bir listesi girilmektedir. Örneğin, uluslararası ödeme sistemleri aracılığıyla para transferleri alırken yada gönderirken, müşteri tanımlanır ve sistem otomatik olarak bu yaptırım listelerinde yer alıp almadığını kontrol eder. Bu müşterinin yaptırım listesinde varlığı tespit edilirse, ticari bankası bu bilgileri 5 saat içinde devlet mali istihbaratına göndermelidir. Bu sistemin eksikliklerinden biri, Orta Asya ülkelerinin tek bir yaptırım listesinin yokluğunu söyleyebilirim, çünkü pratikte her ülkenin kendi yaptırım listesi vardır. Sonuçta, Kazakistan’ın yaptırım listesinde bir teröristin bulunması Tacikistan listesinde de olduğu anlamına gelmez. Sadece devletlerin yetkili

²⁰³ FATF raporu, “Rol sistem “Khavala” i drugikh analogichnykh uslug v otmyvanii deneg i finansirovaniı terrorizma”, 2013

²⁰⁴ “6 Ağustos 2018 tarihli 87 sayılı Terörizmin Finansmanı ve Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi hakkında Kanun”, Kırgız Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822> Erişim tarihi:27.05.2023

²⁰⁵ “28 Ağustos 2009 tarihli ve 191-IV sayılı Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörün Finansmanı ile Mücadele Kanunu”, Kazakistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191_ Erişim tarihi:27.05.2023

²⁰⁶ “13 Mart 2021 tarihli ve 335-VI sayılı Suç Gelirlerinin Aklanması, Terörün Finansmanı ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanı ile Mücadele Kanunu”, Türkmenistan Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=131041 Erişim tarihi:27.05.2023

kurumları arasındaki işbirliği düzeyinin ikili ve çok taraflı olarak artırılması bu sorunun çözümünde yardımcı olabilir.

Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 2012 yılında, "Interpol" ve "Europol'un" prototipi olarak "Evrazpol" bölgesel yapısının oluşturulmasını başlatmıştır. Bu yapının asıl görevi, Avrasya kıtasındaki bireyler veya kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen ve terörist faaliyetlere karıştığından şüphelenilen finansal işlemlerin kontrolü olmaktı.²⁰⁷ Hükümet tarafından bu yapı ile ilgili tekliflerin geliştirilmesi Rusya Federasyonu ve Belarus'a gönderilmesi talimatı verilmiştir. Ancak, bu program geliştirme aşamasında kaldı ve sonuna kadar tamamlanmamıştır.

Terörizmin finansmanına karşı koordineli önlemler geliştirme girişimleri, terörist nitelikte olanlar da dahil olmak üzere suçla mücadelede doğrudan yer alan ülkelerin özel yetkili servislerinden, kolluk kuvvetlerinden ve mali yapılarından gelmelidir. Ayrıca, terörist ve aşırılık yanlısı grupların faaliyetleri hakkında yabancı ortaklarla sistematik bir bilgi alışverişi kurmak gerekmektedir.

Terörizmin finansmanı ile mücadele için bir sistem inşa ederken, devletler şüpheli banka hesaplarını dondurmak, kara para aklama ve vergi kaçakçılığı için fırsatlar sağlayan offshore bölgelerini kara listeye almak, şüpheli bankalarla ilişkileri kurmayı reddetmek, "Hawala" sistemi üzerindeki kontrolü sıkılaştırmak, bankaların müşterilerin güvenilirliğini izleme gereksinimlerini artırmak ve özel operasyonel yapılar oluşturmak gibi önlemleri uygulamalıdır.

4.2 Orta Asya'daki Terörizme Karşı Bölgesel İşbirliği Girişimleri

Ülke çapındaki terörle mücadele tedbirler sisteminin ana yönlerinden biri, hem devlet içinde hem de uluslararası alanda tutarlı bir şekilde izlenen dengeli bir politikadır. Bu doğrultuda temel sorumluluk, uluslararası ve bölgesel işbirliğine aktif katılım yoluyla terör tehdidini hafifletmek için tasarlanan siyasi iktidar kurumlarına düşmektedir. Terörle mücadelede küresel işbirliği, yalnızca sivil özgürlüklere ve insan haklarına

²⁰⁷ Adil Shakhmetov, "Politicheskaya deyatelnost gosudarstv po protivodeistviyu terrorizmu i religioznomu ekstremizmu v usloviyakh globalizatsii", **Kazakistan Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Komite Akademisi**, Basılmamış Doktora Tezi, 2013, s.22

saygıya dayalı yasal bir çerçeve içinde yürütülmelidir. Bölge araştırmacılar A.G. Sidorenko ve Yu.V. Tikhomirov ortak çalışmanın bir sonucu olarak şunları öneriyorlar:

- Uluslararası yasal terörle mücadele çerçevesini geliştirmek;
- Terör eylemlerinin işlenmesinde yer alan kişilerle ilgili çifte standartları terk etmek;
- Suç gelirlerinin yasallaştırılması ve terörizmin finansmanı olasılığını ortadan kaldırmak;
- Teröristlerin kitle imha silahlarına erişimini dışlamak.

Uluslararası ve yerel önlemlerin yanı sıra, tehdit şu şekilde geliştirilmelidir:

- Uluslararası yasal terörle mücadele araçlarıyla ilgili ulusal mevzuatı birleştirmek;
- Modern koşullarda terörle mücadele kavramının geliştirilmesi;
- Özellikle savunmasız tesislerin güvenliğini sağlamak;
- Terörle mücadelede devlet organlarının, özel hizmetlerin ve sivil toplumun etkileşimi; terörle mücadeleyi sağlamak için bilimsel, analitik çalışmaların uygulanması;
- Geçiş akışları üzerinde denetim kurmak.²⁰⁸

Bu bölümde, Orta Asya devletlerinin terörle mücadelede ikili ve çok taraflı işbirliğini ele alacağız. Bu temelde, temel amacı barış ve bölgesel güvenliği sağlamak olan bir dizi bölgesel ve uluslararası örgüt vardır. Bunlar: (Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü), KGAÖ, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu), (Şanghay İşbirliği Örgütü) ŞİÖ, Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC).

4.2.1 İkili İşbirliği Girişimleri

Bugün Orta Asya ülkeleri arasında, ikili işbirliğine giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu format, askeri işbirliğinin daha doğru ve pratik biçimlerini ima eder

²⁰⁸ Andrey Sidorenko-Yurii Tikhomirov, **Terrorizm i antiterroristicheskaya bezopasnost v kontekste istorii i sovremennoi geopolitiki**, Kuchkovo pole Yayınevi, Moskva, 2011, ss.530-537

ve en güvenilir olanıdır, çünkü böylece genellikle çok taraflı bir biçimde ortaya çıkan olumsuz karşılıklı yanlış anlamalardan kaçınılır.

Rusya Federasyonu ve Kazakistan arasındaki askeri işbirliği, Sovyet sonrası ülkelerin bağımsızlığı kazanması ile başlamıştır. İki devlet arasında, kolluk kuvvetleri düzeyinde, her iki ülkenin güvenlik alanındaki çıkarlarını temsil eden ortaklıklar kuruldu. Bu nedenle, ortak bir askeri eylem algoritması geliştirmek için, her iki ülkenin ordularının birimleri ve alt bölümleri, hem KGAÖ hem de ŞİÖ çerçevesinde ve ikili bir formatta ortak tatbikatlar yürütmektedir.

Rusya Federasyonu ve Kazakistan arasında bağımsızlığın kazanılmasıyla, askeri ve savunma işbirliği alanında kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. “Rusya Federasyonu ve Kazakistan Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”²⁰⁹ Mayıs 1992’de imzalanmıştır, daha sonra 2012’de bu antlaşma güncellenmiştir. Bir süre sonra 1998’de “Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında XXI yüzyılda Ebedi Dostluk ve İttifak Odaklı Deklarasyonu” imzalanmıştır. Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti 2013’te birleşik bir bölgesel hava savunma sisteminin oluşturulması hakkında, “XXI Yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması”, “Askeri-Teknik İşbirliği Antlaşması” ortaya çıkmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında 2019-2021 yılları için askeri alanda stratejik ortaklık programının varlığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu program sona erdikten sonra 3 yıllık bir süre için düzenli olarak güncellenecektir. Anlaşmanın bir parçası olarak, her iki ülke de her yıl askeri personelin eğitimine katılıyor. Her yıl, yaklaşık 2.500 Kazakistan vatandaşı, Rusya Federasyonu’nun Savunma Bakanlığından ve diğer kolluk kuvvetleri tarafından eğitim görüyor. Bu, Rusya Federasyonu’nda özel askeri eğitim alan toplam BDT vatandaşlarının yaklaşık üçte birini temsil etmektedir.

Kazakistan topraklarında SSCB askeri-stratejik nesnelerinin önemli bir mirasının varlığı, Rusya Federasyonu’nun savunma kabiliyeti için büyük önem taşımaktadır. İkili işbirliği’nin temelinde, Rusya Federasyonu bir dizi büyük üssü kullanmaya

²⁰⁹ “2 Temmuz 1992 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması”, Kazakistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <https://www.kp.kz/online/news/4761548/> Erişim tarihi:29.05.2023

devam ediyor: “Baykonur” kozmodromu; No.10 “Sary-Shagan”, No.929 test sahaları ve No.20 test istasyonu (füze ve savaş ekipmanı ve mühimmatını test etmek için tasarlanmıştır); hava savunma silahlarına karşı savaş eğitimi, araştırma ve numunelerin test edilmesi için tasarlanan 5580’inci üssü; genel füze saldırı uyarı sistemine dahil olan ayrı bir “Balkhash-9” radyo teknik birimi.²¹⁰

Kırgızistan, Rusya Federasyonu’nun bölgesel güvenlik sisteminde de önemli bir yere sahiptir. Rusya Federasyonu ile Kırgızistan 1990 yıllarında arasındaki ilişkilerin öncelikle bir ortaklık niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz, ancak Putin’in gelişile bu ilişkilerin daha yeni ve daha iyi bir seviyeye ulaştığını belirtmekte fayda var. Toplantılar daha düzenli hale geldiler ve iki ülke terörle mücadelede ortak bir strateji geliştirmek için çalışmaya başladı. Bu sırada, Moskova’nın tavsiyelerine göre, BDT Antiterör Merkezi Bölge Ofisi ve Orta Asya’daki KGAÖ Kolektif Hızlı Konuşlandırma Kuvvetleri’nin yönetim organı Bişkek’te oluşmuştur. Buna ek olarak, işbirliğinin önemli bir olayı, 2003 yılında bölgedeki KGAÖ’nün Kolektif Hızlı Konuşlandırma Kuvvetleri’nin ana unsuru haline gelen Kant’taki Rus askeri üssünün açılmasıydı.

Her iki ülkenin özel birimleri tarafından ortak terörle mücadele tatbikatları yapılması, cumhuriyet topraklarının işgali sırasında uluslararası teröristler karşısında şartlı bir düşmanın saldırısını püskürtmek için karşılıklı eylemlerin uygulanmasına izin verir. Bu tür askeri tatbikatlar düzenli olarak yapılmaktadır. Örneğin, “Issık-Kul Antiterör 2018”, “Sary-Tash 2019”, “Pabby-Antiterör 2019” vb. tatbikatlar.

Rusya Federasyonu’nun aşağıdaki stratejik tesisleri Kırgızistan topraklarında bulunmaktadır: “Kant” askeri üssü; Issık-Kul bölgesinde, Rusya Federasyonu’nun “Koy-Sary” denizaltı karşıtı silahlarının No.954 test üssü bulunmaktadır; Celal-Abad ve Issık-Kul bölgelerinde, nükleer silah testlerini kontrol etmek için oluşturulan ilk otomatik sismik istasyon ve radyo sismik istasyonular vardır.

Hem ikili formatta hem de KGAÖ çerçevesinde Rusya Federasyonu, ücretsiz olarak Kırgızistan’a askeri teçhizat tedarik etmektedir. Kırgızistan Silahlı Kuvvetleri

²¹⁰ Vladimir Paramonov-Oleg Stolpovskii, “Rossiya i strany Tsentralnoi Azii: dvustoronnee sotrudnichestvo v sfere bezopasnosti”, *Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz Dergisi*, Cilt:18, Sayı: 2, Luleya, 2009, s.3

Genelkurmay Başkan Yardımcısı Nurlan Chomoev'e göre, son 6 yılda, 2012 yılında imzalanan hükümetlerarası anlaşma çerçevesinde, Kırgız Cumhuriyeti'ne 125,7 milyon dolarlık çeşitli askeri teçhizat, modern küçük silahlar, zırhlı personel taşıyıcılar ve askeri nakliye uçakları dahil aktarılmıştır.²¹¹ Karşılaştırma için, cumhuriyet topraklarında askeri tesislerin kullanımının karşılığı olarak 2005 yılında askeri ürünler 4,5 milyon dolar tutarında tedarik edilmiştir.²¹² Bu miktar her yıl artmaktadır.

Rusya Federasyonu ve Kırgızistan arasındaki işbirliği büyük önem taşımaktadır, ve Rusya Federasyonu, dış güçlerin etkisini sınırlamak ve bölgedeki kilit konumunu korumak için Kırgızistan'ın politikası üzerindeki etki düzeyini artırmaya çalışacaktır.

Tacikistan, Rusya Federasyonu ile diğer Orta Asya ülkeleri arasında güvenlik alanında ikili işbirliği sisteminde özel bir yere sahiptir. İki ülke arasındaki işbirliğinin başlangıç noktası, Tacikistan'ın bağımsızlığı ve iç savaşın şiddetlenmesiyle başlamıştır. Ülke iç savaş ve kaosun içine çekilince, Tacikistan'ın askeri yapılarını desteklemenin ve barış sürecinin başlamasının asıl yükü Rusya Federasyonuna düştü. BDT çerçevesinde, Rusya Federasyonu'nun 201'ci Motorize Birlik temeli olan kolektif bir barış gücü oluşturulmuştur. Bu nedenle, Rusya Federasyonu'nun Tacikistan'da güvenlik ve barışın garantörü haline geldiği ve bunun ardından Afganistan'daki siyasi istikrarsızlık göz önüne alındığında bölgede yaklaşan gerginliği ortadan kaldırdığı söylenebilir. Hedeflerine ulaştıktan sonra, Tacikistan'daki kolektif barış gücü kalışlarını kısıtlamaya başlamıştır, ancak Rusya Federasyonu ile Tacikistan arasında yapılan anlaşmalara göre, 201'ci Motorize Birlik bölgede kalmaya devam etmiştir. Bu Motorize Birliği, cumhuriyetin Tacik-Afgan ve Tacik- ÇHK sınırlarını koruyordu.

SSCB çöküşünden sonra, Tacikistan hava sahasının korunmasız ile karşı karşıya kalmıştır, çünkü daha önce Sovyetler Birliği tarafından sağlanıyordu. Tacikistan'ın 2001 yılında faaliyete geçen Ulusal Hava Savunma Sisteminin kurulmasına katkıda bulunan ülke Rusya Federasyonu olmuştur. ABD'nin bölgedeki artan etkisiyle birlikte, Rusya Federasyonu ile Tacikistan arasındaki ilişkiler durgunluk ve hatta düşüş yaşamıştır. Tacikistan, Rus askeri görevinin ülkede kalmasının niteliğini yeniden

²¹¹ "24 kg" haber ajansı, 19.06.2018 www.24.kg Erişim tarihi: 28.03.2023

²¹² Paramonov-Stolpovsky, a.g.m., s.5

incelemeye başladıktan sonra, müzakere sürecini ve 201’ci Motorize Birlik bulunuşunun koşullarını sıkılaştırmıştır.

Rusya Federasyonu ile Tacikistan arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem 2004 yılında başlamıştır. Putin’in Tacikistan ziyaretinden sonra, önceki çelişkiler ortadan kaldırılmıştır: Bir dizi ikili anlaşma imzalanmıştır, askeri-teknik işbirliği yoğunlaştırılmıştır, Rus askeri birliğinin kalması için koşullar konuşulmuştur ve 201’ci Motorize Birlik Rus askeri üssüne dönüştürülmesine karar verilmiştir. Ayrıca, 2008 yılında, Rusya Federasyonu Devlet Duması, Tacikistan ile bir güvenlik tehdidi durumunda askeri güçlerin ortak kullanımı konusunda bir anlaşmayı onaylamıştır. Bu nedenle, savaş operasyonları için algoritmalar geliştirmek amacıyla, 201 askeri üssün ve Tacik ordusunun doğrudan katılımıyla Tacik eğitim sahası “Lyaur” da ortak tatbikatlar düzenlenmektedir. “Harb-Moydon” eğitim sahasında 11 Mart 2022 tarihinde, 201. askeri üssün binden fazla Rus askerinin ve Tacikistan ordusunun katılımıyla yasadışı silahlı grupları yok edilmesi için ortak tatbikatlar düzenlenmiştir.²¹³

V. Paramonov’a göre, Rusya Federasyonu’nun sınır birlikleri grubunun eylemleri sayesinde, birleşik Tacik muhalefetinin komutası, resmi Duşanbe’ye karşı çıkan Pamir bölgesinin Afganistan’daki üslerden silah ve mühimmatla tedarikini yeterince sağlayamadı.²¹⁴ Buna göre, Rusya Federasyonu’nun Tacikistan’daki iç çatışmanın çözümünde, sınır yapılarının oluşumunda ve Afganistan’ın yanında varlığı göz önüne alındığında, cumhuriyetin devlet sınırlarının korunmasında büyük rol oynadığını söyleyebiliriz.

Özbekistan ve Kazakistan arasındaki işbirliği eşit bir temelde düşünülebilir, çünkü bu cumhuriyetler jeopolitik, ekonomik, demografik ve askeri potansiyelleri nedeniyle bölge ülkelerinin geri kalanından farklıdır. Bugün, Afgan faktörünün temsil ettiği küresel istikrarsızlık ve kaynaklar için yoğunlaşan mücadele göz önüne alındığında, Özbekistan ve Kazakistan arasındaki işbirliği stratejik olarak adlandırılabilir. Önceden, ülkenin ilk liderlerinin “gizli liderliği” nedeniyle bu işbirliği hayali olarak

²¹³ “Tacikistan’da 1.000’den fazla Rus askerinin katıldığı tatbikat başladı”, 14.03.2022, (Çevrimiçi) [https://www.aa.com.tr/en](https://www.aa.com.tr/en/Erişim_tarihi:28.05.2023) Erişim tarihi:28.05.2023

²¹⁴ Paramonov-Stolpovsky, a.g.m., s.9

adlandırılabilir. Ancak, Mirzeyev'in gelişiyle komşu ülkeler arasındaki ilişkiler olumlu yönde değişti. Komşu cumhuriyetlerle yakın işbirliği ve bölge ülkeleri etrafında bir güvenlik kuşağının oluşturulması için bir vektör alındı. Bağımsızlıktan bu yana, 1998'de "Ebedi Dostluk Antlaşması" ve 2013'de imzalanan Stratejik Ortaklık Antlaşması da dahil olmak üzere Kazakistan ile Özbekistan arasındaki ikili ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan anlaşmalar imzalanmıştır. Mirziyoyev'in 2021 yılında Kazakistan'a yaptığı ilk ziyaretinde bölgesel güvenliğin sağlanması hakkında konular tartışılmıştır. Böylece Taşkent, bu alanda Kazakistan ile ilişkilerin öncelikli olduğunu gösterdi. Aslında, bölgenin önde gelen iki ülkenin işbirliği ile gelecekte bütün bölge güvenliğin sağlanmasında büyük umutlar vaat edebilir.

Kazakistan ve Özbekistan arasındaki işbirliği, bir bütün olarak bölgenin güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma faktörleri nedeniyle bölgesel ve küresel sorunları çözmeyi amaçlamaktadır. Bilindiği üzere 2021 yılında Nur-Sultan ve Taşkent, devletlerarası ilişkilerin statüsünün yükseltilmesine ilişkin bir Deklarasyona²¹⁵ imza atmışlardır. Bu Deklarasyona dayanarak, her iki ülkenin Yüksek Devletlerarası Konsey, Parlamentolararası İşbirliği Konseyi ve Dışişleri Bakanlığı Konseyi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Bu nedenle, ikili ilişkilerin güçlendirilmesi için yasal ve kurumsal bir çerçevenin oluşturulması, çok taraflı işbirliği üzerinde, genel olarak Orta Asya'nın ortaya çıkan bölgesel güvenliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Buna ek olarak, olumlu yönlerden bir sonraki husus, Kazakistan ve Özbekistan'ın BM Güvenlik Konseyi himayesinde istişare ve etkileşim mekanizmasına bağlı olduğunu belirtebiliriz. Yani, terörizm ve dini aşırılıkçılıkla mücadele, yasadışı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ikili ve uluslararası bir formatta yürütülmektedir. Dahası, Afganistan ile ortak sınırlar, terörizm ve dini aşırıcılık faktörleri bugün her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır.

Türkmenistan, bölgede tarafsız bir pozisyon almayı ve askeri-siyasi blokların hiçbirinin parçası olmamayı seçen tek ülkedir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Aşkabat ile Moskova arasında "Dostluk ve işbirliği üzerine" ve "Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinin kurulması ile ilgili ortak faaliyetlere hakkında" antlaşmalar

²¹⁵ Özbekistan ve Kazakistan, devletlerarası ilişkilerin statüsünü ittifak seviyesine çıkarma konusunda anlaştı, 06/12/2021, (Çevrimiçi) <https://podrobno.uz/cat/politic/uzbekistan-i-kazakhstan-dogovorilis-povyshenii-statusa-mezhgosudarstvennykh-otnosheniy-do-urovnya-so/> Erişim tarihi:28.05/2023

imzalanmıştır, diğer bir deyişle Moskova Türkmenistan'ın güvenliğini garantör olarak görev yaptığı anlama gelmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, o zamanlar Türkmenistan topraklarında bulunan eski SSCB'nin Silahlı Kuvvetleri ve Hava Savunması'nın bir kısmı Rusya Federasyonu'nun emrinde kaldı. Türkistan Askeri Bölgesi'nin kalan askeri birimleri, Türkmenistan Savunma Bakanlığı'nın kontrolü altına girecekti. Rus askeri birimlerinin Türkmenistan topraklarında konuşlandırılması için Rusya Federasyonu, tazminat ödemeyi ve askeri-teknik destek sağlamayı taahhüt etmişti. Türkmenistan'ın güvenliğinin sağlanmasında, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan Savunma Bakanlıklarının katılımıyla ortak bir komutanlık 1992'de kararı alınmıştır. Ayrıca, iki devlet arasında Türkmenistan devlet sınırının ortak korunması ve Rus sınır muhafızlarının cumhuriyet topraklarındaki statüsü konusunda bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma çerçevesinde, Rusya Federasyonu Federal Sınır Servisi'nin operasyonel bir grubu oluşturuldu. Bu grubun faaliyeti, İran ve Afganistan ile sınırındaki devlet sınırının korunmasını sağlamaktı. Bununla birlikte, Rusya Federasyonu ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerde, Türkmenistan'ın dış politikasının vektörünün Türkiye ve ABD'ye doğru değiştiği dönemlerde de soğuma dönemleri yaşandı. Bu ikili ilişkiler, Aşkabat'ın NATO ortaklık programı "Barış İçin Ortaklık" a katılımıyla ve Kuzey Atlantik İttifakı etkinliklerine katılma hakkı almasıyla şiddetlendi. Buna göre, bu ikili ilişkilerin kopması izlendi ve Aşkabat'ın liderliği yukarıda belirtilen anlaşmaları feshetmeye karar vermişti: ortak komutanlığın feshedilmesi ve Türkmenistan devlet sınırının korunmasına ilişkin anlaşmanın feshedilmesi, bunun sonucunda Rus sınır muhafızları cumhuriyet topraklarından çıkarılmıştır. Yaklaşık 1999 yılına gelindiğinde, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan'ın güvenliği alanındaki ikili ilişkiler kısıtlanmış olarak adlandırılabilir.

İki devlet arasındaki işbirliğinin canlandırılması, V. Putin'in iktidara gelmesiyle başlamıştır. Türkmen gazına olan yoğun ilgisi, Aşkabat ile diyalogu sürdürmeye zorladı. İşbirliğinin sonraki büyüme noktası, Niyazov'un 2003 yılında Rusya Federasyonu'ya yaptığı ziyareti ile geliştirilmiştir ve bunun sonucunda iki anlaşma imzalanmıştır: uzun vadeli gaz ihracatı, uluslararası terörizme ve uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı mücadelede işbirliği.

Ancak çifte vatandaşlık sorunu, Rusya Federasyonu ile Türkmenistan arasındaki işbirliğini yeniden durma noktasına getirdi. Ancak G. Berdymukhammedov'un gelişiyle Aşkabat, Moskova ile ilişkileri yeni bir niteliksel seviyeye getirme arzusunu dile getirdi. Bu, Rusya Federasyonu ile güvenlik alanında işbirliğinin restorasyonu için başlangıç noktası oldu, böylece öncelikle askeri-teknik bileşenler geliştirdi. Elbette Rusya Federasyonu ve Türkmenistan arasındaki işbirliği her iki taraf için de karşılıklı yarar sağlıyor. Rusya Federasyonu'nun jeopolitik ve enerji çıkarlarını Aşkabat'ın çıkarlarıyla ilişkilendirerek Aşkabat'a karlı bir teklif sunmasının ne kadar başarılı olacağı, güvenlik alanında da ikili işbirliği umutlarını büyük ölçüde belirleyecektir.

Rusya Federasyonu dahil olmak üzere uluslararası aktörlerin siyasi ve jeopolitik çıkarları, huzursuzluk ve "renkli devrimler" gibi durumlarda etkili olabilir. Orta Asya devletlerinin ABD ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçlerle olan işbirliği, Rusya Federasyonu'nun terörle mücadele bahanesi altında Orta Asya devletlerini güvenlik açısından bağımlı hale getirmek için bir nüfuz aracı olarak kullanıldığı izlenimini vermektedir. Birkaç faktöre bakalım.

İlk olarak, 2005 yılındaki Andican ayaklanması örneğini ele alalım. Başlangıçta ABD-Özbekistan ilişkileri hızlı ve olumlu bir şekilde ilerliyor gibi görünmüştü. İki taraf da bu işbirliğini stratejik ve karşılıklı yarar sağlayan bir ortaklık olarak görmekteydi. Ekim 2001'de ABD ile Özbekistan arasında bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşma uyarınca ABD, Özbekistan hava sahasını ve Hanabad'daki hava üssünü kullanma hakkına sahip olmuştur. Mart 2002'de Cumhurbaşkanı Kerimov'un ABD ziyareti sırasında imzalanan stratejik ortaklık ve işbirliği deklarasyonu ile birlikte Özbekistan, ABD için öncelikli bir ortak ülke statüsü kazanmıştır. Özbekistan, ABD'nin bölgedeki kilit ortağı olma konumunu güçlendirmek ve Orta Asya'da liderlik iddialarını desteklemek için çaba harcamıştır. Ancak 2000'li yılların ortalarında Özbekistan'ın dış politikasında keskin bir değişiklik yaşanmış ve bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin ciddi bir soğumasına neden olmuştur. Bu değişimin ana nedeni, bazı eski Sovyet ülkelerinde gerçekleşen "renkli devrimler'dir". Mayıs ayında, Ferghana Vadisi'ndeki Andican kentinde silahlı muhalefet ortaya çıktığında, Özbekistan hükümeti bunu bir terör salgını olarak ilan etmişti ve protestocuları güç kullanarak bastırmıştır. Kesin ölü sayısı hala belirsizdir. Washington, Özbekistan yetkililerin Andican'da Mayıs 2005'te

meydana gelen şiddet olaylarını bastırma eylemlerini kınamıştır. Özbekistan yetkililer 29 Haziran 2005'te, ABD askeri üssünün altı ay süreyle kapatılmasını talep etmiştir. Bu talep, ABD sivil toplum kuruluşlarının ve bir dizi ABD şirketinin kapatılmasına, ayrıca ABD ordusunun Hanabad üssünden çekilmesine yol açmıştır. Özbekistan yetkililer, Batı'yı Rusya Federasyonu'nun bölgedeki etkisini sınırlayabilecek jeopolitik bir aktör olarak görmekteydi. Hemen 2005 yılında, ŞİÖ toplantısında, komşu Orta Asya devletlerinin liderleri, Sürekli Özgürlük Operasyonu'nun hedeflerine ulaşıldığı gerekçesiyle, Orta Asya'daki yabancı askeri üslerin geri çekilmesi için bir takvim belirlenmesi çağrısında bulunmuşlardır. Rusya Federasyonu'nun, huzursuzluk ve protestolar yaratarak amacına ulaşarak bölgedeki bir rakibinden kurtulduğu söylenebilir.

İkinci olarak, bahsedebileceğimiz olay Kırgızistan'daki Lale Devrimi'dir. Bu devrim, 2005 yılında gerçekleşmiş ve ülkenin ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev'in devrilerek kaçmasına sebep olmuştur. Resmi kaynaklara göre, devrimin sebepleri arasında kayırmacılık, yetkililerin akrabalarının iktidarda bulunması, yolsuzluk gibi sorunlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Aralık 2001'de Afganistan'da NATO askeri operasyonunun başlamasıyla birlikte Kırgızistan'ın ABD'nin jeopolitik önceliklerindeki rolü artmıştır. ABD'nin talebi üzerine Akaev rejimi, Manas'ta ABD ordusunun hakimiyetinde bir terörle mücadele koalisyon üssünün kurulmasına izin vermiştir. Araştırmacılar A. Knyazev ve S. Masaulov'un da belirttiği gibi, Kırgızistan diğer Orta Asya devletlerine kıyasla ABD'nin bölgedeki çıkarları için daha uygun bir cephe hattı olmuştur.²¹⁶ Ayrıca, Washington, Kırgızistan'ı bir üs olarak kullanarak Rusya Federasyonu karşıtı üçüncü bir etki merkezi oluşturma çabası içindeydi. Siyaset bilimci Karaganov'a göre, ABD, Kırgızistan'ı bir sıçrama tahtası olarak kullanarak Büyük Orta Asya konseptini hayata geçirmeye çalışıyordu. Bu konsept, bölge ülkelerini öncelikle Rusya Federasyonu'dan bağımsız tek bir jeopolitik blokta birleştirmeyi amaçlamaktaydı. NATO'nun genişleme programlarıyla birlikte, bu konsept Sovyet sonrası alanda Amerikan politikasının uygulanmasında kilit bir araç haline gelecekti. Ancak bu olaylar hem Moskova'da hem de Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu odaklı siyasi elitinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ayrıca, sadece dış

²¹⁶ Andrey Knyazev, Sergey Masaulov, **Kırgızıya: samaya obshirnaya set' NPO, voennye bazy i razlozhenie gosudarstvennosti**, Ubijstvo demokratii: Operacii CRU i Pentagona v postsovetiskij period, Kuchkovo pole Yayın evi, Moskva, 2014, ss. 297-311

faktörlere odaklanmak hatalı olur çünkü iç faktörler de durumun kötüleşmesine katkıda bulunmuştur.

2010 devriminin iç ve dış nedenleri bulunmaktadır. O zamanki başkan Kurmanbek Bakiyev, dış politikada Rusya Federasyonu, ABD ve ÇHK arasında manevra yapmaya çalışırken sorunlarla karşılaşmıştır. Kırgızistan'ın temel dış politika ortaklarıyla ilişkilerindeki en büyük sorun, Bişkek'in Manas üssü gibi askeri üsleri hem ABD'ye hem de Rusya Federasyonu'ya dönüşümlü olarak devretmeyi taahhüt etmiş olmasıdır. Zorlu sosyo-politik durum, Rus liderlik ile Bakiyev arasındaki anlaşmazlıkların artmasıyla birlikte, ABD ile yakın çalışmaya daha fazla meyil gösteren Bakiyev'in Rusya Federasyonu'ya karşı olan tutumunu daha da kötüleştirmiştir. Kremlin, Kırgız yetkililerin bocalayan dış politikasından ve yerel medyaya göre başkanın ailesi tarafından zimmete geçirilen Rus yardımının harcanma şeklinden ciddi şekilde rahatsız olmaya başlamıştır. Moskova, Bakiyev rejimine baskı yapmak için mali ve ekonomik kaldıraç kullanmıştır. Bişkek için özellikle tatsız bir darbe, tedarik edilen petrol ürünlerine uygulanan tercihli gümrük vergilerinin kaldırılması olmuştur. Bu ve diğer adımlar, akaryakıt fiyatlarının neredeyse %30 artmasına, enflasyonun yükselmesine ve elektrik ile ısınma tarifelerinin iki katına çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca, Rus medyası Bakiyev rejimine karşı büyük bir bilgi saldırısı başlatmıştır. Bu duyular Kırgızistan'ın muhalefeti tarafından benimsenmiş ve ülkede sonunda bir iktidar değişikliği ile bir darbe yaşamıştır.

Doğal gaz fiyatlarındaki artış, 2 Ocak 2022'de Kazakistan'ın batısında başlayan ve hem ölçek hem de yön olarak hızla büyüyen halk ayaklanmasına yol açtı. Ayaklanma, 2 Ocak'ta ülkenin batı bölgelerinden birinde başladı ve 4 Ocak'a kadar kitlesel ve iyi organize edilmiş mitinglere dönüştü. Ertesi gün Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev, Rusya Federasyonu liderliğindeki KGAÖ'den yardım istedi; KGAÖ, krizin hızlı bir şekilde çözülmesi, Kazakistan'da iç siyasi barışın hızlı bir şekilde tesis edilmesine katkıda bulundu. Ancak protestoların ve kitlesel huzursuzluğun bölgesel ilişkilerde benzeri görülmemiş bir gerginlik döneminde meydana geldiği gerçeği göz ardı edilemez. Kazakistan'daki siyasi kriz, ABD askerlerinin Afganistan'dan oldukça kaotik bir şekilde çekilmesinin ardından ve Ukrayna'daki Özel Askeri Operasyon'un başlamasından önce meydana gelmiştir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu'nun bu

çatışmanın çözümüne aktif katılımı tesadüfi değildir. Ocak olayları, bölgedeki bazı ülkelerde uygulanan, sözde “renkli devrimler” olarak adlandırılan politik yöntemlerin belirtilerini hatırlatmaktadır.

KGAÖ’nün Kazakistan’daki bu iç siyasi krize müdahil olması ve çözüme kavuşturması, bölge ülkelerinin Rusya Federasyonu’nun güvenliklerinin garantörü olduğunu açıkça göstermeleri açısından sembolik bir jest olmuştur.

Orta Asya devletleri, başlangıç aşamalarında Türkiye’yi terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve silah kaçakçılığıyla mücadele konusunda deneyimli bir ülke olarak görmüşlerdir. Yeni kazanılan bağımsızlığı olan devletler için Türkiye ile işbirliği, NATO ile doğrudan ilişkilerin kurulmasını ve Rusya Federasyonu’ya olan bağımlılığın azaltılmasına yardımcı olacağı için çekici bir seçenek olmuştur. Ancak 1990’ların başında, bölge ülkeleri Rusya Federasyonu’ya büyük ölçüde bağımlı olduğu için NATO ile ilişkiler kurulması mümkün olmamıştır. Türkiye, siyasi hedeflerine ulaşmak ve etkisini genişletmek için bölgede askeri bir varlığın gerekliliğini kısa sürede fark etmiştir. 1990’ların sonlarından itibaren, bölge ülkelerinin çeşitli askeri alanların modernizasyonu için kaynaklar tahsis edilmiştir. Türkiye’nin bölge ülkeleriyle askeri işbirliği, NATO’nun Barış İçin Ortaklık programı çerçevesinde yürütülmüştür.²¹⁷

Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı D. Güreş Mart 1993’de, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ı ziyaret etmiştir; bir ay sonra Kırgızistan Cumhurbaşkanı da Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu toplantıların sonucunda askeri eğitim ve hazırlık konularında anlaşmalar imzalanmıştır.²¹⁸ Orta Asya ülkelerinin subayları, 1992 yılının başlarında Türk askeri eğitim kurumlarında askeri eğitim kurslarına katılmaya başlamışlardır.

Türkiye ile Kazakistan arasında askeri eğitim konusunda ilk hükümetlerarası anlaşma 23 Şubat 1993 tarihinde Almatı’da imzalanmıştır. Türkiye Savunma Bakanı M. Gölhan’ın resmi ziyareti sonrasında askeri bilim, teknoloji ve eğitim alanlarında

²¹⁷ Levon Ovsepyan, “*Voenno-politicheskie aspekty sotrudnichestva Turcii so stranami Central’noj Azii: obshchaya dinamika razvitiya*”, *Centralnavya Aziya i Kavkaz*, Cilt:13, Sayı:2,2010, s.95

²¹⁸ Gareth Winrow, *Turkey and Central Asia, Central Asian Security*, The New International Context (Ed.: Roy Allison, Lena Johnson), London-Washington:Brookings Institution Press, 2001, s.207

işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Türk-Kazak askeri işbirliğinin anlayış ve genişlemesi hakkında bir protokol 1996'da imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında BM ve AGİT (OSCE) barışı koruma misyonlarında ortak katılım, askeri personelin yeniden eğitimi için bir birlik kurulması, Kazakistan'ın kıyı savunma güçlerinin oluşturulması öngörülmüştür. Türkiye'nin desteğiyle Kazakistan, 2010 yılında AGİT başkanlığını üstlenmiş ve 2016 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olmuştur. Türkiye ise 2012 yılında Pekin'de gerçekleşen zirve'de Orta Asya devletlerinin desteğiyle Şanghay İşbirliği Örgütü'nde "diyalog ortağı" statüsünü kazanmıştır. Ayrıca 2017 yılında ŞİÖ Enerji Kulübü başkanlığı Türkiye'ye geçmiş olup bu adım oldukça sembolik bir nitelik taşımıştır. Türkiye'nin ŞİÖ ile olan işbirliği yanı sıra, Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) üyelik girişimleri de Nazarbayev tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak ÇHK ve Rusya Federasyonu'daki uzmanlar, Türkiye'nin bölgesel kurumlara olan ilgisinin geçici ve taktiksel olduğunu düşünerek bu görüşü dile getirmişlerdir. Bu görüş, Türkiye'nin NATO üyeliği nedeniyle oluşmuştur.

Askeri sanayi ve askeri-teknik işbirliği alanlarında karşılıklı yardımlaşmaya ilişkin 1996'da imzalanan anlaşmalar hiçbir zaman uygulanmamıştır.²¹⁹ Ancak 2009'da Türkiye ile Kazakistan arasında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ve 2012 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'nin kurulması ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Stratejik ortaklık anlaşması, güvenlik işbirliği, terörle mücadele, askeri eğitim ve tatbikatlar, istihbarat değişimi, sınır koruma ve silah ticareti gibi konuları kapsamaktadır.

Kazakistanın askerleri, her yıl Barış İçin Ortaklık programının çerçevesinde faaliyet gösteren Ankara'daki NATO Eğitim Merkezi'nde eğitim almaktadır. Bu eğitim merkezi, Orta Asya cumhuriyetlerinde eğitim programları yürüten personellere sahiptir. Türkiye 1990'ların başından beri, Orta Asya ülkelerinin askeri kuvvetlerinin çeşitli alanlarının modernizasyonu için fon sağlamıştır. Örneğin, 1998'de Kazakistan, askeri teçhizatın geliştirilmesi için 500.000 dolarlık hibe fon almıştır. Türkiye, 1999'da askeri haberleşme teçhizatın geliştirilmesi için 700.000 dolarlık bir tahsis

²¹⁹ Aigerim Shilibekova, "Turkey-Kazakhstan Relationship in the Military Sphere: Outcome and Outlook", *European Journal of Economic and Political Studies*, 2008, Sayı:2, s.69

yapmıştır. Ayrıca, uluslararası terörizme karşı ortak mücadele ve diğer alanlarda askeri işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.²²⁰

Askeri alandaki ikili işbirliği sonraki yıllarda da devam etmiştir. Özel kuvvetlerin eğitimi için programlar uygulanmaktadır. Bu süreç, Türkiye’de ve Kazakistan’da “Commandos”, “Özel Amaçlı”, “Keskin Nişancı Eğitimi” ve “İç Güvenlik” eğitim programları aracılığıyla yürütülmekte olup, yaklaşık 500 Kazak askeri personeli yeniden eğitilmiştir. Ayrıca, 2005 yılından bu yana Kazak askerleri, Türkiye’nin yıllık taktik tatbikatı “Anadolu’ya” katılmaktadır. Yaklaşık 150 Kazak askeri, başta Kuleli Askeri Lisesi ve Kara Askeri Tıp Akademisi olmak üzere Türk kara ve deniz eğitim kurumlarında eğitim almıştır. Türkiye bunun üzerine Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile olası İslamcı saldırılara karşı ortak mücadele için güvenlik anlaşmaları imzalamıştır.

2018 sonbaharında Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, “Türkiye-Kazakistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin” üçüncü toplantısına katılmak üzere bir hükümet heyetiyle birlikte Ankara’yı ziyaret etti. O dönemde Kazak Savunma Bakanı Nurlan Yermekbayev ve Türk mevkidaşı Hulusi Akar, askeri işbirliği konusunda yeni bir hükümetlerarası anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma, savunma sanayinden siber güvenliğe, askeri tıptan askeri istihbarata kadar otuzdan fazla konuda en üst düzeyde işbirliğini öngörmektedir.

Rusya Federasyonu Devlet Duması milletvekillerinin Rus İmparatorluğu’nun tarihi toprakları, askeri operasyonlar ve Ukrayna’nın içişlerine müdahaleyle ilgili son açıklamaları, Türkiye’de endişe yaratmıştır. Özellikle Kazakistan, Rusya Federasyonu’nun Ukrayna’daki askeri harekâtını kınamasıyla bilinen Orta Asya ülkelerinden biri olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu gelişmeler, Kazakistan Devlet Başkanı K.J. Tokayev’in 2022 yılında Kazakistan’da yaşanan Ocak olaylarından bu yana gerçekleştirdiği ilk ziyaretine denk gelmiştir. Ankara’daki ziyaret sırasında askeri sanayi, askeri istihbarat, bilgi teknolojileri, gümrük ve çevre sorunları gibi konular ele alınmış ve sonucunda 14 ikili anlaşma imzalanmıştır. Aynı

²²⁰ Mark Eaton, Lena Jonson, John Roberts, Igor Zonn, **The Security of the Caspian Sea Region**, (Ed.: Gennady Chufrin), Oxford University Press, 2001, ss.100-101

dönemde Kazakistan Cumhuriyeti Sanayi ve Altyapı Geliştirme Bakanlığı, Türkiye ile askeri-teknik işbirliği konusunda yeni bir memorandum imzalandığını duyurmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde iki ülke, ileride Kazakistan Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılabilecek olan “ANKA” insansız hava araçlarının montaj ve onarımını gerçekleştirecektir. Böylece bu araçlar, Kazakistan Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanabilmektedir.

Ekim 2000’de Türkiye ve Özbekistan savunma bakanlıkları arasında bir askeri ve askeri-teknik işbirliği anlaşması ile Türkiye’nin gerekli askeri-teknik yardımı sağlamayı taahhüt ettiği bir güvenlik ve terörle mücadele işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki askeri-teknik ve güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesine önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca, 1992’de imzalanan askeri eğitim alanında işbirliği anlaşması da kayda değerdir. Özbekistan, 2003 yılında terörle mücadele kapsamında 1.5 milyon dolar değerinde yardım ve 610.000 dolar değerinde askeri teknik ve eğitim malzemesi Türkiye’den almıştır. Başbakan R. T. Erdoğan’ın Özbekistan 2003’te ziyareti sırasında, Özbek ordusunun terörle mücadelede eğitilmesini içeren bir askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye, 1990’lardan bu yana Orta Asya ülkelerine, özellikle de Özbekistan’a zırhlı araç tedariki konusunu defalarca gündeme getirmiştir. Örneğin, Türkiye Cumhurbaşkanı S. Demirel’in Mayıs 1996’da Özbekistan’a yaptığı ziyaret sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, ortak zırhlı araç üretiminin organize edilmesini önermiş, ancak bu öneri Özbek tarafından olumlu karşılanmamıştır.²²¹ Genel olarak, Türkiye ile Özbekistan arasındaki siyasi ilişkiler, diğer Orta Asya cumhuriyetlerinin aksine, istikrarsız kalmıştır. Ancak 18-19 Ekim 2016 tarihlerinde Özbekistan’da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanları Toplantısı, ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı M.Çavuşoğlu, İslam Kerimov’un ölümünün ardından ikili ilişkileri görüşmek üzere Özbek mevkidaşıyla bir araya gelmiştir.

²²¹ Dmitrii Trofimov, “*Tashkent mezhdü Ankaroj i Tegeranom: uroki 90-h i perspektivy*”, *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, Lulea, 2001, Sayı:17, s.134

2017 yılında, Mirziyoyev'in yaklaşık yirmi yıl sonra ilk kez Türkiye'yi ziyaret eden Özbek lider olmasının ardından, Türk "Nurol Makina" "UzAuto" ile bir mutabakat anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmaya göre, bin adet "Ejder Yalçın" zırhlı aracı Özbekistan topraklarında monte edilecek, bunların bir kısmı sınır koruması için Özbekistan'a, bir kısmı da "Ejder Yalçın'ın" 10'dan fazla NATO ülkesine satıldığı için üçüncü ülkelere transfer edilecekti. Ancak aradan geçen birkaç yılın ardından açık kaynaklarda ekipmanın ortak girişimde nasıl monte edildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Özbekistan'ın 2019 yılında sınır koruması için 24 adet zırhlı araç aldığı ve bunların Türkiye topraklarında monte edildiği bilinmektedir.²²² Mart 2021'de Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, bölgedeki güvenlik zorluklarına ve tehditlere ortaklaşa karşı koyma konusunda bir kararname imzalamıştır.²²³

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki işbirliği, 1993 yılında imzalanan askeri-teknik ve maddi yardım anlaşmasıyla başlamıştır.²²⁴ Haziran 2001'de Türkiye, Kırgızistan'a 1 milyon dolar değerinde askeri teçhizat ve iletişim ekipmanı sağlamıştır. Kırgızistan'a 2007 yılında askeri amaçlarla sağlanan askeri ve teknik yardımın toplam tutarı 2 milyon doları olmuştur. Türkiye, 2008 yılında Kırgız ordusunun modernizasyonu için 1 milyon dolar tahsis ettiği başka bir anlaşma imzalamıştır. İki ülke Ocak 2009'da geri ödemesiz olarak askeri ve teknik yardım sağlanmasına yönelik bir protokol daha imzalanmıştır.²²⁵ Bu protokol kapsamında on bir araç, radyo iletişim ekipmanları, sinyalizasyon sistemleri, gece görüş ekipmanları, keskin nişancı silahları ve özel askeri üniformalar tahsis edilmiştir.

Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerde, 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişiminin büyük etkisi olmuştur. Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı Nazarbayev'in resmi makamlara ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a verdiği destek, Erdoğan'ın saygınlığını artırmıştır. Kazakistan hükümeti, darbe girişimini organize

²²² Elena Korotkova, "Tureckij Voennno-promyshlennyj Kompleks dlya stran Central'noj Azii", **Centr socialno-ekonomicheskikh i geopoliticheskikh issledovaniy**, Bishkek, 2022, Çevrimici <https://csegr.ru/turkey-and-central-asia/> Erişim tarihi: 20.06.2023

²²³ "01.07.2021 tarihli ve UP-6255 sayılı Özbekistan Cumhuriyeti'nin 2021-2026 Yılları Arasında Aşırılık Ve Terörizmle Mücadele Ulusal Stratejisi" Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, <https://lex.uz/ru/> Erişim tarihi: 25.05.2023

²²⁴ Kamalbek Karymshakov, Valentin Bogatyrev, Elira Turdubaeva, **The Role and Perception of Turkey in Kyrgyzstan**, (Ed.: Ch.Baxton, G. Sergunina), The Friedrich Ebert Stiftung, Bishkek, 2012, s.28

²²⁵ Levon Ovsepyan, "Voennno Politicheskie Aspekty Sotrudnichestva Turtsii So Stranami Tsentralnoy Azii Obschaya Dinamika Razvitiya", **Centralnaya Aziya i Kavkaz**, Cilt:13, Sayı:2, Erevan, 2010, s.98

etmekle suçlanan F. Gülen'in lideri olduğu Hizmet Hareketi ile bir şekilde bağlantılı olan Türk okullarındaki tüm öğretmenleri sınır dışı etme kararı almış ve tüm eğitim kurumlarını sıkı kontrol altına almıştır. Ancak, beklenmedik bir tepki Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambaev'den gelmiştir. Atambaev, Türkiye hükümetinin okulların kapatılması yönündeki taleplerini Kırgızistan'ın iç işlerine müdahale olarak algılamış ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin soğumasına neden olmuştur.²²⁶

Ancak Kırgızistan ve Tacikistan arasında son dönemde yaşanan sınır çatışmaları, Bişkek ve Ankara arasındaki ikili işbirliğini yeni bir seviyeye taşıdı. Türkiye Eylül 2022'de Kırgızistan'da bir savunma işletmesi kurma niyetini açıklamıştır. Bu duyuru, Kırgızistan-Tacikistan sınırındaki çatışmanın tırmanmasının ardından yapılmıştır. Yine 2022 yılında Kırgızistan Savunma Bakanı B. Bekbolotov ve Türkiye Savunma Bakanı H. Akar, iki ülke arasında daha yakın askeri-teknik işbirliği için Ankara'da bir stratejik yol haritası imzalamışlardır. Sınır çatışmasından bir ay sonra, iki cumhurbaşkanı Ankara'da Kırgızistan'ın güvenliği konusunda görüşmelerde bulunmuştur. Aynı yılın Aralık ayında Kırgızistan, sınır güvenliği için Türkiye'den "Bayraktar" insansız hava araçlarını satın almıştır.²²⁷

ABD ile Orta Asya devletleri arasındaki ikili güvenlik ve terörle mücadele ilişkisi, bölgesel istikrar ve küresel güvenliğin önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Yıllar içinde, iki bölge terörizm ve aşırıcılık da dahil olmak üzere ortak güvenlik endişelerini ele almak için çeşitli anlaşmalar ve ortaklıklar geliştirmiştir. Bu işbirliği, istihbarat paylaşımını, kapasite geliştirmeyi ve terörle mücadelede işbirliğini artırmayı amaçlamaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti, Washington ile ikili diyalog geliştirmeyi başaran az sayıdaki devletlerden biri olarak Orta Asya bölgesinde öne çıkmaktadır. Şu anda, ABD-Kazakistan ilişkilerinin en önemli yönü siyasi-askeri işbirliğidir. Üç temel faktör ayırt edilebilir: İlk olarak, Kazakistan'ın dış politikasının özellikleri rol oynamıştır. Kazakistan, egemen bir devlet olarak kurulduğundan bu yana, Rusya Federasyonu ve

²²⁶ Asylhan Mamashuly, "Proshchanie s uchitelyami, kotoryh obeshchali ne vydavat Turcii", 2017, <https://rus.azattyq.org/a/vynuzhdenniy-otyezd-prepotavateley-iz-turcii/28770719.html> Erişim tarihi:22.06.2023

²²⁷ Elena Korotkova, "Tureckij Voenno-promyshlennyj Kompleks dlya stran Central'noj Azii", **Centr socialno-ekonomicheskikh i geopoliticheskikh issledovaniy**, Bishkek, 2022, Çevrimici <https://csegr.ru/turkey-and-central-asia/> Erişim tarihi:20.06.2023

ABD ile olan ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesini içeren bir “çok vektörlülük” politikası izlemiştir. İkinci olarak, Kazakistan son on yılda Orta Asya bölgesinde hem ekonomik hem de siyasi açıdan en istikrarlı devlet konumuna gelmiştir. ABD’nin Kazakistan ile askeri işbirliğine yöneldiği en belirgin dönem, 2005 yılında Özbekistan ile ABD arasındaki ilişkileri değiştiren Andican olaylarından sonra yaşanmıştır. Üçüncü olarak, Kazakistan’ın coğrafi konumu, ABD için uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmle mücadele ile Rusya Federasyonu ve Çin’in Orta Asya’daki yükselişine karşı koyma açısından önemlidir. Washington için Kazakistan ile yakın işbirliği, Orta Asya’daki jeopolitik ve ekonomik süreçleri etkilemenin bir aracıdır.

Kazakistan ve ABD arasındaki siyasi-askeri işbirliğinin geniş çaplı gelişimi, 2003 yılında 27 Kazakistanlı askeri mühendisin Irak’taki Amerikalılara yardım etmek üzere gönderildiği zamanda başlamıştır. Bu dönemde, 2003 yılında Kazakistan ve ABD arasında Beş Yıllık Askeri İşbirliği Planı geliştirilmiş ve onaylanmıştır; bu plan 2007 yılına kadar geçerli olup uluslararası terörizme karşı ortak mücadele ve Hazar Denizi kıyısında askeri altyapının geliştirilmesini öngörmekteydi. ABD, 2003-2007 yılları arasında Kazakistan’a askeri ve hizmet malzemeleri sağlamıştır. Amerikalılar, Kazak askeri personelinin eğitimi için kendi askeri eğitim kurumlarında kotaları artırmışlardır. “Bozkır Kartalı” ortak askeri tatbikatları 2003 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır²²⁸. Bu şekilde, 2008 yılına gelindiğinde Astana ve Washington arasında kapsamlı bir askeri işbirliği zemini oluşmuştur. ABD-Kazakistan askeri işbirliği için ikinci bir beş yıllık plan 2008 yılında kabul edilmiştir. Bu plan, iki ülke arasında askeri uzmanlık ve personel değişimini vurgulayarak ABD’nin Kazakistan’a askeri tedarikinin genişletilmesini hedeflemiştir.²²⁹

Astana ve Washington, 2009 yılında Afganistan’a askeri geçiş konusunda bir anlaşma imzalayarak işbirliğini yoğunlaştırmıştır. Kazakistan, NATO birliklerinin ve teçhizatının geçişi için topraklarını hazır hale getirmiştir. Üçüncü Beş Yıllık ABD-Kazakistan Askeri İşbirliği Planı 2013 yılında kabul edilerek askeri eğitim, ortak tatbikatlar, NATO ve BM barışı koruma operasyonlarına katılım konularında ikili

²²⁸ “U.S.-Kazakhstan Strategic Partnership Dialogue”, 9 Mart 2016, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/03/254129.htm>. Erişim tarihi:22.06.2023

²²⁹ Aleksey Ivanov-Bulat Galihanov, “Yuzhnouralskij uchastok rossijskokazahstanskoj granicy: problemy obespecheniya regional’noj i nacional’noj bezopasnosti”, **Transformaciya mezhdunarodnyh otnoshenij v XXI veke: vyzovy i perspektivy**, Diplomaticheskaya akademiya MID RF, Moskva, 2018, ss. 80-84.

işbirliği geliştirilmiştir. Aralık 2017’de Astana ve Washington arasında 2018-2021 yılları arasında askeri-siyasi işbirliğini düzenleyen yeni bir Beş Yıllık Plan onaylanmış ve Kazakistan ile ABD askeri heyeti arasında Washington’da gerçekleşen ikili bir toplantı sırasında imzalanmıştır. İmza töreni sırasında Kazakistan heyeti, ABD Savunma Bakanlığı, Ulusal Muhafız Bürosu, ABD Ordusu ve ABD Ulusal Savunma Üniversitesi temsilcileriyle bir araya gelmiştir.

Washington, Orta Asya ülkeleriyle terörle mücadelede işbirliğine ilgi duymakta ve bu ülkelerin yetkililerinin terörizm ve radikalizmle mücadeleye yönelik her türlü girişimini desteklemektedir. ABD ve bazı Orta Asya devletleri arasında terörle mücadele konularında aktif etkileşim, 11 Eylül olaylarından sonra başlamıştır. Özbekistan ve Kırgızistan, Amerikan birliklerinin Afganistan’daki terörle mücadele operasyonuna katılımı ve askeri teçhizatının barındırılması için ülkelerinin altyapısını sağlamışlardır. Washington, bazı Orta Asya devletlerinin NATO’nun Barış İçin Ortaklık programının katılımcıları olmaları ve Afganistan’daki savaştan önce ABD ile çalışma ilişkisi içinde olmaları nedeniyle, bu tür bir işbirliğinin Sonsuz Özgürlük Operasyonu sonrasında da devam edeceğini varsaymaktadır.

ABD-Özbekistan anlaşması Ekim 2001’de imzalanmıştır.²³⁰ Bu anlaşma, ABD’ye Özbekistan hava sahasını ve Hanabad’daki hava üssünü kullanma hakkı vermiştir. Özbekistan’ın ABD hükümeti için öncelikli bir devlet olma statüsü, Mart 2002’de Cumhurbaşkanı Kerimov’un ABD ziyareti sırasında imzalanan stratejik ortaklık ve işbirliği deklarasyonunda yer almıştır.²³¹ Özbekistan, bu durumu, ABD’nin bölgedeki kilit ortağı statüsünü güçlendirmek ve Orta Asya’daki liderlik hedeflerini desteklemek için bir fırsat olarak görmüştür.

Özbekistan’ın Afganistan’daki operasyonu sürdürme önerileri, Taliban ve El-Kaide’nin Özbekistan İslami Hareketi’ne çok yönlü yardım sağlaması nedeniyle Özbek yetkililerin çatışmanın sonucuyla doğrudan ilgilenmesiyle açıklanmaktadır. 2000’li yılların ortalarında, Özbekistan’ın dış politikasında bir yeniden yönelim

²³⁰ Nuria Kutnaeva, “*Foreign military bases in post-Soviet Central Asia*”, **Central Asia and the Caucasus**, Sayı:2, 2010 <https://cyberleninka.ru/article/n/foreign-militarybases-in-post-soviet-central-asia> Erişim tarihi:22.06.2023

²³¹ “US, Uzbek Leaders Meet, Strategic Partnership Declaration Signed”, The Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center, 2002, <http://cacianalyst.org/publications/news-digest/item/7527-news-digest-caci-analyst-2002-3-13-art-7527.html> Erişim tarihi:22.06.2023

görülmüştür. Bu değişimin ana nedeni, bazı eski Sovyet ülkelerinde yaşanan “renkli devrimler” olarak bilinen olaylardır. Bu olaylar, resmi Taşkent yönetiminin ABD’nin Özbekistan’ın güvenliği ve istikrarı konusundaki şüphelerini artırmıştır. Washington, Özbekistan yetkililerin 12-13 Mayıs 2005 tarihlerinde Andican’da meydana gelen ayaklanmaları bastırmasını kınamıştır., Özbekistan yetkililer 29 Haziran 2005 tarihinde ABD askeri üssünün altı ay süreyle kapatılmasını talep etmiştir. Bu talep, Amerikan sivil toplum kuruluşları ofislerinin, bir dizi Amerikan şirketinin kapatılmasına ve ABD ordusunun Hanabad üssünden çekilmesine yol açmıştır. Özbekistan, ABD’nin ayrıcalıklı bir ortağı olma statüsünü kaybetmiş ve iki ülke arasındaki ikili ilişkiler hızlı bir soğuma dönemine girmiştir. Bölgedeki kilit müttefikinin kaybını telafi etmek isteyen ABD, odak noktasını Kazakistan’a kaydırmış ve bu ülkeyi Orta Asya’daki güvenlik ve enerji projelerinde “bölgesel lider” ve “stratejik ortak” olarak ilan etmiştir. Özbekistan, 2004 yılından bu yana bölgedeki diğer önemli aktörler olan Rusya Federasyonu ve ÇHK ile yakınlaşma politikası izlemeye başlamıştır.

Diplomatik ilişkiler, Kırgız tarihinde ilk kez 1 Şubat 1992 tarihinde Bişkek’te Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği’nin açılmasıyla başlamıştır. Farklı düzeylerde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler sırasında kurulan ikili ilişkilerin yasal temeli, Yatırım Teşvik Anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Korunmasının Teşvik Anlaşması gibi en önemli anlaşmaları içeren 20’den fazla anlaşmadan oluşmaktaydı. Kırgızistan Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetleri arasında 26 Ağustos 1992 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı, ikili ilişkilerin geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur.

M.A. Zakirov, Kırgız-Amerikan devletlerarası ilişkilerinin gelişimini üç aşamada tanımlamaktadır: İlk aşama (1991-1995) ABD’nin Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik dış politikasının temel ilkelerinin geliştirildiği dönemdir. Bu dönemde Amerika, bölgenin ve dolayısıyla Kırgızistan’ın iç gelişimine sınırlı bir müdahalede bulunmuştur. İkinci aşamada (1996-1999), ABD bölgeye, kontrolü altındaki mali ve siyasi-askeri kurumlar aracılığıyla (IMF, NATO) aktif olarak nüfuz etmeye başlamıştır. Bölgedeki ekonomik, siyasi ve kültürel etkisi artmıştır. Üçüncü dönem (2000’den 2013-2014’e kadar) ise ABD’nin bölgeye eşi benzeri görülmemiş bir

şekilde nüfuz ettiği dönem olarak nitelendirilmektedir. ABD askeri üsleri Kasım 2001’de Özbekistan ve Kırgızistan’da konuşlandırılmıştır. ABD Transit Merkezi’nin resmi kapanış töreni 3 Haziran 2014 tarihinde gerçekleştirilmiş ve ülkemiz topraklarındaki ABD askeri varlığı sona ermiştir. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu’nun Orta Asya ülkelerine doğru bir yönelimi söz konusu olmuştur.²³²

ABD ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki askeri işbirliği, barışı koruma birimlerinin eğitimi, askeri eğitim, devlet sınırı ve bölgesel güvenlik ile terörle mücadele gibi alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu kronolojiye devam eden yazar, Kırgız Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ikili ilişkilerin dördüncü bir aşamasını (2014’ten günümüze) eklemektedir. Bu aşama, devletlerarası ilişkilerin soğumasıyla karakterize edilmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosu, Kırgız hükümetinin 22 Haziran 2009 tarihinde Bişkek’te imzalanan «Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İşbirliği Anlaşması ve Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Manas Uluslararası Havalimanı’ndaki Transit Merkezine İlişkin Anlaşma’yı” feshetme kararını onayladı.

Afganistan’la 1.200 kilometrelik bir sınırı paylaşan Tacikistan, Sürekli Özgürlük Operasyonu için talep görmüştür. Amerika Birleşik Devletleri, birliklerini konuşlandırmak için Duşanbe ve Kulyab havaalanlarını kullanabilmiştir. Amerikalı kongre üyeleri, senatörler, bakanlar ve askeri departman başkanları ülkeyi sık sık ziyaret etmişlerdir. Afganistan’ın yakın komşusu olan cumhuriyet, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede Washington’dan askeri ve teknik yardım ummaya başlamıştır. Bu umut, ABD Kongresi’nin Tacikistan’a silah sevkiyatı ambargosunu kaldırmasıyla daha da güçlenmiştir. Tacikistan 2003 yılında NATO’nun Barış İçin Ortaklık programına katılan son Orta Asya ülkesi olmuştur ve Tacik Savunma Bakanı Sherali Khayrulloev’e göre bu, Batılı ülkelerle askeri işbirliğinin geliştirilmesi için yeni bir ivme olmuştur. Bu tür ilişkilerin gelişmesi sayesinde cumhuriyetin Silahlı Kuvvetleri’nin birçok sorunu (personel eğitimi, iletişim tesisleri, araçlar, giysi ve tıbbi malzemeler, mühendislik-sapancı ekipmanı) ortaklar tarafından karşılıksız yardım sağlanarak yavaş yavaş çözülmektedir. ABD bu program

²³² 3. Zakirov M.A., *Istoriya kyrgyzsko-amerikanskikh otnoshenij v 1991-2005 gg.*, Institut istorii Nacionalnoj Akademii Nauk KR, Bishkek, 2007, s. 147

kapsamında İçişleri Bakanlığı'na toplam 15 milyon dolar, Savunma Bakanlığı'na ise yaklaşık 25 milyon dolar mali yardım sağlamıştır. Washington 2005'ten 2007'ye kadar Duşanbe'ye Afgan sınırındaki 15 karakolun yeniden inşası, onarımı ve donatımı için yaklaşık 40 milyon dolar sağlamıştır.²³³

Tacikistan'ın Rusya Federasyonu ile sınır koruma anlaşmasını yenilememesi, ABD'nin Tacikistan ile daha fazla işbirliği yapma isteğiyle sonuçlanmış ve Washington, buna karşılık olarak Duşanbe'ye sınır birliklerini modernize etme, ortak sınır koruması sağlama ve Tacik-Amerikan ileri karakolları kurma teklifinde bulunmuştur. Amerikalılar Tacikistan'ın sınırını korumamışlardır, ancak cumhuriyetin sınır hizmetlerinin modernizasyonuna katkıda bulunmuşlardır. Bu alandaki yardımın bir koşulu olarak, Rus sınır muhafızlarının geri çekilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Rusya Federasyonu tarafıyla Tacikistan'da kalış koşullarına ilişkin müzakerelerin 2003 yılında başlamış olduğu göz önüne alındığında, Washington daha iyi koşullar teklif sunmuştur.

2008 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi J. Krol'un Tacikistan'ı ziyaret ettiği bilinmektedir. J. Krol, ABD'deki iktidar değişikliğinin ikili ilişkileri etkilemeyeceğini vurgulayarak, bölgenin tüm Asya'nın istikrarı için son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak, bir ABD askeri üssünün kurulmasından söz edilmemiştir. Daha çok ABD hükümetinin Tacikistan'ın sınır güvenliğini güçlendirmeye yönelik yardımlarına ve ilgili kurumlara verdiği desteğe atıfta bulunmuştur. J. Krol, 22 Ağustos 2008 tarihinde ABD'nin Tacikistan Büyükelçisi T.E. Jacobson ve Tacikistan Dışişleri Bakanı X. Zarifi ile birlikte, Duşanbe'nin güvenlik ve kolluk kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla 13.4 milyon dolarlık iki belge imzalamıştır.²³⁴ Ayrıca, taraflar Mayıs 2009 başında "Uyuşturucu Kontrolü ve Kolluk Kuvvetleri İşbirliğine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma" için ek fonlar sağlayan ekler imzalamışlardır. Bu durum, Duşanbe'nin mali zorluklarından yararlanarak Washington ile askeri işbirliğini geliştirmeyi teklif etmiş olabileceğine işaret etmektedir. Tacikistan yönetimi, bir Amerikan hava üssünün ülkede açılması durumunda bu kararın kesinlikle olumlu olacağını defalarca ifade etmiştir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, ülkedeki

²³³ Maksim Starchak, "Ssha vs. Rossiya v Sotrudnichestve s Tadzhikistanom v Voенno-Politicheskoy Sfere", **Centralnaya Aziya I Kavkaz**, Sayı:3, Lulea, 2009, s.130

²³⁴ Starchak, a.g.m., s.137

zorlu ekonomik durumdur. Tacikistan Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı sözcüsü X. Umarov'a göre, bu üs yerel ekonomi için ek bir kaynak sağlayacaktır.²³⁵

Ek olarak, Rusya Federasyonu, 2005 yılında KGAÖ çerçevesinde, bir üye-devletin topraklarında üçüncü bir tarafın askeri üs kurmasının talep edilmesi durumunda üyelerin birbirleriyle danışması gerektiren bir anlaşmayı güvence altına almıştır. Dolayısıyla, Moskova'nın Kırgızistan'daki bir Amerikan askeri tesisi çekildikten sonra Tacikistan'da bir Amerikan üssü kurulmasını kabul etmesi pek olası değildir.

ABD'nin Türkmenistan'da güvenliği teşvik etme politikası, ülkedeki çeşitli kurumlara askeri eğitim sağlamaya odaklanmaktadır. Örneğin, ABD ordusu Türkmenistan'ın Sahil Güvenlik görevlilerine deniz arama operasyonları, gemi engelleme ve narkotik tanımlama konularında seminerler düzenlemiştir. Ayrıca gümrük memurları ve sınır muhafızları için eğitim programları da mevcuttur. Bununla birlikte, Türkmen güvenlik personeli için yapılan eğitim ve öğretime yönelik yatırım, 2008 yılında 286.000 dolar olarak raporlanmış ve diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla nispeten düşük seviyededir.²³⁶

EXBS (Export Control and Related Border Security Program) İhracat Kontrolü ve İlgili Sınır Güvenliği Programı çerçevesinde Türkmen Dışişleri Bakanlığı, birkaç düzine araç ve ekipmanı bedelsiz olarak temin etmiştir. Ayrıca Nevada Ulusal Muhafızları ile Türkmenistan Hükümeti iş birliği yaparak Etrek bölgesindeki "Altyn Asyr" sınır geçiş noktasını açmıştır. ABD Merkez Komutanlığı'nın Orta Asya Narkotikle Mücadele Stratejisi doğrultusunda, Türkmenistan-Afganistan sınırında bir kontrol noktası inşa etmiştir.

Türkmenistan 1994'de NATO'nun Barış İçin Ortaklık programına katılan bölgedeki ilk devlet olmuştur. Başkan Niyazov, askeri ve teknik yönden hazırlık için yabancı devletlerle ikili hükümetler arası anlaşmalar imzalamayı tercih etmiştir. Örneğin Türkmenistan, sahip olduğu devasa gaz rezervlerini, siyasi-askeri ve askeri-teknik alanlarda işbirliği programlarıyla takas etmiştir. Türkmenistan yönetiminin gaz sektöründeki dış temasları yoğunlaştırmaya olan ilgisinin farkında olan NATO

²³⁵ Starchak, a.g.m., s.137

²³⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı, <https://www.state.gov/>, Erişim tarihi:22.06.2023

liderleri, boru hatlarını teröristlerden koruma ihtiyacını gerekçe göstererek bunu güvenlik işbirliği için kullanmayı amaçlamışlardır.²³⁷

4.2.2 Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri

Bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanması sorunlarının önemi göz önüne alındığında, terörizmin ve dini aşırılıkçılığın tezahürleriyle doğrudan mücadelenin etkinliğindeki artışın, büyük ölçüde, bu tehlikeli durumlarla mücadeleyle ilgilenen tüm devletlerin etkileşimini ve koordinasyonunu belirleyen uluslararası işbirliği çerçevesinde çabaların pekiştirilmesinden kaynaklandığı belirtilmelidir.

Sadece devletlerin işbirliğinin terörle mücadele stratejisinin en önemli bileşenlerinden biri olduğunu kabul etmek gerekir, özellikle de dünyadaki hiçbir ülke, ne kadar çaba sarf ederse etsin, terörizm sorunuyla tek başına sorunu çözemez. Dahası, küresel terörle mücadele işbirliğine alternatif yoktur: terörizm tüm medeniyete meydan okudu ve Rusya FGS başkanı N. Patruşev’in belirttiği gibi: “Modern koşullarda, çoğu devlet için akut bir dış tehdit hala uluslararası terörizmdir, bu yüzden devletlerin çabalarını pekiştirmeyi gerektirir...”²³⁸

BDT. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), daha önce SSCB’nin bir parçası olan devletler arasındaki işbirliği ilişkilerini düzenlemek için tasarlanmış bölgesel bir uluslararası örgüttür. Bu örgüt uluslarüstü bir varlık değildir ve tüm katılımcılarının egemen eşitliği ilkelerine dayanmaktadır ve bu nedenle tüm katılımcı Devletler uluslararası hukukun bağımsız özneleridir. Örgütün amaçlarından biri, katılan Devletlerin uluslararası terörizmle mücadele ve savunma politikasında işbirliği ve dış sınırların korunması alanında ortak faaliyetlerinin uygulanmasıyla elde edilen uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında işbirliğidir. Terörizmle mücadelede BDT katılan devletler arasındaki işbirliği, hem Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, İçişleri Bakanları Konseyi gibi organları çerçevesinde hem de devletlerin iç organları düzeyinde yürütülmektedir.

²³⁷ Maksim Starchak, “SSHA i Rossiya v popytke sotrudnichevstva s Turkmenistanom v sfere bezopasnosti i oborony”, *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, Sayı:62, Lulea, 2009, s.99

²³⁸ Nikolay Patrushev, “Osobennosti sovremennykh vyzovov i ugroz natsionalnoi bezopasnosti Rossii”, *Zhurnal Rossiiskogo Prava Dergisi*, Sayı:7, Moskva, 2007, s.6

BDT çerçevesinde uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinin olumlu sonuçlarından biri, BDT üye devletlerinin topraklarında Organize Suçlarla ve Diğer Suç Türleriyle Mücadele Koordinasyon Bürosu'nun çalışması ile gösterilebilir, arama çalışmaları sonucunda 177 suçlu adamdar bulundu ve 116 suçlu iade edildi, ardından 2009'da bu göstergeler sırasıyla 3196 ve 1360 kişi olarak gerçekleşti.²³⁹

Bu organizasyonun özgü özelliği, devletlerarası iletişimin tüm alanlarındaki etkileşim, kolektif işbirliği için mekanizmaların ve formatların esnekliğidir. Devletlerarası bağların esnek mekanizması, ülkelerin entegrasyona farklı derecelerde hazır olmalarını göz önüne almaktadır ve her birinin entegrasyon süreçlerine ulusal çıkarlarına karşılayacak ölçüde ve bu yönlerle katılma olanağı sağlamaktadır.

BDT üyesi Devletlerin yetkili makamları arasında uluslararası terörizm ve aşırılıkçılığın diğer tezahürleriyle mücadelede işbirliğinin koordinasyonunu sağlamak amacıyla, 21 Haziran 2000 tarihli BDT Devlet Başkanları Konseyi'nin kararı ile Antiterör Merkezi oluşturulmuştur. Merkezin temel görev ve işlevlerinden biri, üye-devletlerin yetkili organlarının uluslararası terörizm ve aşırılığa karşı mücadelede işbirliği koordinasyonunu sağlamak, terörle mücadele komuta ve operasyon-taktik tatbikatları yürütmek, üye-devletlerin operasyonel arama faaliyetlerinin hazırlanmasında ve yürütülmesinde yardımcı olmak ve uluslararası terörizm ve aşırılığa karşı kapsamlı operasyonlar yürütmektir. Buna ek olarak, merkezin çalışmalarının ana yönlerinden biri, üye-devletlerinin terörle mücadeledeki tek bir yasal çerçeve oluşturmak üzere gerekli tüm tasarıların kabul edilmesi için önerilerin hazırlanmasıdır.

Birçok sözleşme ve anlaşmanın varlığına rağmen, BDT'nin perspektifleri, bu örgütün duruma ne ölçüde uyum sağlayabileceğine ve katılımcı devletlerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabileceği ile bağlıdır. BDT'nin varlığı boyunca, büyük bir düzenleyici ve yasal çerçeve oluşturulmuştur. Ancak bunların çoğu uygulanmıyor, çünkü yasal prosedürler veya anlaşmaların onaylanma süreci süresiz olarak sürüyor. Bu, ülkelerin verdikleri taahhütleri yerine getirmedikleri anlamına geliyor. Örneğin, Kırgızistan,

²³⁹ Sergey Zuev, *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo pravookhranitelnykh organov v borbe s organizovannoi prestupnostyu*, Intellect Yayınevi, Sayı: №8, Dolgoprudnyi, 2010, s.55

Ukrayna ve Gürcistan'daki "Kadife Devrimler" gibi çelişkiler bile var, bundan sonra katılımcılar arasındaki anlaşmaların anlamı önemini yitirdi. Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki ilişkiler donduruldu, bunun ardından askeri işbirliği anlaşmalarının sona ermesi ile Rus barış güc grupları geri çekilmiştir. Ukrayna, dış politikasını Batı'ya yönlendirdiği için BDT'den çekilmek istedi.

Ama o kadar da üzücü değil. Yine de, BDT içindeki taraflar arasında etkileşim vardır. Bu Kazakistan'ın Rusya Federasyonu ile arasındaki askeri kompleksler alanında, Hazar Denizi'nin iç kısımlarının bölümleri konusunda, ekonomik konular ve Kazak kozmodromu "Baikonur" un kullanımıyla ilgili konularda işbirliğidir.

Grebennikov'a göre Rusya Federasyonu, BDT'nin çekirdeğidir.²⁴⁰ Çünkü tüm BDT ülkelerinden hiçbir ülkenin böyle bir jeopolitik kütlesi ve coğrafi konumu yoktur. Güvenlik düşüncesine dayanarak, Orta Asya ülkeleri tarihsel olarak Rusya Federasyonu'na katılmaya zorlanmıştır. Bu, Rusya Federasyonu'na savunma, ekonomik ve politik yönelim vektörlerini belirler. Ayrıca, Güney'den gelen dış zorluklardan kaynaklanan tehditler ile hiçbir BDT ülke tek başına bu sorunları çözemez.

Ancak ilişkilerin durgunluğundan bağımsız olarak, bu entegrasyon birliği Orta Asya'da güncel bir yapı olmaya devam etmektedir. Çünkü her üye-ülkelerinin ortak satış pazarlarını korunması, enerji taşıyıcıları için sadık fiyatlandırma yapması ve bir savunma silah sistemi sağlamakla ilgilenmektedir.

KGAÖ. Kolektif Güvenlik Antlaşması, 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te altı BDT üye ülkesinin Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Özbekistan başkanları tarafından imzalanmıştır. Ancak 2012'de Özbekistan'ın üyeliği askıya alınmıştır.

Tüzüğe göre, KGAÖ'nün temel hedefleri "barışı ve bölgesel güvenliği güçlendirmek, üye devletlerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kolektif olarak korumak..." Örgütlerin ana yönlerinden biri "uluslararası terörizm ve aşırılığa, uyuşturucu ve

²⁴⁰ İrina Grebennikova-Sergey Nikonenko, "Perspektivy SNG", **Federalnyi Gosudarstvennyi Universitet im. G. R. Derzhavina**, Sayı: 1, 2019, s. 91

psikotropik maddelerin yasadışı kaçakçılığına, silahlara ve yasadışı göçlere karşı mücadele...”.²⁴¹

KGAÖ çerçevesinde, güvenlik alanında dört alan belirlenmiştir:

- Örgüt üye-devletleri tarafından, dışarıdan gelen işgalden koruyan ortak bir “askeri şemsiyenin” oluşturulması. Buradaki kilit rol, bloktaki askeri açıdan en güçlü ülke olan Rusya Federasyonu’nun ordusu ve askeri-endüstriyel kompleksi tarafından oynanmaktadır;
- Ulusal İçişleri Bakanlığı ve özel hizmetler arasındaki işbirliği çerçevesinde uluslararası terörizmle mücadele;
- Kuzey Afganistan topraklarından aşırılık yanlılarının büyük ölçekli saldırılarının önlenmesi;
- Uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele.

KGAÖ’nün düzenleyici ve yasal çerçevesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmelidir. KGAÖ’nün perspektif hedeflerinden biri, tek bir silah pazarının yaratılması, silahların ve diğer askeri ürünlerin geliştirilmesi ve üretimi alanında işbirliğinin derinleştirilmesidir.

Rusya Federasyonu’nun stratejik ortakları, hayati çıkarlarını güvence altına alan ve böylece bölgedeki liderliğini sağlayan ülkelerdir. Rusya Federasyonu, Orta Asya Cumhuriyeti ülkelerinin güvenliğini sağlayarak öncelikle kendi güvenliği sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, KGAÖ belgeleri, tercihli fiyatlarla silah, askeri ve özel teçhizat alımına izin vermektedir. KGAÖ, bölgedeki devletlerden üç devlet girmektedir: Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan. Kazakistan, ülkenin coğrafi konumu ve ortak dış tehditlerin varlığı, devletlerin birbirleri üzerindeki askeri-politik çıkarlarını önceden belirlemektedir. Kazakistan’ın Rusya Federasyonu için benzersizliği, güvenlik için güçlü bir yastıklama alanı olma potansiyelinde yatmaktadır. Kazakistan, büyük hidrokarbon ve mineral rezervlerine sahip olan Orta Asya’nın gelişmiş

²⁴¹ “7 Ekim 2002 tarihli Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün Tüzüğü”, (Çevrimiçi)
https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/ Erişim tarihi:28.05.2023

lkelerinden biridir. Her iki ülkenin de gezegendeki en uzun sınırlara sahip olduğu belirtilmelidir - 6400 km.²⁴²

Kazakistan, Kolektif Hızlı Tepki Kuvvetleri'ni oluşturarak KGAÖ'nn aktif bir katılımcısıdır. şu anda, bu grup, 25 binden fazla kişiye kapsayan KGAÖ çerçevesinde oluşturulan etkili bir askeri gruplaşmadır. KHTK'nin²⁴³ hareketliliğini artırmak için, Kazakistan'ın inisiyatifi ile, KGAÖ'nn Kolektif Havacılık Gleri 2015 yılında oluşturulmuştur.²⁴⁴

Uyuşturucu kaakılığındaki artışla mücadelede Kazakistan, 2012'de KGAÖ yesi ülkelerin 2015-2020 yılları için Uyuşturucuyla Mücadele Stratejisini kabul etmiştir. Bu strateji, tedarik kanallarının örtüşmesini ve tedarikçileri (uyuşturucu satıcılarını) ve bunların otoriter yapılarıdaki bağlantılarını tespit etmek için ortak eylemleri öngörmektedir.

Kırgızistan topraklarında ortak Rus askeri ss, Orta Asya bölgesindeki KGAÖ ye devletlerinin Kolektif Hızlı Tepki Kuvvetlerinin bir bileşeni olan Kant'ta konuşlandırılmıştır. Uzman Vyacheslav Boyko'nun belirttiği gibi, "Cumhuriyetin KGAÖ aracılığıyla askeri tatbikatlara düzenli katılımı, Kırgızistan'ın güvenlik alanında karşılaştığı zorluklara büyük ölçüde cevap vermektedir. Özellikle KGAÖ, ye devletlerin askeri ve özel birimlerinin operasyonel ve muharebe eğitimlerini modernize etmek için çaba sarf etmektedir. ye devletlerin bölgedeki barışı koruma operasyonlarında ortak manevralar ve etkileşimleri konusunda uzmanlık geliştirmektedir. Kırgızistan, Rus askeri eğitim kurumlarında askeri personelin becerilerini tercihli olarak geliştirme fırsatını kullanma konusunda özellikle aktiftir."²⁴⁵ Kant askeri üssünün yanı sıra ikinci Rus askeri üssü de Tacikistan'da bulunuyor. 201'inci askeri s, Rusya Federasyonu'nun en büyük yabancı üslerinden biridir. Rusya Federasyonu'nun bu askeri sleri, KGAÖ'nn bölgedeki kolektif güçlerinin en önemli bileşenlerinden biridir. Bu nedenle, altyapı ve silah teçhizatına

²⁴² "Kazakistan askeri güç bakımından 63 sırada yer alıyor", 02.10.2020, (evrimii) <http://casp-geo.ru/v-rejtinge-stran-po-urovnyu-voennoj-moshhi-kazahstan-zanyal-63-mesto/> Erişim tarihi:28.05.2023

²⁴³ KGAÖ Kolektif Hızlı Tepki Kuvvetleri

²⁴⁴ Kolektif Güvenlik Anlaşmasının Organizasyonu, 15.05.1992, (evrimii) https://kazembassy.ru/rus/sotrudnichestvo/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/odkb/, Erişim tarihi:29.05.2023

²⁴⁵ "Kırgızistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin gelişim dinamikleri", 09.02.2021, (evrimii) <http://kabar.kg/news/iatc-kabar-dinamika-razvitiia-otnoshenii-mezhdu-kyrgyzstanom-i-rossiei/> Erişim tarihi: 28.05.2023

büyük önem verilmektedir. Sonuçta, dışarıdan bir tehdit geldiğinde, durumun yükünü ilk alan onlardır. Merkez Askeri Bölge Komutanı Alexander Lapin'e göre, Kırgızistan ve Tacikistan'daki Rus üsleri teröristler ve aşırılık yanlıları için caydırıcı savaş avangardı ve koalisyon kalkanıdır.²⁴⁶ Afganistan'da yaşanan ve büyük çaplı kaosa, sivil halk arasında açlığa ve bölgede birçok terörist hücrenin harekete geçmesine yol açan olaylar göz önüne alındığında, bölge ülkelerinde Rus üslerinin varlığının önemi artmaktadır.

Bununla birlikte, Ukrayna'daki özel operasyonun başlamasıyla birlikte, son aylarda bölgedeki Rus askeri üslerinde görev yapan askerler, savaş sıcak noktalarına gönderildiler. Tacikistan radio "Ozodi" servisine göre, sadece Tacikistan'daki 201'ci Rus üssünden cepheye 1000 ila 1500 askerler ve subaylar gönderildi.²⁴⁷ Kırgız radio "Azattyk" servisi, Haziran 2022'de, daha önce bu üste görev yapmış ve eğitim almış olan Tuva'dan en az 90 askerin, Kırgızistan'daki Rus üssü Kant'tan Ukrayna'ya gönderildiğini öğrendi.²⁴⁸ Askerlerin üslerden gönderilmesi, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna topraklarını hızla ele geçirme planlarının başarısız olmasından sonra başladı. Rus ordusunun cephelerde gevşemesi, bölge ülkelerinin güvenliği için ciddi bir tehdide yol açabilir. Çünkü Orta Asya devletleri Rus askeri yardımına büyük bahis oynuyorlar.

Örgütün askeri birliğinin başarılı bir şekilde kullanılmasının örneklerinden biri, Ocak 2022'de Kazakistan'ı kapsayan olaylardı. Kitlesel ayaklanmalara, hükümet organlarına yönelik saldırılara, binalara el konulmasına ve yağmalamaya dönüşen olaylar, Cumhurbaşkanı J.K. Tokayev'i, terör tehdidinin üstesinden gelmeye yardımcı olma talebiyle örgüt üye devletlerine başvurmaya zorladı. Daha sonra, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan ve Belarus KGAÖ Kolektif Barış Gücü Kazakistan'a gönderildi. KGAÖ'nün kuruluşundan bu yana böyle bir görevin ilk kez gerçekleştirildiği dikkate alınmalıdır. Kolektif barış güçlerinin Kazakistan'a gelmesi üzerine, asıl amaç stratejik açıdan önemli devlet ve askeri tesislerin

²⁴⁶ "Kırgızistan ve Tacikistan'daki Rus üsleri", 24.12.2021, (Çevrimiçi) https://24.kg/obschestvo/218307_rossiyskie_bazyi_vkyrgyzstane_itadjikistane_schit_odkb_otterroristov/ Erişim tarihi:28.05.2023

²⁴⁷ "Yurtdışındaki Rus askeri üsleri boşaltıldı, çok sayıda askeri personel Ukrayna'ya taşındı - Radio Liberty araştırması", 14.09.2022, (Çevrimiçi) <https://www.currenttime.tv/a/32031866.html> Erişim tarihi:28.05.2023

²⁴⁸ "Yurtdışındaki Rus askeri üsleri boşaltıldı, çok sayıda askeri personel Ukrayna'ya taşındı - Radio Liberty araştırması", 14.09.2022, (Çevrimiçi) <https://www.currenttime.tv/a/32031866.html> Erişim tarihi:28.05.2023

korunmasını sağlamak ve Kazakistan'ın kolluk kuvvetlerine ülkedeki durumu istikrara kavuşturmada yardımcı olmaktı. İlginç bir gerçek: 2021'de Kazakistan'ın ihracat ve petrol üretim pazarının neredeyse %75'i Batılı petrol ve gaz şirketleri tarafından kontrol edilse, Ocak 2022 olaylarından sonra, KGAÖ, çalışmalarının istikrarının garantörü haline gelmiştir, yani NATO ve pan-türkçüler değil, Rusya Federasyonu ve müttefikleri olmuştur.²⁴⁹

ŞİÖ. İşbirliği 15 Haziran 2001 tarihinde Rusya Federasyonu, ÇHK, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ülkeleri tarafından kurulmuştur. ŞİÖ askeri-siyasi bir blok olmamakla birlikte, tüzük amacı ve hedeflerine dayanarak, “bölgede barış, güvenlik ve istikrarın ortak sağlanması ve sürdürülmesi” periyodik olarak gündeme gelmektedir.²⁵⁰ KGAÖ'de olduğu gibi, ŞİÖ çerçevesinde, bölgesel güvenlik sorunları için bir koordinasyon organı kurulmuştur - Taşkent'teki Bölgesel Terörle Mücadele Kuruluşu. Bununla birlikte, paralel olarak Bişkek'te KGAÖ'nün Antiterör Merkezi de bulunduğu, çoğaltma nedeniyle yapıdaki bazı işlevsel bozuklukları bir kereden fazla fark edilmiştir.

ABD birliklerinin Orta Asya'da konuşlandırılması, bu örgütün liderlerinin Rusya Federasyonu ve ÇHK arasında endişe yaratmıştı. ABD'nin bölgedeki bazı ülkelerdeki askeri üslerini 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra kurmaya başladığı, ŞİÖ'nün bölgenin güvenliğinin garantörü olarak hareket edecek kadar güçlü olmadığını belirtmek gerekiyor. Uzmanlara göre ŞİÖ'nün güvenlik mekanizması, ABD'nin bölgeye girmesinden sonra oluşmaya başladı, yani büyük ölçüde “yakalama modeli” üzerine inşa edildi.

Rusya Federasyonu ve ÇHK başlangıçta ABD'nin terörle mücadele kampanyasını desteklediler, ancak Afganistan ve Orta Asya'daki askeri üslerin uzun vadeli konuşlandırılması ve Irak'taki askeri kampanyası endişeleri yaratmıştı. Bu nedenle, ABD ile ilişkileri kötüleştirmeden, Moskova ve Pekin, Washington'un bölgedeki askeri ve siyasi varlığını sınırlamaya çalışmaya başlamıştı. Bu iki ülkenin, Orta

²⁴⁹ “KGAÖ Kazakistan Misyonu: Görevler, İlerleme, Sonuçlar, Beklentiler”, 16.01.2022, (Çevrimiçi) <https://www.ritmeurasia.org/news--2022-01-16--missija-odkb-v-kazahstane-zadachi-hod-itogi-perspektivy-58192>

²⁵⁰ “Şanghay İşbirliği Örgütü”, 08.07.2015, (Çevrimiçi) <http://ria.ru/infografika/20150708/1120666045.html> Erişim tarihi: 28.05.2023

Asya'nın geniş bölgelerinin istikrarının sağlanmasından kaynaklanan benzer çıkarları vardır. Sözleşmenin üçüncü bölümünde, ŞİÖ'nün Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunu desteklediğini belirtmiştir. Bu hedeflere dayanarak, bazı ülkeler koalisyon devletlerinin askeri birliklerinin geçici olarak konuşlandırılması için zemin altyapılarını sağlamıştır. Ancak Sözleşme'nin bir sonraki paragrafında, ŞİÖ ülkelerinin bu askeri üsleri Orta Asya'dan çekme arzusunu gösterdiği belirtilmelidir: "Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunun aktif askeri aşamasının tamamlanması göz önüne alındığında, üye ülkeleri, terörle mücadele koalisyonu üyelerinin ŞİÖ üye-ülkelerin topraklarında askeri birliklerin kalmaları için verilen sürelerle karar vermelerini gerekli görmektedir." ²⁵¹

Bu da Rusya Federasyonu ve Çin'in bölgede ABD askeri varlığın istemediği anlamına geliyor. Bu durum Özbekistan'ın ilişkilerine hemen yansımıştır. Andijan olaylarından sonra Özbekistan aniden Batı'dan çekilmeye başlamıştır. Temmuz ayında Özbekistan, ABD'nin silahlı kuvvetlerini altı ay içinde Hanabad'dan çekmesini talep etmiştir. Amerika, birliklerini Özbekistan'dan çekeceğine söz vermişti, ancak altı ay boyunca Avrupa Birliği Kerimov'a karşı yaptırımlar uygulamaya çalışmıştır.

Gerçek şu ki, "Gansi" askeri üssü ülkenin devlet bütçesine 40 milyon ABD doları tutarında yıllık gelir getirdi.²⁵² Kırgızistan liderliği ile ABD arasında hibe şeklinde ilave 150 milyon ABD doları tahsis edilmesi konusunda da çeşitli anlaşmalar imzalandı. Buna ek olarak, Kırgızistan, ülkeyi yabancı birlikler için askeri-politik bir eğitim alanına dönüştürmenin gerekli olmadığını savunarak, Çin'in silahlı kuvvetler konuşlandırmasına izin vermeyi reddetmiştir. Tacikistan'da Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan mali destekten dolayı Amerika'nın silahlı kuvvetlerini geri çekmek için acele etmemiştir. Örneğin, 2005'te ABD, Tacikistan'a, demokrasi, hukuk sistemi, devlet sınırının korunması ve güç yapılarının programları finanse etmek

²⁵¹ Şanghay İşbirliği Örgütünün Üye-Devlet Başkanları Deklarasyonu, 07.05.2005, (Çevrimiçi) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17532> Erişim tarihi:28.05.2023

²⁵² "Kırgızistan topraklarında Manas Hava Üssü", 14.11.2013, (Çevrimiçi) <https://tass.ru/info/751517> Erişim tarihi:28.05.2023

için dış yardım şeklinde sağlanan tüm fonların %44,5’ni Tacikistan’a tahsis etmiştir.²⁵³ Bu nedenle Tacikistan, ABD’nin topraklarındaki askeri varlığını protesto etmemiştir.

Kazakistan’a gelince, çok vektörlü dış politikaya yönelmektedir. ŞİÖ ile işbirliği yaparak, aynı zamanda Batı ile olan bağlarını kesmeyi de istemiyor. Ülkenin NATO silahlı kuvvetlerinin bölgede konuşlandırılması konusundaki keskin tutumu, Astana’nın politikasına aykırı olurdu. Kazakistan Afganistan’daki durumun çözümünün önemini anlıyor, çünkü bu sadece Kazakistan’ın değil tüm bölgenin ulusal güvenliğine yönelik tehditlerin kaynağıdır.

Rus silahlı kuvvetleri, Özbekistan ordusuyla birlikte çalışabilirliğin artırılmasıyla ilgili sorunları çözmeye devam ediyor. Onay, 2005 yılında “Forish” eğitim sahasında gerçekleşen Rus-Özbek ortak tatbikatlarıdır. Bu tatbikatlarda, uluslararası teröristlerin sabotaj gruplarını yok etme taktikleri geliştirilmiştir. Bu, ABD’ye bölge ülkelerinin terörizme karşı kendi başlarına koruma sağlayabilecek kapasitede olduklarına dair bir ipucuydu. ABD askerlerinin 2021’de Afganistan’dan çekilmesinden sonra, durumun kötüleşmesi göz önüne alındığında, bazı siyaset bilimcileri ABD’nin Orta Asya bölgesine olası askeri yerleşimini öngördüler. Bağımsız Özbek siyaset bilimcisi Farhat Tolipov’a göre, Tacikistan’ın KGAÖ üyeliği nedeniyle Washington’un ABD’yi konuşlandırma önerisini kabul etmesi zor olacak. Özbekistan daha önce topraklarında Amerikan üssüne yerleşmesine izin vermişti ve KGAÖ çerçevesinde kendisini yükümlülüğe bağlamamış olsa da, Mirziyoyev’in açık çok vektörlü politikası Washington’un önerisini kabul etmeye hizmet edebilir. Ancak ülkenin dış politika ve savunma konseptine göre, Özbekistan’ın topraklarında yabancı devletlerin askeri üslerine yerleşmesine izin vermeyeceğini belirtiliyor, bu da gündemde olsa bile böyle bir sorunun çözülmesinin karmaşıklığını gösteriyor.

Rusya Federasyonu, Orta Asya ülkelerini yavaş yavaş kendi etki alanına geri döndürmektedir. Bunun bir nedeni de ABD’nin Rusya Federasyonu’nun bölgedeki başlıca rakibi olmasıdır. ABD’nin Irak’a odaklanması, Rusya Federasyonu’ya KGAÖ

²⁵³ “ABD, Tacikistan’a Rusya’dan 10 kat daha fazla özverili bir şekilde yardım ediyor”, 21.01.2006, (Çevrimiçi) <https://centrasia.org/newsA.php?st=1137790800> Erişim tarihi:28.05.2023

ve ŞİÖ bünyesinde bölge ülkeleriyle siyasi-askeri ilişkilerini güçlendirmeye odaklanma fırsatı vermiştir.

Uzmanlara göre, Örgütün faaliyetlerinin önemli bir kısmı, geleneksel olmayan zorluklara ve tehditlere karşı mücadele, kurumsal güvenliğin “yumuşak” yöntemlerinin kullanılması, karşılıklı sorunları çözmenin bir aracı olarak istişarelere ve müzakerelere başvurusudur.²⁵⁴ Ancak yine de, büyük olasılıkla, ŞİÖ, belki de dış oyuncularla rekabet halinde jeopolitik bir araç olarak, askeri-politik potansiyelini geliştirmeye ve güçlendirmeye zorlanacaktır.

4.3 Terörizm Sorununun Çözümünde Küresel ve Bölgesel Güçlerin Etkisi

Orta Asya bölgesinde, uluslararası arenada birçok “büyük” oyuncunun çıkarları iç içe geçmiştir. Terörizm ve radikalizm ile mücadele konusu her geçen gün daha da keskinleşiyor ve bu fark edilmeden gidemez. Bölgedeki kilit oyuncular bunlardır Rusya Federasyonu, ABD, Hindistan ve Çin.

ABD’nin Orta Asya bölgesindeki varlığının başlangıç noktası, 11 Eylül 2001 olayları olarak kabul edilir ve ardından terörle mücadelede aktif bir politika başlamıştır. El-Kaide lideri Usame bin Ladin’in iadesine yönelik aktif taleplerin ardından ABD makamlarına reddedilmiştir. Buna cevaben, 7 Ekim’de ABD, Afganistan’a asker gönderip Taliban rejimini tamamen devirmiştir. Ayrıca Taliban’ın yanında savaşan Özbekistan İslami Hareketi de yenilgiye uğratıldı. ABD, terörle mücadele operasyonu yürüterek Afganistan’dan kaynaklanan güvenlik tehdidinin azalmasını sağladı. Bu dönemi, ABD’nin Orta Asya devletleriyle işbirliğinin yoğunlaşması olarak adlandırılabiliriz. Orta Asya uzmanı Marta Olcott’a göre, 2001 terör saldırısından önce ABD’nin Orta Asya ülkeleriyle işbirliği sadece enerji açısından ima edilebiliyorsa, sonradan bölge ülkelerin demokratikleşmesi terörizm ve dini aşırılıkçılıkla mücadele etmenin bir yolu olarak görmüştür. 2003 yılında ABD Yardım Programı kapsamında bölge ülkelerine mali yardım sağlamıştır.²⁵⁵

²⁵⁴ S. Kushkumbaev, “*Shankhaiskii protsess: put k kooperativnoi modeli regionalnoi bezopasnosti*”, **Sayasat-Policy Dergisi**, Sayı:7, 2005, s. 65-68

²⁵⁵ U.S. Department of State web sitesi-portalı <https://www.state.gov/> Erişim tarihi:28.05.2023

Tablo 4.1 Orta Asya ülkelerine çeşitli alanlarda mali yardım

	Demokrasinin gelişmesi için (mln ABD doları)	Sosyo-ekonomik reformlar (mln ABD doları)	İnsani yardım (mln ABD doları)	Güvenlik (mln ABD doları)
Kırgızistan	13,5	19.9	9.1	10.3
Kazakistan	13.9	24.4	0.5	49.2
Tacikistan	7.3	14.3	21.8	1.1
Özbekistan	14.7	18.2	18.5	30.2
Türkmenistan	4.7	2.4	0.5	1.4

Kaynak: U.S. Department of State web sitesi-portalı <https://www.state.gov/>, Erişim tarihi:28.05.2023

ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre, büyük miktarlarda mali yardım, esas olarak doğal kaynak rezervlerinin baskın olduğu ülkelere (Türkmenistan hariç) tahsis edildi. Bu fonlar, sınır güvenliğini güçlendirmek ve kolluk kuvvetlerini desteklemek, yani cumhuriyetin terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeledeki yeteneklerini artırmak için Özbekistan'a tahsis edildi. Kazakistan'a, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, uyuşturucuyla mücadele ve kolluk kuvvetlerinin faaliyetlerine tahsis edilmiştir. Tacikistan'da, fonların büyük kısmı insani amaçlar için tahsis edildi. İlaç, giyecek ve yiyecek yanı sıra terörle mücadelede sınırların güçlendirilmesine de büyük önem verilmiştir.²⁵⁶ ABD'nin teröristleri yok etmek için Afganistan'da yürüttüğü askeri operasyonu ile Orta Asya'da destek noktası birlikte, Amerikalıları, bölgede güvenliği sağlamaya ciddi şekilde katılmaya teşvik etmiştir. Çünkü bu olmadan, bölge ülkelerin topraklarındaki Amerikan askeri tesislerinin istikrarlı işleyişi söz konusu olmazdı.

ABD'nin bölgedeki aşırı dikkati ve varlığı, ÇHK ve Rusya Federasyonu'nun endişelerine neden olmuştur. Her şeyden önce, 2001 yılında kurulan, Rusya Federasyonu, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı içeren Şanghay İşbirliği Örgütü kayıpları uğruyordu. Bu örgüt, ÇHK için bölgede önemli bir etki kaldırıcıydı, ancak Rusya Federasyonu ile rekabet etmek için acele etmiyordu. Eğer önceden ŞİÖ kurulduğu sırada bölgenin güvenliğinin garantörü olarak hareket edecek

²⁵⁶ Charlz E. Zigler, "Strategiya SSHA v Tsentralnoi Azii i Shankhaiskaya organizatsiya sotrudnichestva", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya Dergisi*, Sayı:4, Moskva, 2005, ss.25-30

kadar etkili değilse, sonradan bu örgüt Orta Asya alanındaki dünya siyasetinde önemli bir faktöre dönüşecektir. Daha sonra, 2002 yılında Orta Asya’da istikrarı sağlamak için ana görevlerinden birini ilan eden KGAÖ örgütü kurulmuştur. Bir buçuk yıl sonra, 2003 yılında, Kant şehrinde (Kırgızistan) Rus askeri üssü açıldı. Böylece Rusya Federasyonu, güvenlik konularından sorumlu sahadaki ana oyuncunun konumunu koruduğunu göstermiştir. Ancak, Sovyet birliklerinin 1989’da Afganistan’dan çekilmesinden sonra, Rusya Federasyonu’nun orada askeri bir kampanya başlatmak için özellikle istekli olmadığını gösterdi, çünkü geçmiş deneyimlerin olumsuz olarak kabul edildiğini belirtmek gerekir. ABD’nin Afganistan’daki terörizme karşı askeri operasyonu, Rusya Federasyonu’ya ABD’nin Afganistan’ı istikrara kavuşturabileceğine dair inanç verdi. Aksi takdirde, Afganistan’daki terörist hücrelerin canlanmasına neden olurdu ve daha sonra Orta Asya ve Çeçenistan’a taşınırdı.

2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Güney Asya (Hindistan, Pakistan, Afganistan) ile Orta Asya’nın (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) tek bir alanının yaratılmasını üstlenen “Büyük Orta Asya” kavramını geliştirdi. Bu kavramın ana ideologu F. Starr’ın inandığı gibi, Washington’un ana hedefi buydu, aynı zamanda terörizme karşı bir savaş yürütmek ve ABD’ye kapalı güvenlik altyapıları oluşturmaktır. Aynı zamanda bu kavram Afganistan’a ve komşularına kendilerini terörizmden, radikalizm ve uyuşturucu kaçakçılığından koruma fırsatı sağlayacaktır.²⁵⁷ Rusya Federasyonu, Washington’un bu politikasından endişe duyuyordu. Çünkü eğer ABD Afganistan’da tam kontrol sağlamayı başarır, o zaman bölgedeki Amerikan varlığının bir noktası haline gelecek ve daha sonra Rusya Federasyonu’nun Orta Asya’daki etkisinin zayıflamasını kullanacaktır. Bir yanıt olarak, bir sonraki toplantıda ŞİÖ katılımcıları, terörle mücadele koalisyonunun katılımcılarının, yabancı askeri birliklerin ŞİÖ üye-devletlerinin topraklarında kalmaları için son tarihlere karar vermeleri gerektiğine karar verdiler.

Çin’in terörle mücadeledeki pozisyonu, Sincan Bölgesi’ndeki Uygur ayrılıkçıların prizmasından geçti. Yani, ABD ile planlanan işbirliği yoluyla, bedellerini istediler -

²⁵⁷ Frederik Starr, “Partnerstvo dlya Tsentralnoi Azii”, *Rossiia v globalnoi politike Dergisi*, Sayı:4, Moskva, 2005, s.33

Uygur ayrılıkçılarının tamamen yok edilmesi, ancak bu ABD'nin ödeyebileceğinden daha fazlaydı. No.1373 sayılı BM Kararın kabul ederek ÇHK terörle mücadeleyi destekledi. Ancak, 2002'de Japon kaynaklarında, müslüman ayrılıkçı hareketin bastırmak amacıyla Sincan bölgesine 40 kişilik 4 askeri bölük çıkarıldığı bildirildi. Bu nedenle, Çin'in eylemleri, Sincan ayrılıkçılarına karşı mücadelesini güçlendirmek için küresel bir terörle mücadele kampanyasının kullanılması olarak kabul edildi.

Türkiye'nin güvenlik önerisindeki pratiği farklıdır. Bölgedeki politikasını “neo-osmanlılık” prizmasından yürütmüştür. Bu politikanın temel özü “istikrar uğruna Türkiye'nin bölgedeki dış politika rolünü artırmaktır”.²⁵⁸ Böylece, Afganistan'daki Taliban rejiminin devrilmesinden sonra, Türkiye, bölgedeki güvenliği teşvik etmede uluslararası güçlerin aktif katılımcılarından biri haline geldi. Ayrıca 2010 yılında Türkiye, Kabul ile militanların yanı sıra Kabul ve İslamabad arasındaki müzakerelerde arabulucu olarak hareket etme girişiminde bulundu - bu, Afgan sorununa bölgesel bir rezonans kazandıran bir türdü, yani komşu ülkelerin Afgan sorununun çözümüne aktif olarak katılmalarını sağlamak gibi bir çağrıdır.

2021 yılında ABD Ordusu'nun Afganistan'dan çekilmesinden önce Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanı, Kırgızistan ve Tacikistan'a bir çalışma gezisi gerçekleştirmişti. Ziyaretin amacı, Afganistan'daki durumun kötüleşmesi ve bölge ülkeleriyle askeri işbirliğinin güçlendirilmesi konusundaki endişelerden kaynaklanmaktadır. Tacikistan ve Kırgızistan'a yaptığı ziyaret sırasında Hulusi Akar, savunma ve güvenlik konularında işbirliğine hazır olduğunu, ayrıca devlet sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve terörle mücadele alanında deneyim paylaşmaya hazır olduğunu belirtti.²⁵⁹ Ankara, bunun yanında FETÖ örgütünün terör örgütü olarak tanınmasını²⁶⁰ ve destekçilerinin Türkiye'ye iade edilmesini istemiştir.

Orta Asya ülkelerine yönelik dış tehditleri değerlendirirken, her şeyden önce, bölgenin jeopolitik konumunu dikkate almak gerekir. İki nükleer güçle komşu olduklarını – Rusya Federasyonu ve Çin, uluslararası terörizmin artan tehlikesi, Orta

²⁵⁸ Timur Dzhakupov, “Tsentralnaya Aziya vo vneshnepoliticheskoj kontseptsii Turtsii”, **Postsovetskie issledovaniya Dergisi**, Cilt:1, Sayı:5, Moskva, 2018

²⁵⁹ “Yeniçerileri gönderin: Türkiye Orta Asya'da güçleniyor”, 05.07.2021, (Çevrimiçi) <https://iz.ru/1187799/kseniiia-loginova/prisylaite-ianychar-turtciia-usilivaetsia-v-tcentralnoi-azii> 29.05.2023

²⁶⁰ Fethullah Gülen'in İslam Vaizi Teşkilatı

Asya’da istikrarlı bir artan risk bölgesinin oluşturulması için gerçek ön koşullar yaratmaktadır. Buradaki istikrarsızlaştırma olasılığı sadece bölge ülkeleri için değil, aynı zamanda Asya-Pasifik bölgesi ve Batı Avrupa ülkeleri için de ciddi komplikasyonlarla doludur.

Bu bağlamda, Orta Asya devletleri, coğrafi konumları, ekonomik ve politik çıkarları nedeniyle işbirliği yapmak zorunda oldukları büyük ülkelerin çıkarları arasında manevra yapmak zorundadır. Önemli bir büyüklük ve güçten yokluktan Orta Asya devletleri, dünya olaylarının gidişatını bağımsız olarak etkileyemezler. Dünyanın ittifaklara ve bloklara bölünmesi, onları sürekli hangisine daha yakın olacaklarını seçmeye zorlar.

ABD, Rusya Federasyonu, Çin, Türkiye ve diğer katılımcıların çıkarlarının Orta Asya devletlerinde kesişmesi nedeniyle birçok sorun karmaşıklaşabilir. Bunların çoğu, Orta Asya’daki varlıklarını genişletmek ve bölgedeki ülkelere dış politika, ekonomik ve mali destek yoluyla rakiplerini yerinden etmekle ilgilenmektedir.

Şu anda bölge için temel zorluk, dünya ve bölgesel güçlerin jeopolitik çıkarlarındaki olası değişimden en uygun ve faydalı şekilde yararlanmak olacaktır. Aynı zamanda, nihai hedef, ABD, Avrupa Topluluğu ve Çin’i, jeopolitik konumlarını dikkate alarak, güvenilir ve en önemlisi eşit ortaklara dönüştürmektir. Bu politikanın başarısı, yalnızca bölge devletlerinin kendileri için avantajlı bir köprü olma arzusuna, bu güç merkezleri arasındaki bağları güçlendirmeye değil, aynı zamanda komşuların bu kapasitede kabul etme istekliliğine de bağlı olacaktır.

Dünyadaki radikalizm değişimlerin yeni zorluklarına yanıt olarak, devletler ilgi alanlarını tanımlamakta, yeni ulusal güvenlik stratejileri geliştirmekte ve destek sistemlerinde değişiklikler yapmaktadır. Orta Asya devletleri de kendi güvenlik paradigmalarını, küresel ve bölgesel kolektif güvenlik sistemlerinde ulusal çıkarlarına karşılık gelebilecek “nişlerini” bulmalıdır.

4.4 Gelecek Öngörüler

Uzun vadede, bölge, devletler arasındaki sınır çatışmaları, terörizm, dini aşırılık, uyuşturucu kaçakçılığı vb. gibi çeşitli güvenlik sorunlarının ağırlaşması tehditleriyle karşılaşacak ve bunlarla yüzleşmeye devam edecektir. Bölgenin güney kesimlerindeki yüksek yoksulluk seviyesi, devlet yapılarının zayıflığı ve sınır hizmetlerinin yolsuzluğu nedeniyle, Afganistan'dan gelen uyuşturucu kaçakçılığı sorunu da önemli bir uluslararası faktör olmaya devam edecektir.

Kilit dünya oyuncularının güç dengesini değiştirmesi mümkündür. Kırgızistan ve Tacikistan arasında Eylül 2022'de sınır çatışmasının ardından Rusya Federasyonu, hangi ülkeyi tercih ettiğini ve daha çok desteklediğini göstermiştir. Tacikistan olmuştur. İnternet alanında, Tacikistan, Kırgızistan'ın sınıra silahlı saldırı yapan olduğuna dair yanlış bilgiler yaymıştı. Ancak ilk savaş hareketler Tacikistan tarafından başlatıldığı belirtmek gerekir. Rus liderliği ve medyası Tacikistan'ın versiyonunu yayıyordu. Ayrıca Ekim 2022'de Putin, İ. Rahman'a üçüncü derece "Anavatan için Liyakat Nişanı" vermiştir. Rahman, stratejik ortaklığın güçlendirilmesine yaptığı kişisel katkılardan dolayı ödüllendirildi ve ayrıca Moskova, Tacikistan'ın bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanmasına yaptığı katkıyı övdü. Tacikistan ve Kırgızistan sınırında 2022'nin 9 ay içerisinde 14 çatışma yaşanmıştır. Tüm çatışmalar aynı senaryoda başlamaktadır: Tacikistan, iki taraf arasında henüz bölünmemiş bölgeler'de yer alıp ve askeri teçhizatı bir araya getirmektedir. Ancak, Eylül 2022'de, sınırdaki çatışmadan sonra, Kırgızistan Cumhurbaşkanı S. Caparov, Türkiye Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan ile görüşmek için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu toplantıda, ikili işbirliğinin geliştirilmesi ve Türkiye'nin Batken bölgesindeki sınır evlerinin restore edilmesine yardımcı olmaya hazır olması konuları konuşulmuştur. Yeni bir ilişki seviyesinin geldiğini söylemek mümkün mü? Şimdi bunun hakkında konuşmak için henüz çok erken, ancak Kırgızistan'ın devletlerarası işbirliğinin öncelikli yönünü değiştirmesi muhtemel olabilir. Buna ek olarak, Ekim 2022'de Batken bölgesini ABD Askeri delegasyonunu da ziyaret etmiştir, toplantıda hasar seviyelerinin maddi ve teknik üssün durumu tartışılmıştır.

Dünyadaki son gelişmeler ışığında, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'daki özel operasyonları ve Çin'in Pasifik'teki yükselişi, Orta Asya'nın güvenliği üzerinde zararlı bir etkiye sahip olabilir. Orta Asya'da ÇHK ve Rusya Federasyonu'nun ortak güvenlik çıkarları yoğunlaşmakta ve bu, Batı'nın, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'da ve Çin'in Pasifik'te savaşmaması için farklı teknolojileri bir oyalama manevrası olarak kullanıp kullanamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Ayrıca ABD ve NATO'nun bölgedeki varlığı Çin'i de endişelendirmektedir. Pekin'e göre, Orta Asya'nın bugün karşı karşıya olduğu güvenlik sorunları, ABD tarafından kasıtlı olarak yaratılıyor.

Ancak gelecekte Rusya Federasyonu, Orta Asya ülkeleriyle askeri-siyasi nüfuzu ve sosyo-ekonomik bağları nedeniyle bölgedeki kilit oyunculardan biri olmaya devam edecektir. Rusya Federasyonu'nun bölgedeki liderlik pozisyonunu korumak için farklı çıkarlara sahip olan diğer oyuncular arasında manevra yapması gerekiyor. ABD'nin Orta Asya'ya yönelik kısa vadeli planları olmadığı söylenebilir, ancak Afganistan sorununun yayılması ve uluslararası terörizm meseleleri Amerikan çıkarlarını yeniden bölgeye bağlayabilir. Burada da Washington, kendi kaynaklarının yetersizliği nedeniyle Orta Asya ülkelerini kullanarak, örneğin Amerikan askeri üsleri inşa ederek manevra yapmak zorunda kalacaktır.

5. SONUÇ

Terörizm kavramı XIX yüzyılın sonlarından bu yana geliştirilmekte ve günümüzde de ele alınan bir konudur. Uluslararası terörizm karmaşık ve çok yönlü bir olgu olarak küresel barış, güvenlik ve istikrar için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Uluslararası terör örgütlerinin ortaya çıkışı, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve modern teknolojinin artan kullanımı, terörizmin değişen doğasına katkıda bulunmuştur. Hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin terörizmle mücadelede önemli çabalarına rağmen, tehdit hala yüksek seviyede devam etmektedir.

Tez, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan gibi beş Orta Asya ülkesini incelemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bu ülkelerin bir dizi siyasi, ekonomik, sosyal ve ideolojik zorluklarla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. İnsanlar geleceğe yönelik belirsizlikten kaygı duymuş ve çözümü dinde aramışlardır. İslami bir devlet kurmaya yönelik radikal fikirlere sahip gruplar bu şekilde oluşturulmuştur.

Bölgedeki korunmasız devlet sınırları, Afganistan ile ortak sınırlar, uyuşturucu kaçakçılığı, zayıf askeri altyapı, az gelişmiş bir siyasi sistem, Birliğin çöküşünden sonra ideolojik bir boşluk ve yoksulluk, yolsuzluk ve etnik gerilimler gibi mevcut sosyo-ekonomik sorunlar, bölge ülkelerinde güvenliği tehdit eden başlıca faktörlerdir. Ayrıca, Orta Asya ülkelerindeki yoksulluk oranlarının COVID-19 salgını nedeniyle arttığını da belirtmek gerekir. Bölge ülkelerinde bu sorunlar, vatandaşlar arasında kitlesel bir kızgınlığa yol açmış ve bu kızgınlık daha sonra onları gruplara birleştirmiştir. Örneğin, Tacikistan ve Özbekistan'da 1990'larda ve daha yakın bir zamanda Ocak 2022'de Kazakistan'da olduğu gibi.

El-Kaide'nin tarihi ve örgütsel yapısı incelendiğinde, Orta Asya bölgesinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak aktif bir varlığa sahip olduğu görülmektedir. El-Kaide terör örgütü, temel amacı Orta Asya'daki laik rejimleri devirmek olan Orta Asya kökenli çeşitli terör örgütlerine mali destek sağlamıştır: Özbekistan İslami Hareketi, İslami Cihad ve Ansarullah. Örgütün bölgedeki faaliyetleri arasında savaşçıları toplamak ve eğitmek, terörist saldırılar planlamak ve gerçekleştirmek yer almaktaydı.

El-Kaide ve diğer bölgesel terörist grupların, 9 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarından önce büyük bir gizlilik içinde “Libo” taburu adında özel amaçlı bir birim oluşturdıklarına dair raporlar bulunmaktadır. Bu tabur, Orta Asya’da bir dizi büyük terör saldırısı gerçekleştirecekti. Ancak, 2001 sonbaharında Kalıcı Özgürlük Operasyonu’nun başlamasıyla birlikte, planları ABD liderliğindeki Terörle Mücadele Koalisyonu tarafından bozulmuştur.

Ağustos 2021’de Amerikan birliklerinin Afganistan’dan çekilmesinin ardından, rejim tamamen Taliban tarafından ele geçirildi. Bunun sonucunda Afganistan, birçok terörist grup için güvenli bir sığınak haline geldi. Teröristlerin ana gelir kaynağının uyuşturucu satışı olduğu unutulmamalıdır. Rusya Federasyonu ve Batı pazarlarına ulaşmak için Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan toprakları üzerinden transit geçiş yapılmaktadır. İslam Devleti Ocak 2015’te, BM rakamlarına göre 4.000 savaşçıya sahip olan Horasan Emirliğinin kurulduğunu duyurmuştur. Daha sonra Özbekistan İslami Hareketi de onlara katılmıştır. Horasan Emirliği, Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkelerine karşı terör eylemleri gerçekleştirmek amacıyla bölgeye yerleşmiştir.

Orta Asya’da terörizmle mücadele için önemli bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. Bu kanunlar, terörist faaliyetlerin finansmanının tespit edilmesi ve engellenmesine yönelik tedbirler içermektedir. Bu tedbirler, terörün finansmanının tespiti konusunda etkili olmuştur. Ancak bu sistemin bir dezavantajı, Orta Asya ülkelerinin birleşik bir yaptırım listesine sahip olmamasıdır. Pratikte her ülkenin kendi yaptırım listesi bulunmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya devletleri ve uluslararası örgütler arasında işbirliğine dayalı koordineli bir bölgesel yaklaşım gerekmektedir.

Çalışma, Orta Asya’daki terör tehdidiyle mücadelede uluslararası aktörlerin rolünü tanımlamaktadır. Özellikle Türkiye, Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgeye ekonomik ve teknik yardım sağlamanın önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, Orta Asya’da terörizmle mücadele için bölgenin BM ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünya ve bölgesel güçler olan Rusya Federasyonu, ABD ve Türkiye arasındaki jeopolitik rekabet, herhangi olumsuz sonuçta tüm Orta Asya bölgesinin güvenliği üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Rusya Federasyonu, terörle mücadeleyi bir nüfuz aracı olarak kullanarak bölge ülkelerinin güvenliğinin tek garantörünün kendisi olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bunu farklı mekanizmalarla, devrimlerle, askeri varlığıyla ve güvenlik yardımlarıyla gerçekleştirmektedir. Örneğin, 2005 yılında Özbekistan ve Kırgızistan'da ve 2022 yılında Kazakistan'da meydana gelen renkli devrimler. Bu strateji, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya bölgesindeki etkisini güçlendirmesine ve terörle mücadelede önemli bir aktör olarak kendini kabul ettirmesine olanak sağlamaktadır.

Orta Asya bölgesindeki ülkeler, Türkiye'nin terörle mücadele konusundaki deneyiminden faydalanabilirler. Türkiye, bu alanda uzun süreli bir tecrübeye sahip olup topraklarında çeşitli terör tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ile işbirliğinin çeşitli avantajları bulunmaktadır. İlk olarak, özellikle coğrafi konumu ve geçmişte karşılaştığı zorluklar göz önüne alındığında, Türkiye terörle mücadele alanında zengin bir deneyime sahiptir. Bu deneyim Orta Asya bağlamında aktarılabilir ve uyarlanabilir, böylece terörle mücadele çabalarının etkinliği artırılabilir. İkinci olarak, Türkiye ileri teknoloji ve askeri altyapıya sahip olarak modern terör tehditlerine karşı koyabilme yeteneğine sahiptir. Bu tür gelişmiş askeri teçhizata erişim sağlanması, Orta Asya ülkelerinin terör eylemlerini tespit etme, önleme ve bunlara karşı koyma kabiliyetlerini önemli ölçüde artırabilir.

Sonuç olarak tez, şu anda gündemde olan Orta Asya'da artan terör tehdidinin bir analizini sunmaktadır. Tarihsel gelişmeler ve siyasi faktörler incelendiğinde, bölgedeki terörizm sorununun karmaşık ve çok yönlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölgesel ve uluslararası aktörler arasında koordineli bir yaklaşım ve daha yakın işbirliği ihtiyacı da dahil olmak üzere, tehdide karşı koyma fırsatları da belirlenmiştir. Nihayetinde, Orta Asya'daki terör tehdidinin başarılı bir şekilde yönetilmesi, ilgili tüm paydaşların sürekli çabalarını ve uzun vadeli taahhütlerini gerektirecektir.

KAYNAKLAR

- 1 Haziran 2021 tarihli ve 187 sayılı 2021-2025 yılları arasında Tacikistan Cumhuriyeti'nde aşırıcilık ve terörizmle mücadele stratejisi, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=139590 Erişim tarihi: 26.05.2023
- 01.07.2021 tarihli ve UP-6255 sayılı özbekistan cumhuriyeti'nin 2021-2026 yılları arasında aşırıcilık ve terörizmle mücadele ulusal stratejisi” Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, <https://lex.uz/ru/> Erişim tarihi: 25.05.2023
- 04.07.2022 tarihli ve 55 sayılı terörle mücadele kanunu, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112387?cl=ru-ru> Erişim tarihi: 25.05.2023
- 1 Mart 2018 tarihli ve 79 sayılı 2018-2022 arasında vatanseverliğin teşvik edilmesi ve Tacikistan ulusal gençlik zihniyetinin güçlendirilmesi devlet programı, Tacikistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=131096&conttype=4 Erişim tarihi:26.05.2023
- 1 Mayıs 1998 tarihli ve 618-I sayılı din ve dini kuruluşlar hürriyeti hakkında kanun, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) (<https://www.lex.uz/acts/65089>) Erişim tarihi: 26.05.2023
- 11 Ekim 2019 tarihli BDT üye-ülkelerin 2020-2022 terörizm ve diğer şiddet içeren aşırıcilıkla mücadelede işbirliği programı, BDT Üye-Ülkeleri Terörle Mücadele Merkezi, (Çevrimici) <https://www.cisatc.org/1291/1334> Erişim tarihi: 26.05.2023
- 13 Mart 2021 tarihli ve 335-VI sayılı suç gelirlerinin aklanması, terörün finansmanı ve kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanı ile mücadele kanunu, Türkmenistan Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=131041 Erişim tarihi:27.05.2023
- 13 Temmuz 1999 tarihli ve 416 sayılı terörle mücadele kanunu, “Yurist” bilgi sistemi, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=5;-106#pos=5;-106 Erişim tarihi:25.05.2023
- 15 Aralık 2000 tarihli ve 167-II sayılı terörle mücadele kanunu, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, Taşkent, 2000, (Çevrimici) <https://lex.uz/docs/19015> Erişim tarihi: 25.05.2023
- 15 Mart 2018 tarihli 124 sayılı Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2018-2022 yılları arasında dini aşırıcilık ve terörizmle mücadele devlet programı, Kazakistan Cumhuriyetinin Hükümeti, (Çevrimici) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124> Erişim tarihi: 26.05.2023

- 15 Ocak 2019 tarihli ve 3PV-516 sayılı suç gelirlerinin yasallaştırılması, terörizmin finansmanı ve kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanı ile mücadele kanunu, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) (<https://www.lex.uz/acts/284542>) Erişim tarihi:26.05.2023
- 15 Şubat 2013 tarihli ve 71 sayılı Kırgız Cumhuriyetinin terörle mücadele merkezi ve terörle mücadele faaliyetlerinin koordinasyonu hakkında kanunu, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94248>) 25.05.2023
- 18 Şubat 2009 tarihli ve 115 sayılı Kırgızistan Cumhuriyetinin ulusal güvenlik konsepti, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4797>) Erişim tarihi: 27.05.2023
- 2 Temmuz 1992 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması, Kazakistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (<https://www.kp.kz/online/news/4761548/>) Erişim tarihi:29.05.2023
- 21 Haziran 2017 tarihli ve 394 sayılı Kırgız Cumhuriyetinin 2017-2022 aşırıcılık ve terörizmle mücadele hükümet programı, Kırgızistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/100104>) Erişim tarihi: 26.05.2023
- 22 Eylül 1994 tarihli ve 2015-XII sayılı Özbekistan Cumhuriyetinin idari sorumluluk kanunu, Özbekistan ulusal yasama veri tabanı, (Çevrimici) (<https://lex.uz/docs/97661>) Erişim tarihi: 26.05.2023
- 23 Aralık 2021 tarihli ve 1808 sayılı terörle mücadele hakkında kanunu, Tacikistan Cumhuriyeti Ulusal Mevzuat Merkezi, Erişim tarihi:25.05.2023
- 24 kg, haber ajansı, 19.06.2018 www.24.kg Erişim tarihi: 28.03.2023
- 25 Kasım 2017 tarihli ve 653-V sayılı terörle mücadele hakkında kanun, BDT mevzuatı, (Çevrimici) (https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=102367) Erişim tarihi: 26.05.2023
- 28 Ağustos 2009 tarihli ve 191-IV sayılı suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadele kanunu, Kazakistan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191_) Erişim tarihi:27.05.2023
- 6 Ağustos 2018 tarihli 87 sayılı terörizmin finansmanı ve suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesi hakkında kanun, Kırgız Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı, (Çevrimici) (<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822>) Erişim tarihi: 27.05.2023
- 7 Ekim 2002 tarihli kolektif güvenlik antlaşması örgütünün tüzüğü, (Çevrimici) (https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_/) Erişim tarihi:28.05.2023

ABD Dışişleri Bakanlığı, <https://www.state.gov/>, Erişim tarihi:22.06.2023

ABD, *Tacikistan'a Rusya'dan 10 kat daha fazla özverili bir şekilde yardım ediyor*, 21.01.2006, (Çevrimiçi) <https://centrasia.org/newsA.php?st=1137790800>
Erişim tarihi:28.05.2023

Abdrashev, Ruslan (2014). "Istoriya vakhkhabizma v Kazakhstane", Cilt: IV, Sibir: Vestnik Sibirskogo yuridicheskogo instituta Federalnaya sluzhba Rossiiskoi Federatsii po kontrolyu za oborotom narkotikov Rossii, 72-75.

Abdullaev, Evgenii (1997). "Islam i islamskii faktor v sovremennom Uzbekistane", *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz Dergisi*, 5(12).

Absametov, S. (2004). *Sovremennyy terrorizm: narastayushaya ugroza chelovechestvu*, Almaty.

Akhmedkhanov, B. (2002). "Islamskoe dvizhenie Tsentralnoi Azii zayavilo o sebe", Moskva: *Moscow Daily News Dergisi*.

Andreev, A. (2017). "Vzlet i padenie partii Islamskogo vozrozhdeniya v Tadzhiqistane" *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 10(2)

Asian Development Bank, "Poverty Data: Uzbekistan", <https://www.adb.org/countries/uzbekistan/poverty> Erişim tarihi:15.03.2023

Avdeev, Y. (2000). *Terrorizm kak socialno-politicheskoe yavlenie. Sovremennyy terrorizm: sostoyanie i perspektivy*, (Ed: E. Stepanova), Moskva:URSS Yayınevi, 40–41.

Ayday E., "Doverchivyy i prostoy chelovek, no ne radikal: Kakim zapomnili ispolnitelya terakta v Nyu-Jorke ego blizkie?", <https://kloop.kg/blog/2017/11/04/doverchivyy-i-prostoy-chelovek-no-ne-radikal-kakim-zapomnili-ispolnitelya-terakta-v-nyu-jorke-ego-blizkie/> Erişim tarihi:20.03.2023

Aykokul I., "Tsentralnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki - infografika" <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentralnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> Erişim tarihi: 15.03.2023

Babadzhanov, B. (2010). "Islamskoe Dvizhenie Uzbekistana": Dzhikhad kak Ideologiya "Izgoev", Bishkek:Proekt sotrudnichestva i integratsii dlya stran CA.

Bahman. (2022). "Security Council Report: Bin Laden's son has traveled to Afghanistan to meet with the Taliban". 23.05.2023 tarihinde <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60271545>.amp adresinden alındı

Baktybaeva, A. (2020). "Terrorizm v SNG: uzbekskii dzhikhadizm. Islamskoe dvizhenie Uzbekistana", Almaty: *Postsovetskie issledovaniya*, 3 (4).

- Baluev, D. (2002). *Sovremennaya mirovaya politika i problemy lichnostnoi bezopasnosti*, [Doktora Tezi]. Nizhegorodskii gosudarstvennyi universitet im.
- Barnidge, Robert P. Jr. (2008). *Non-State Actors and Terrorism: Applying the Law of State Responsibility and the Due Diligence Principle*, The Hague.
- Bobokhonov, R. (2011). “Grazhdanskaya voyna v Tadjikistane (1992–1997). Prichiny, khod, posledstviya i uroki”, Cilt: IV. Moskva: *Obshchestvennye nauki i sovremennost*.
- Bogdanov, S. (2006). “Proizvodstvo opiya v Afganistane”, Ekaterinburg: *Uralskij medicinskij zhurnal Dergisi*, 13(4)34-37.
- Botobekov, U. (2000). *Ferganskaya dolina, religiozniy ekstremizm i oborot narkotikov*, (2. Baskı), Moskva: Moskovskii tsentr Karnegi Yayın evi, 05.09.2022 tarihinde https://neweurasia.info/archive/2000/analitica/06_28_extren.htm adresinden alındı
- Bott, C., Dickens R., Lark R. & Thompson G. (2009). *The Internet as a terrorist tool for recruitment and radicalization of youth*, White Paper Publishing, 08.05.2023 tarihinde http://www.homelandsecurity.org/docs/reports/Internet_Radicalization.pdf/ adresinden alındı
- British Petroleum (2016), *British Petroleum Statistical Review of World Energy*.
- Brzeziński, Z., (1999). *Velikaya shakhmatnaya doska*, (Çev: Uralskaya Yuliya), Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya Yayın evi.
- Chernyadeva, N., (2015). “Rol rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON v sovershenstvovanii antiterroristicheskogo prava”, Perm: *Vestnik Permskogo Universiteta Dergisi*, 2 (28).
- Dal, V., (1955). *Tolkoviy slovar zhivogo velikoruskogo yazika*, (Cilt: IV), Moskva.
- Deniker, G. (1982). “Strategiya antiterrora: Novye puti borby s terrorizmom”, Moskva: *Terrorizm v sovremennom kapitalisticheskom obshchestve Dergisi* 2.
- Dikaev, S. (2006). *Terror, terrorizm i prestupleniya terroristicheskogo kharaktera*, Sankt-Peterburg: Yuridicheskii tsentr Press Yayınevi.
- Dugard, J., (1974). *International Terrorism: Problems of Definition*, England: *International Affairs Dergisi*, L(1) 67-81.
- Dvoretzkiy, İ. (1976). *Latinsko-russkiy slovar, Russkiy yazik*, (Çev: I. Kronberg), Moskva, s.1009 – 1011.
- Dzhakupov, T., (2018). *Tsentralnaya Aziya vo vneshnepoliticheskoi kontseptsii Turtsii*, Moskva: *Postsovetskie issledovaniya Dergisi*, 1(5).
- Eaton, M., Jonson L., Roberts J. & Zonn I. (2001). *The Security of the Caspian Sea Region*, (Ed.: Gennady Chufrin), Oxford University Press.

- Egorov, E. (2014). *Strategiya borby s terrorizmom i religioznym ekstremizmom Respubliki Uzbekistan*, Sankt-Peterburg: Rossiiskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet im. A. I. Gertsena, 3(5).
- Emanuilov, R. & Jaszławski A. (2011). *Terror vo imya very: religiya i politicheskoe nasilie*, Ierusalim: Gescharim Yayinevi.
- Emelyanov, V. (1997). *Terrorizm i prestupleniya terroristicheskoy napravlenosti*, Moskva: Rubikon Yayın evi.
- Enikolopov, S. (2006). *Terrorizm i agressivnoe povedenie*, Moskva: Natsionalnyi psikhologicheskii zhurnal Dergisi, 1, 28–32.
- Erkebaeva, A. (2017). *Doverchiviy i prostoj chelovek, no ne radikal: Kakim zapomnili ispolnitelya terakta v Nyu-Jorke ego blizkie?*, 20.03.2023 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2017/11/04/doverchiviy-i-prostoj-chelovek-no-ne-radikal-kakim-zapomnili-ispolnitelya-terakta-v-nyu-jorke-ego-blizkie/> adresinden alındı
- FATF raporu (2013). *Rol sistem "Khavala" i drugikh analogichnykh uslug v otmывanii deneg i finansirovaniy terrorizma*.
- Fragile States Index 2022 – Annual Report, <https://fragilestatesindex.org/2022/07/13/fragile-states-index-2022-annual-report/> 2022, Erişim Tarihi: 16.10.2022
- Frederking, B. (1998). *Resolving security dilemmas: a constructivist explanation of the Cold War*, (Baskı: II.), International politics, New York: McGraw-Hill Companies Publisher.
- Freeman, M. (2011). *The Sources of Terrorist Financing: Theory and Typology*, London: *Studies in Conflict and Terrorism*, XXXIV(6) 461-475.
- Gadoev, S. (2021). *Semejnaya imperiya narkotrafika emomali rahmon i ego okruzheniya*, *Kereez Media Dergisi*, 18.06.2023 tarihinde <https://kereez.kg/uslugi/1481-semejnyaya-imperiya-narkotrafika-emomali-rakhmon-i-ego-okruzheniya.html> adresinden alındı
- Gavrilin, Y. & Smirnov L. (2003). *Sovremenniy terrorizm: Sushchnost i tipologiya*, Moskva: Knizhnyj Mir Yayinevi.
- Gorbunov, Y. (1993). *K voprosu o klassifikatsii terrorizma*, Moskva: *Moskovskii zhurnal memezhdunarodnogo prava Dergisi*, 51 – 66.
- Gorbunov, Y. (2006). *Ugolovno-pravovaya kvalifikatsiya terrorizma: istoriya, teoriya i praktika*, *Zhurnal rossiiskogo prava Dergisi*, V (12).
- Grebennikova İ. & Nikonenko S. (2019). *Perspektivy SNG*, *Federalnyi Gosudarstvennyi Universitet im. G. R. Derzhavina*, 1.
- Habar, haber programı, <https://khabar.kz/ru/> Erişim tarihi: 25.05.2023

- Ibraeva, A. (2021). Tsentralnaya Aziya: Kak ekstremisty ispolzuyut sotsseti dlya verbovki - infografika 15.03.2023 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2021/11/17/tsentralnaya-aziya-kak-ekstremisty-ispolzuyut-sotsseti-dlya-verbovki-infografika/> adresinden alındı
- Ibragimov, R. (2015). *Energoresursnyj sektor Turkmenistana: Ozhidaniya i Perspektivy*, Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 20.05.2023 tarihinden <https://cabar.asia/ru/sabar-asia-energoresursnyj-sektor-turkmenistana-ozhidaniya-i-perspektivy> adresinden alındı
- Indeo, F. (2018). *Energeticheskaya strategiya Turkmenistana – diversifikatsiya eksportnykh marshrutov*, Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 20.05.2023 tarihinde https://cabar.asia/ru/energeticheskaya-strategiya-turkmenistana-diversifikatsiya-eksportnykh-marshrutov#_edn1 https://cabar.asia/ru/energeticheskaya-strategiya-turkmenistana-diversifikatsiya-eksportnykh-marshrutov#_edn1, adresinden alındı
- International Atomic Energy Agency, A/RES/42/37, 30.11.1987 *Convention on the Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Installations*, <https://www.iaea.org/publications/documents/conventions/convention-physical-protection-nuclear-material-and-its-amendment#:~:text=The%20CPPNM%20establishes%20legal%20obligations,theft%2C%20robbery%20or%20any%20other> Erişim tarihi: 11.05.2023
- Istoriya religioznoi kultury (2016). *Bişkek : “Altyn print”* Yayınları.
- Ivanov, A. & Galihanov B. (2018). *Yuzhnouralskij uchastok rossijskokazahstanskoy granicy: problemy obespecheniya regional'noj i nacional'noj bezopasnosti*, Transformaciya mezhdunarodnyh otnoshenij v XXI veke: vyzovy i perspektivy, Moskva:Diplomaticheskaya akademiya MID RF.
- Kadtsyna, A. (2016). *Izuchenie terrorizma kak socialno- skonstruirovannogo yavleniya*, [Yüksek Lisans Tezi] Moskva:Ural Federal Üniversitesi.
- Karpets, I. (1979). *Prestupleniya mezhdunarodnogo kharaktera*, Moskva: Yuridicheskaya literatura Yayınevi.
- Karymshakov, K., Bogatyrev V. & Turdubaeva E. (2012). *The Role and Perception of Turkey in Kyrgyzstan*, (Ed.: Ch.Baxton, G. Sergunina), Bishkek:The Friedrich Ebert Stiftung.
- Kazakistan askeri güç bakımından 63 sırada yer alıyor , 02.10.2020, (Çevrimiçi) <http://casp-geo.ru/v-rejtinge-stran-po-urovnyu-voennoj-moshhi-kazahstan-zanyal-63-mesto/> Erişim tarihi:28.05.2023
- Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi, Kazakistan Cumhuriyetinin Terörle Mücadele Merkezi <https://www.gov.kz> Erişim tarihi: 15.03.2023
- Keohane, R. & Nay, J. (1989). *Power and Interdependence*, New York:Harper Collins Publishers.

- Kerimov, I., (1999). *Ideologiya-eto obedinyayushchii flag natsii, obshchestva, gosudarstva*, Cilt: VII, Taşkent.
- KGAÖ Kazakistan Misyonu: görevler, ilerleme, sonuçlar, beklentiler, 16.01.2022, (Çevrimiçi) <https://www.ritmeurasia.org/news--2022-01-16--missija-odkb-v-kazahstane-zadachi-hod-itogi-perspektivy-58192>
- Khlobustov, O. & Fedorov, S. (2000). *Terrorizm: realnost segodnyashnego sostoyaniya*, (Ed.:E.I. Stepanova), Moskva:URSS Yayınevi.
- Khofmaister, H. (2002), Teoriya terroristicheskoi voyny, Homo philosophans, *Sankt-Peterburg:Anthropology Dergisi*, 12(2) 439-452.
- Khrapal, L., Doronin, S., Kamaleeva, A. & Gruzskova, S. (2015), *Nauchnometodicheskoe obespechenie realizatsii idei protivodeistviya terrorizmu i ekstremizmu v molodezhnoi srede: Sovremennye sistemy bezopasnosti*, XI spetsializirovannyi forum, (27–28 Mayıs 2015/Krasnoyarsk), Sibirskii Yuridicheskii Institut Federalnaya sluzhba Rossiiskoi Federatsii po kontrolyu za oborotom narkotikov, 54–67.
- Kırgızistan Devlet Milli Güvenlik Komitesi, Kırgızistan Devlet Milli Güvenlik Komitesi <https://gknb.kg/> Erişim tarihi: 25.05.2023
- Kırgızistan topraklarında Manas hava üssü*, 14.11.2013, (Çevrimiçi) <https://tass.ru/info/751517> Erişim tarihi:28.05.2023
- Kırgızistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin gelişim dinamikleri*, 09.02.2021, (Çevrimiçi) <http://kabar.kg/news/iatc-kabar-dinamika-razvitiia-otnoshenii-mezhdu-kyrgyzstanom-i-rossiei/> Erişim tarihi:28.05.2023
- Kırgızistan ve Tacikistan'daki Rus üsleri*, 24.12.2021, (Çevrimiçi) https://24.kg/obschestvo/218307_rossiyskie_bazyi_vkyrgyzystane_itadjikistanе_schit_odkb_otterroristov/ Erişim tarihi:28.05.2023
- Knyazev, A. & Masaulov, S. (2014). *Kırgızıya: samaya obshirnaya set NPO, voennye bazy i razlozhenie gosudarstvennosti, Ubijstvo demokratii: Operacii CRU i Pentagona v postsovetskij period*, Moskva:Kuchkovo pole Yayın evi, 297-311.
- Kochoyan, Z. (2015). *Terrorizm v Turkmenistane: faktory riska i uyazvimost*, 20.05.2023 tarihinde <https://regnum.ru/article/1947695> adresinden alındı
- Kolektif Güvenlik Anlaşmasının Organizasyonu, 15.05.1992, https://kazembassy.ru/rus/sotrudnichestvo/mnogostoronnee_sotrudnichestvo/odkb/, Erişim tarihi: 29.05.2023
- Konyshchev, V. (2004). *Amerikanskii neorealizm o prirode voyny: evolyutsiya politicheskoi teorii*, Sankt-Peterburg:Nauka Yayın evi, 68-88.
- Korgun, V. (2012). *Afganskii Konflikt I Centralnaya Aziya*, Moskva:Rossiya i musulmanskii mir *Dergisi*, (240).

- Korotkova, E. (2022). *Tureckij Voennno-promyshlenniy Kompleks dlya stran Central'noj Azii*, Bishkek: Centr socialno-ekonomicheskikh i geopoliticheskikh issledovaniy, 20.06.2023 tarihinde <https://csegr.ru/turkey-and-central-asia/> adresinden alındı
- Kudayarov, K. (2023). Situatsiya v oblasti nezakonnogo oborota Narkotikov v Kirgizii, Moskva: Rossiya i musulmanskiy mir Dergisi, (327).
- Kudryavtseva, T. (2021). *Almost a third of Kyrgyzstan's population are poor at year-end 2020*, 15.03.2023 tarihinde https://24.kg/english/186612_Almost_a_third_of_Kyrgyzstans_population_are_poor_at_year-end_2020/ adresinden alındı
- Kulagin, V. (2006). *Mezhdunarodnaya bezopasnost*, Moskva: Aspekt Press.
- Kushkumbaev, S. (2005). Shankhaiskii protsess: put k kooperativnoi modeli regionalnoi bezopasnosti, *Sayasat-Policy Dergisi*, (7) 65-68.
- Kutnaeva, N. (2010). Foreign military bases in post-Soviet Central Asia, *Central Asia and the Caucasus*, (2), 22.06.2023 tarihinde <https://cyberleninka.ru/article/n/foreign-militarybases-in-post-soviet-central-asia> adresinden alındı
- Latipov, S. (2022). *Zaderzhany 30 chelovek, podozrevaemykh v uchastii v terroristicheskoi organizatsii*, 26.05.2023 tarihinde <https://www.gazeta.uz/ru/2022/01/27/detention/> adresinden alındı
- Lopatina, S., Kostenko, V. & Ponarin, E. (2019). Nacionalnaya Gordost i Cennosti Individualnogo Vyбора v Desyati Postsovetskih Stranah, *Sankt-Peterburg: Vysshaya shkola Ekonomiki*, 22(4).
- Lyakhov, E. & Popov, A. (1999). *Terrorizm: natsionalnyi, regionalnyi i mezhdunarodnyi kontrol*, Rostovskii yuridicheskii institut MVD Rossii, Rostov n/D, 13-14.
- Lyakhov, E. (1991). *Terrorizm i mezhgosudarstvennye otnosheniya*, Moskva: Mezhdunarnye otnosheniya Yayın evi.
- Maitdinova, G. (2022). Realizatsiya strategii protivodeystviya ekstremizmu i terrorizmu v Respublike Tadjikistan na 2021-2025 goda,. Moskva: *Postsovetskie issledovaniya* 5(6).
- Mamashuly, A. (2017). *Proshchanie s uchitelyami, kotoryh obeshchali ne vydavat Turcii*, <https://rus.azattyq.org/a/vynuzhdenniy-otyezd-prepotavateley-iz-turcii/28770719.html> Erişim tarihi: 22.06.2023
- Mamytov, T. (2013). *Osobennosti proyavleniya mezhdunarodnogo terrorizma: v stranah Centralnoj Azii v usloviyah globalizatsii*, [Doktora Tezi] Bishkek: Bishkekskii Gumanitarnyi Universitet.
- Maulsharif, M. & Bazarkulova, Zh. (2013). Religiozniy ekstremizm v Kazakhstane, *Almaty: Vestnik KazNU Dergisi*, 1(44)84-93.

- Mehl, D. (2015). The Islamic Movement of Uzbekistan Opens a Door to the Islamic State, Combating Terrorism Center, *West Point* 8(6), 20.05.2023 tarihinde URL: <https://ctc.usma.edu/the-islamic-movement-of-uzbekistan-opens-a-door-to-the-islamic-state> adresinden alındı
- Mesamed, V. (2019). *Myagkaya sila İsrailya v protivostoyani s İranom*, Moskva:Institut Blizhnego Vostoka.
- Mirskoi, G. (2011). *Ben Laden, Al-Kaida i sudba "dzhihadizma"*, *Fakultet mirovoj ekonomiki i mirovoj politiki Vysshaya shkola Ekonomiki, Moskva*, 30.09.2022 tarihinde <https://we.hse.ru/news/35319553.html> adresinden alındı
- Moldaliyev, O. (2008). *Islam i Politika Politizatsiya Islama ili islamizatsiya politiki*, Bishkek:Irbis ARKh Yayınevi.
- Naidenova, N. (2017). Obrazovanie v stranakh Srednei Azii na rubezhe tysyacheletii, Moskva:*Otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika Dergisi*, 1(1) 97-106.
- Nazish, K. (2014). *The Islamic State Is Spreading Into Pakistan*, 25.05.2023 tarihinde <https://newrepublic.com/article/119535/isis-pakistan-islamic-state-distributing-flags-and-flyers> adresinden alındı
- Neklesa, A. (2002). Upravlyaemyi khaos: dvizhenie k nestandartnoi sisteme mirovykh otnoshenii, Moskva:*Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya Dergisi*, (9).
- Nelson, D. (1994). *Great powers and world peace*, (3. Baskı), New York:World security: Challenges for a new Century.
- Nurgalieva, A. & Nurgalieva, Z. (2016). Prichiny i usloviya rasprostraneniya v Kazakhstane idei islamskogo ekstremizma,. Ivanovo: *İnternational Scientific review Dergisi*, (88) 67-70.
- Nurullaev, A. & Nurullaev, A. (2000). Religiozno-politicheskij ekstremizm, *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov, Seriya Politologiya*. (4).
- OAS General A., (2003). *Inter-American convention against terrorism*, <https://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-66.html> Erişim tarihi:12.05.2023
- Oganisyan, Y. (2005). *Terrorizm kak faktor i problema mezhdunarodnykh otnoshenii*, (3. Baskı), Moskva:Vestnik Moskovskogo universiteta Dergisi.
- Olimov, M. (2000). Tadjikistan: natsionalnoe primirenie i vooruzhennyye formirovaniya obedinennoi oppozitsii, Moskva *Vestnik Evrazii Dergisi* 4.
- Ovchinnikova, G. (1998). *Terrorizm:Sovremennyye standarty v ugolovnom prave i ugolovnom protsesse*, Moskva:OCR Yayınevi.
- Ovsepyan, L. (2010). Voennno-politicheskie aspekty sotrudnichestva Turcii so stranami Central'noj Azii: obshchaya dinamika razvitiya, Lulea:*Centralnavya Aziya i Kavkaz*, 13 (2).

- Ozhegov, S. & Shvedova, N. (1995). *Tolkovyi slovar russkogo yazyka*, (Yayına hazırlayan:M.V. Konnik), Moskva :“Az” Yayınevi.
- Ozhegov, S. (1953). *Slovar russkogo yazika*, Moskva, 735–736.
- Özbekistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı'nın resmi internet sitesi, “Şavkat Mirziyoyev yeni Özbekistanın ideolojisi hakkında konuşması”, 2021, <https://e-cis.info/news/566/90406> Erişim tarihi:25.05.2023
- Özbekistan Cumhuriyetinin Din İşleri Komitesi, Özbekistan Cumhuriyetinin Din İşleri Komitesi <https://data.gov.uz/ru/sphere/authority/671> Erişim tarihi:26.05.2023
- Özbekistan ve Kazakistan, devletlerarası ilişkilerin statüsünü ittifak seviyesine çıkarma konusunda anlaştı, 06/12/2021, <https://podrobno.uz/cat/politic/uzbekistan-i-kazakhstan-dogovorilis-povyshenii-statusa-mezhgosudarstvennykh-otnosheniy-do-urovnya-so/> Erişim tarihi:28.05/2023
- Paragraf bilgi sistemi*, (Ed.:Anatoly Smirnov), “İdeoloji: amaç, temel ve paradigma”, 2016, (Çevrimici) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30077220&pos=23;-8#pos=23;-8
- Paramonov, V. & Stolpovskii, O. (2009). Rossiya i strany Tsentralnoi Azii: dvustoronnee sotrudnichestvo v sfere bezopasnosti, Luleya:*Tsentralnaya Aziya i Kavkaz Dergisi*, 18(2).
- Patrushev, N. (2007). Osobennosti sovremennykh vyzovov i ugroz natsionalnoi bezopasnosti Rossii, Moskva:*Zhurnal Rossiiskogo Prava Dergisi* 7.
- Petrovskii, V. (2004). *Rol politiko-diplomaticeskikh sredstv v obespechenii Evraziiskoi bezopasnosti*, (4. Baskı), Moskva:Bezopasnost Evrazii Dergisi.
- Pfahl-Traugher, A. (2011). *Potential Risks of Politically Motivated Violence - A Comparative Analysis Old and New Terrorism*, Austria:Siak-Journal for Police Science and Practice, International Edition, 79-87.
- Popov, D. (2016).Tadzhikistan pered litsom ugrozy mezhdunarodnogo terrorizma, Ekaterinburg: *Problemy natsionalnoi strategii Dergisi*, 5(38) 126-147.
- Proshin, D. (2014). Volny na melkovode: Kritika volnovoi teorii transformatsii terrorizma, Dnepropetrovsk: *Tavrisheskii natsionalnyi universitet imeni V.I. Vernadskogo*, XXVII(2).
- Rahman: KGAÖ'nün güney sınırlarında 6,000'den fazla militanın bulunduğunu açıkladı, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/13384409> Erişim tarihi: 25.05.2023
- Richardson, L. (2007). *What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat*, New York:Random House Trade Paperbacks.

- Riehle, C., LL.M (2022). EU Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2022, *Eucrim Dergisi*, 08.20.2023 tarihinde <https://eucrim.eu/news/europol-te-sat-2022> adresinden alındı
- Rizoen, S. (2019). Plyusy i minusy tadjihskoi strategii protiv terrorizma, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting Dergisi*, 25.05.2023 tarihinde <https://cabar.asia/ru/plyusy-i-minusy-tadjihskoj-strategii-protiv-ekstremizma-i-terrorizma> adresinden alındı
- Safranchuk, I., Konarovskii M., Machitidze G. & Chernov D. (2022). *Afganistan posle smeny rezhima: vnutrennyaya i mezhdunarodnaya neopredelennost*, Moskva: MGIMO universitet.
- Salimov, K. N. (1999). *Sovremennye problemi terrorizma*, Moskva: Shchit-M Yayınevi.
- Samovich, Y. (2012). O ponyatii “Mezhdunarodnyi terrorizm”, Moskva: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta Dergisi*, (361)120-123.
- Sborov, A. (2000). Islamskoe Dvizhenie Uzbekistana na vy, Moskva: *Kommersant Vlast Dergisi*, XXXIII.
- Shaimerden, G. (2016). *Istoki i smysl religioznogo ekstremizma v Kazakhstane*, V Tüm Rusya Bilimsel ve Uygulamalı Konferansı (8–9 Ekim 2020/Omsk), Rusya İçişleri Bakanlığı, 67-71.
- Shakhmetov, A. (2013). *Politicheskaya deyatelnost gosudarstv po protivodeistviyu terrorizmu i religioznomu ekstremizmu v usloviyakh globalizatsii*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Kazakistan Cumhuriyetinin Ulusal Güvenlik Komite Akademisi.
- Shakhov, M. (2003). *Teoreticheskie problemy sovremennogo terrorizma*, Moskva: İBPİT Yayın evi, 36-40.
- Sherba, A., Ahmedova, N. & Kazmina, E. (2023). Islamskoe dvizhenie Uzbekistana kak vyzov stabilnosti na postsovetском prostranstve, Moskva: *Postsovetskie issledovaniya Dergisi*, 6(3).
- Shilibekova, A. (2008). Turkey-Kazakhstan Relationship in the Military Sphere: Outcome and Outlook, *European Journal of Economic and Political Studies* (2).
- Shuvalov, N. (2023). *Bezrobotitsya v Uzbekistane*, 15.03.2023 tarihinde <https://visasam.ru/emigration/pereezdsng/bezrobotica-v-uzbekistane.html#> adresinden alındı
- Sidorenko, A. & Tikhomirov, Y. (2011). *Terrorizm i antiterroristicheskaya bezopasnost v kontekste istorii i sovremennoi geopolitiki*, Moskva: Kuchkovo pole Yayınevi, 530-537.
- Slovar inostrannykh slov, Ed.: Pchelkina V. (1987), Baskı: 14, Moskva.

- Smagulov, A. (2013). Vooruzhennoe protivostoyanie v Afganistane i politiko-ekonomicheskoe razvitie Tsentralnoi Azii, Lulea: *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz Dergisi*, 16(2).
- Sovremennaya politika Fonu, <https://ms-my.facebook.com/mpfundru>, Erişim tarihi: 20.06.2022
- Starchak, M. (2009). SSHA i Rossiya v popytke sotrudnichevstva s Turkmenistanom v sfere bezopasnosti i oborony, *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, (62).
- Starchak, M. (2009). Ssha vs. Rossiya v Sotrudnichestve s Tadzhikistanom v Voennopoliticheskoy Sfere, Lulea: *Centralnaya Aziya I Kavkaz*, (3).
- Starr, F. (2005). Partnerstvo dlya Tsentralnoi Azii, Moskva: *Rossiya v globalnoi politike Dergisi*, (4).
- Şanghay işbirliği örgütü, 08.07.2015, (Çevrimiçi) <http://ria.ru/infografika/20150708/1120666045.html> Erişim tarihi: 28.05.2023
- Şanghay İşbirliği Örgütünün Üye-Devlet Başkanları Deklarasyonu, 07.05.2005, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17532> Erişim tarihi: 28.05.2023
- Tacikistan'da 1.000'den fazla Rus askerinin katıldığı tatbikat başladı, 14.03.2022, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/en> Erişim tarihi: 28.05.2023
- Taliaferro, J. (2000/2001). "Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited", London: *International security Dergisi*, 15(3).
- Taliban cezaevini ele geçirip yüzlerce mahkûmu serbest bıraktı, <https://tengrinews.kz/other/talibyi-zahvatili-tyurmu-vyipustili-nee-sotni-zaklyuchennyih-445622/>, Erişim tarihi: 26.05.2023
- Terry, K. & Schmitter, P. (1994). *Democratization around the globe: opportunities and risks*, Baskı: II. New York: World security: challenges for a new century, 49-57.
- The European Union Counter-Terrorism Strategy 30.11.2005 <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> Erişim tarihi: 11.05.2023
- Thurrow, L. (1997). *The Future of Capitalism. How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*, (Çev.: A.I. Fet, A.I. Fedorov), London: Penguin books Yayın evi.
- Tickner, A. (1995). *International relations theory today*, (Ed.: K. Booth, S. Smith), Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Titova, A. (2018). *Araştırma: Aşırılık yanlıları Orta Asya'dan göçmen işçileri nasıl saflarına katıyor?*, 10.03.2023 tarihinde <https://kloop.kg/blog/2018/04/29/issledovanie-kak-ekstremisty-verbuyut-trudovyh-migrantov-iz-tsentralnoj-azii> adresinden alındı

- Trofimov, D. (2001). Tashkent mezhdunarodnykh uroki 90-h i perspektivy, Lulea: *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, (17).
- Tsygankov, A. & Tsygankov, P. (2006). *Sotsiologiya mezhdunarodnykh otnoshenii: Analiz rossiiskikh i zapadnykh teorii*, Moskva: "Aspekt Press" Yayın evi, 162-163.
- Tuleev, M. (2015). Mezhdunarodnyi terrorizm kak ugroza bezopasnosti stran Tsentralnoi Azii, *Bishkek: Vestnik KRSU Dergisi*, 12(2) 117-120.
- U.S. Department of State web sitesi-portalı <https://www.state.gov/> Erişim tarihi: 28.05.2023
- U.S.-Kazakhstan strategic partnership dialogue, 9 Mart 2016, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/03/254129.htm>. Erişim tarihi: 22.06.2023
- Ugroza mezhdunarodnogo terrorizma i religioznogo ekstremizma gosudarstvam-chlenam ODKB na tsentralnoaziatskom i afganskom napravleniyakh*, Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü MGIMO Rusya Dışişleri Bakanlığı, 2017.
- UN General Assembly, A/52/219 –S/1997/510, 27.06.1997, Obshchee soglasenie ob ustanovlenii mira i natsionalnogo soglasiya v Tadzhiqistane, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/183/33/PDF/N9718333.pdf> Erişim tarihi: 20.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/34/146, 17.12.1979 International Convention Against the Taking of Hostages, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostages.shtml Erişim tarihi: 11.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/48/411, 09.12.1993 Measures to eliminate international terrorism, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dot/dot_ph_e.pdf Erişim tarihi: 11.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/52/164, 16.12.1997, International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bombing.shtml, Erişim tarihi: 11.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/54/109, 09.12.1999 International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, <https://www.un.org/law/cod/finterr.htm> Erişim tarihi: 11.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/55/25, 15.11.2000, United Nations Convention against Transnational Organized Crime <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html> Erişim tarihi: 12.05.2023
- UN General Assembly, A/RES/60/288, 09.2006 The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy, <https://www.un.org/victimsofterrorism/en/node/233> Erişim tarihi: 11.05.2023
- UN Security Council, S/RES/1373, 28.09.2001, <https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res1373english.pdf> Erişim tarihi: 10.05.2023

- UN Security Council, S/RES/1822, 06.10.2001, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/islamic-movement-of-uzbekistan Erişim tarihi:10.09.2022
- UN Security Council, S/RES/2178, 24.09.2014, <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-2014> Erişim tarihi:13.05.2023
- UN Security Council, S/RES/2178, 24.09.2014, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/547/98/PDF/N1454798.pdf?OpenElement> Erişim tarihi 13.05.2023
- UN Treaty Collection, A/RES/59/290, 13.04.2005 International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en, Erişim tarihi: 11.05.2023
- United Nations Office on Drugs and Crime, The use of the Internet for terrorist purposes, New York: United Nations, 2012. s. 4 http://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf Erişim tarihi:26.05.2023
- US Drug Enforcement Administration DEA Congressional Testimony, Narco-Terrorism: International Drug Trafficking and Terrorism – a Dangerous Mix, <http://www.justice.gov/dea/pubs/cngttest/ct052003.html>, 2012 Erişim tarihi: 25.05.2023
- US, Uzbek leaders meet, strategic partnership declaration signed, *The Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center*, 2002, <http://cacianalyst.org/publications/news-digest/item/7527-news-digest-cacianalyst-2002-3-13-art-7527.html> Erişim tarihi:22.06.2023
- US-Taliban Peace Agreement, Çevrimici <https://nation.com.pk/01-Mar-2020/full-text-of-us-taliban-peace-agreement> Erişim tarihi:25.05.2023
- Ustinov, V. (2002). Konventsia o borbe s finansirovaniem terrorizma, Moskva:Rossiiskaya Yustitsiya Dergisi, (3).
- Ustinov, V. (2002). *Obvinyaetsya terrorizm*, Moskva:OLMA-PRESS Yayınevi.
- Vasilenko, V. (2003). *Mezhdunarodnyi terrorizm v usloviyakh globalnogo razvitiya*, [Doktora Tezi] Moskva: Rossijskaya Akademiya Gosudarstvennoj sluzhby,
- Verwey, W. D. (1981). The International Hostages Convention and National Liberation Movements, *American Journal of International Law*, 75(1) 69-92.
- Viotti, P. R. & Kauppi, M. V. (2007). *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*, New Jersey:Pearson/Prentice Hall Yayınevi.
- Volkov, V. (2017). *Velayat Horasan - novyj vrag Rossii v Afganistane*, 25.05.2023 tarihinde <https://www.dw.com/ru/velajat-horasan-novyj-vrag-rossii-v-afganistane/a-39551243> adresinden alındı

- Volosevich, A. (2006). Podavleniye studencheskikh vystupleniy v Tashkente v 1992 godu: kak eto bylo, 20.05.2023 tarihinde <https://www.fergananews.com/articles/4192> adresinden alındı
- Walker, R.B.J. (1998). *One world, many worlds: Struggle for a just world peace*, London:Lynne Rienner Publishers.
- Walt, S. (1998). *International relations: one world, many theories*, Washington:*Foreign Policy Dergisi*, (110)29-32.
- Waltz, K. (2000). Structural realism after the cold war, *International security Dergisi*, 15(1).
- Waugh, W. L. Jr. (1982). *International terrorism: How nations respond to terrorists*, North Carolina: Documentary Publications.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It, *International Organization Dergisi*, XLVI(2) 391-425
- Wilkinson, P. (1986). *Terrorism and the Liberal State*, New York:Press Publisher.
- Winrow, G. (2001). *Turkey and Central Asia, Central Asian Security, The New International Context* (Ed.: Roy Allison, Lena Johnson), London-Washington: Brookings Institution Press.
- World Bank report, *Bednost v Tadjhikistane – 2021*, 15.10.2021, <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/infographic/2021/10/15/poverty-in-tajikistan-2021>, Erişim tarihi: 19.05.2023
- World Bank report, *Kazakhstan's Economy to Recover Modestly in 2021, But COVID-19-induced Poverty on the Rise*, 2021, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/01/29/kazakhstan-economic-update-december-2020> Erişim tarihi:15.03.2023
- Yakov, V., Bondarenko, G., Vasin, S. & Gratsiansky, E. (2006). *Osnovy protivodeistviya terrorizmu*, Moskva: Akademiya Yayınevi.
- Yanovskaya, M. (2018). *Rossiiskii ekspert – o salafitakh v Kazakhstane: kto, gde, kogda i chto delat*, Moskva, <http://www.fergananews.com/articles/9006> Erişim tarihi:15.09.2022
- Yeniçerileri gönderin: Türkiye Orta Asya'da güçleniyor*, 05.07.2021, <https://iz.ru/1187799/kseniiia-loginova/prisylaite-ianychar-turtciia-usilivaetsia-v-tcentralnoi-azii> 29.05.2023
- Yurtdışındaki Rus askeri üsleri boşaltıldı, çok sayıda askeri personel Ukrayna'ya taşındı - Radio Liberty araştırması*, 14.09.2022, <https://www.currenttime.tv/a/32031866.html> Erişim tarihi:28.05.2023
- Zaionchkovskaya, M. (2005). *Antiterroristicheskoe sotrudnichestvo gosudarstv: realizatsiya politicheskikh ustanovok v mezhdunarodnom prave*, [Basılmamış

Doktora Tezi] Diplomaticheskaya Akademiya Ministerstva Inostrannykh Del Rossiiskoi Federatsii.

Zakirov, M.A. (2007). *Istoriya kyrgyzsko-amerikanskih otnoshenij v 1991-2005 gg.*, Bishkek:Institut istorii Nacionalnoj Akademii Nauk KR.

Zarubin, A. (2016). Salafity v Severnom Kazakhstane i ugroza rossiiskim regionam Uralo-Povolzhya i Zapadnoi Sibiri, *Posredi Rossii Dergisi*, Moskva, <https://posredi.ru/salafity-i-ugroza-rossijskim-regionam.html> Erişim tarihi: 10.09.2022

Zigler, C. E. (2005). Strategiya SSHA v Tsentralnoi Azii i Shankhaiskaya organizatsiya sotrudnichestva, Moskva:*Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya Dergisi*, 25-30.

Zmeevskii, A. (2006). Osobennosti mezhdunarodno-pravovogo regulirovaniya sotrudnichestva po protivodeistviyu terrorizmu na sovremennom etape, Moskva: *“Pravo i bezopasnost” Dergisi*.

Zuev, S. (2010). *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo pravookhranitelykh organov v borbe s organizovannoi prestupnostyu*, Dolgoprudnyi:Intellect Yaynevi.